

сш

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 3 лістапада 1989 г. № 44 (3506) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Няхай жыве 72-я гадавіна Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі!

М. С. ГАРБАЧОЎ:

«...Бо тое, што мы ўкладваем у перабудову, гэта сапраўды па сваіх задумках рэвалюцыйная справа. Рэвалюцыя ў рэвалюцыі — мы так гаворым. І гэтым самым хочам падкрэсліць, што, па-першае, сённяшняя перабудова — гэта працяг справы Кастрычніка, гэта пацвярджэнне ў новых гістарычных умовах таго выбару, які быў зроблены ў 1917-м пад кіраўніцтвам Леніна, партыі бальшавікоў. З другога боку, глыбіня змен, якія адбываюцца сёння, абнаўленне нашага сацыялістычнага грамадства носяць характар рэвалюцыйны».

(3 выступлення на сустрэчы з супрацоўнікамі газеты «Правда» 23 кастрычніка г. г.)

РЭВАЛЮЦЫЯ

Рэвалюцыя ў рэвалюцыі,
Дзён кастрычніцкіх яснаец —
Дэмакратыя, Канстытуцыя,
На пасады ўзыходзіць Савет.

Зноў ідзем мы ад велічы
Леніна,
Ад яго лёсаносных ідэй,
Зноў планета пад сонцам

заселена
Вальнадумствам вольных
людзей.

Як калісьці, растуць
барыкады —
На рашучы ўзнямаем бой

За вяртанне Савецкай улады,
За вяртанне мовы сваёй,

За свабоду, за лепшую долю,
Супраць крыўды, падману,
хлусні,

За жыццё, за сапраўдную волю,
За святое святло дабрыві.

Веру — праўда застой

пераможа,

Бо яна — наша зорка і сцяг.

Знішчыць стан ліхвароў варожы

Рэвалюцыі нашай працяг.

Міхась КУЛІНКОВІЧ.

г. Берасіно.

Бацькаўшчына ўшаноўвае

Ігнат Дварчанін... Гэтае імя справядліва стаіць у шэрагу выдатных дзеячаў нацыянальна-вызваленчага руху і культурнага адраджэння Заходняй Беларусі. Літаратуразнавец, паэт, грамадскі дзеяч, доктар філасофіі, ён усё сваё жыццё прысвяціў роднаму народу. І. Дварчанін уваходзіў у галоўную ўправу Таварыства беларускай школы, з'яўляўся адным з арганізатараў, намеснікам старшыні рэвалюцыйна-дэмакратычнай і нацыянальна-вызваленчай арганізацыі «Змаганне». Арыштаваны за рэвалюцыйную дзейнасць, у 1930 годзе быў асуджаны на восем гадоў турмы. У выніку абмену палітвязнямі І. Дварчанін прыехаў у Савецкі Саюз. На жаль, нядоўгім было яго жыццё ў Краіне Саветаў: як і многія іншыя вы-

хадцы з Заходняй Беларусі, ён загінуў у гады сталінізму.

...На сваю родную Дзятлаўшчыну І. Дварчанін вярнуўся цяпер, у дні, калі мы адзначаем 50-годдзе ўз'яднання Заходняй Беларусі з Савецкай Беларуссю. На цэнтральнай плошчы райцэнтра паўстаў бронзавы бюст адважнага рэвалюцыянера, выкананы скульптарам У. Летуном.

На адкрыццё помніка сабраліся сотні людзей з Дзятлава, навакольных вёсак. З блізкіх і далёкіх куткоў Гродзеншчыны прыехалі ветэраны Кампартыі і намсамола Заходняй Беларусі, людзі, якія ведалі І. Дварчаніна, вучыліся ў яго, калі ён на стаўнічаў, працаваў у гімназіі, а таксама ягонія сваякі.

Мітынг адкрыў старшыня выканкома гарпасялковага Савета П. Кучынскі. Сакратар Дзятлаўскага райкома партыі Я. Вырко нагадаў асноўныя этапы жыцця і рэвалюцыйнай дзейнасці земляка. Пра ролю І. Дварчаніна ў развіцці нацыянальнай культуры, яго літаратурны талент расказаў народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль. Ветэраны КПЗБ М. Макулік, У. Петрыкевіч, П. Верабей, кампазітар А. Шыдлоўскі згадалі аб сваіх сустрэчах з І. Дварчанінам. Свой верш, прысвечаны яму, прачытаў настаўнік беларускай мовы і літаратуры Раготнаўскай школы М. Грышан. Кампазіцыя з творцаў І. Дварчаніна выканалі вучні Дзятлаўскай СШ № 1 Юра Ляўшук, Оля Губар, Лена Ляўкевіч. Са словам падзякі да прысутных звярнуўся пляменнік рэвалюцыянера, дацэнт Гродзенскага сельскагаспадарчага інстытута Я. Місарэвіч.

У раённым ДOME культуры прайшоў вялікі літаратурна-музычны вечар, прысвечаны 50-годдзю ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. На ім выступілі У. Калеснік, А. Іверс, В. Адамчык, В. Шымук.

П. ЛІПАЯ.

ДАЛЯГЛЯДЫ МУЗЫЧНАЙ ТВОРЧАСЦІ

31 кастрычніка распачаў работу X з'езд Саюза кампазітараў БССР.

Вынікі працы саюза за мінулыя 5 гадоў і перспектывы яго арганізацыйнай і творчай дзейнасці; мастацкі ўзровень канцэртных праграм і праблемы прапаганды беларускай музыкі; пераход на новыя ўмовы гаспадарання і павышэнне аўтарытэту супольнасці нашых кампазітараў. Пра ўсё гэта разважаюць сёння ўдзельнікі чарговага форуму кампазітараў і музыкантаў рэспублікі.

На першым пленарным пасяджэнні прагучалі справядачыя даклады праўлення СК

БССР (прамоўца — яго старшыня І. Лучанон), праўлення беларускага аддзялення Музфонду СССР (прамоўца — старшыня праўлення В. Войцік) і рэвізійнай камісіі (старшыня К. Цесаю). На парадку дня было таксама прыняцце статута СК. Аднак распачатая дыскусія па прапанаваным праекце гэтага дакумента і адсутнасць кворуму пры галасаванні вымусілі дэлегатаў з'езда перанесці абгаварэнне статута на іншыя дні. Заключнае пасяджэнне — са спрэчкамі па дакладах і творчай дыскусіяй — абвешчана на 5 лістапада. Тады ж маюць адбыцца і выбары новага складу кіруючых органаў саюза. А па-

куль тройчы на дзень, змяняючы адно аднаго, праходзяць канцэрты, музычныя спектаклі. З праграмамі з'езда знамяцца і ягонія госці — дзеячы філарманічных і кампазітарскіх арганізацый, прадстаўнікі музычнай журналістыкі, нотных выдавецтваў, радыёвяшчання з Масквы і Ленінграда, Кіева і Харвава, Львова і Данецка, Баку і Душанбе, Алма-Аты і Ерэвана, Новасібірска і Краснарска, з братніх краін — Венгрыі, Балгарыі, Польшчы.

З часам «ЛіМ» больш падрабязна раскажа пра работу X з'езда СК БССР.

НАШ КАР.

ГОСЦІ ПІСЬМЕНІКАЎ— РАБОТНІКІ КУЛЬТУРЫ

Міністэрствам культуры БССР была арганізавана вучоба загадчыкаў аддзелаў культуры рай- і гарвыканкомаў. Па выніках яе быў праведзены «круглы стол» на тэму «Шляхі ўдасканалення дзейнасці клубных устаноў і бібліятэк, арганізацыі адпачынку насельніцтва сродкамі культурна-асветніцкай работы і кіно».

У ДOME літаратара адбылася сустрэча загадчыкаў аддзелаў культуры з пісьменнікамі, на якой выступілі Н. Глевіч, А. Жук, Б. Сачанка, С. Законнікаў, Т. Бондар, В. Адамчык, В. Благіт і інш. Пісьменнікі раскажалі пра актуальныя пытанні развіцця нацыянальнай мовы і культуры, падзяліліся сваімі

планами на будучае.

На здымку: у час сустрэчы ў ДOME літаратара. Загадчык аддзела культуры Пастаўскага райвыканкома Н. БУЛАВІНЦАВА, загадчык аддзела культуры Дзятлаўскага райвыканкома Л. ГАЙДУК, В. АДАМЧЫК, загадчык аддзела культуры Докшыцкага райвыканкома У. ПУСТАШЫЛА, С. ЗАКОННІКАЎ, загадчык аддзела культуры Драгічынскага райвыканкома З. КРАЎЦОВА, А. ЖУК.

НАШ КАР.

«Крытыка і сучасны грамадскі працэс»

Гэтае пытанне было на парадку дня адкрытага партыйнага сходу Саюза пісьменнікаў БССР, праведзенага сумесна з Інстытутам літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР.

З дакладам выступіла старшы навуковы супрацоўнік Інстытута Т. ГРАМАДЧАНКА. Яна прааналізавала сучасны стан крытычнай і літаратуразнаўчай думкі ў рэспубліцы, засяродзіла ўвагу прысутных на нявырашаных праблемах, назвала найбольш значныя публікацыі апошняга часу, падкрэсліла, што поспеху можна дасягнуць толькі ў тым

выпадку, калі беларускія крытыкі і літаратуразнаўцы адыдуць ад дробязных клопатаў, пранікнуцца ўсведамленнем той высокай місіі, якая ускладаецца на іх. (Даклад Т. Грамадчанкі будзе змешчаны на старонках «ЛіМа»).

Своеасаблівы садаклад зрабіў М. МУШЫНСКІ. Ён канстатаваў зніжэнне грамадскага прэстыжу крытыкі, падкрэсліўшы, што валадаром чытацкай думкі ўсё больш упэўнена становіцца публіцыстыка. На думку М. Мушынскага, крытыка павінна набыць суверэннасць сапраўдную,

а не ўяўную, дзеля чаго ёй трэба пазбавіцца залежнасці ад кан'юнктуры. Прамоўца выказаў думку аб стварэнні творчай асацыяцыі крытыкаў і неабходнасці спецыяльнага крытычнага выдання, адзначыў беднасць крытычных жанраў у перыяды.

Пра невысокую ролю літаратараў, у тым ліку і крытыкаў у сацыяльна-палітычным і духоўным жыцці грамадства гаварыў У. КОНАН. Ён таксама закрануў некаторыя пытанні, якія тычацца пашырэння і ўжывання беларускай мовы, якая ў рэспубліцы павінна набыць статус дзяржаўнай.

А. ЖАЛЯЗОўСКІ выказаўся за стварэнне ў пісьменніцкай арганізацыі па-сапраўднаму здаровага творчага клімату.

Алесь МАРЦІНОВІЧ гаварыў

пра нізкі ўзровень тэкстаў асобных беларускіх бардаў, аб тым, што рэдакцыі газет выдаюць часам такім аўтарам незаслужаныя авансы. А вось месца для своечасовага рэцензавання кніг тыя ж газеты не знаходзяць.

У выступленнях камуністаў і беспартыйных закраліся не толькі літаратурныя, але і многія надзённыя жыццёвыя праблемы. Падрыхтоўка да выбараў, радыяцыйная абстаноўка ў рэспубліцы, ушанаванне памяці ахвяр сталінізму — пра гэта гаварылі К. ТАРАСАУ, М. АРОЧКА, Б. САЧАНКА, А. АСПЕНКА і іншыя.

На сходзе было паведамлена, што Мінскі абком партыі прыняў рашэнне аб стварэнні парткома Саюза пісьменнікаў БССР.

НАШ КАР.

На нядаўняй сесіі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР выступілі дэпутаты — прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі рэспублікі, Сярод іх — першы сакратар праўдніцкага ЦК БССР, старшыня рады ТБМ Ніл Гілевіч. Выступленне ў скарачаным выглядзе друкавалася. Але пачынаючы з аднаго пытання, якія былі на парадку дня сесіі, і тычацца ўвогуле развіцця нацыянальнай мовы і культуры, — прапануем яго ўвазе чытачоў па поўнай стэнаграме.

ПАВАЖАНЫЯ ТАВАРЫШЫ ДЭПУТАТЫ!

Учора, па першым пытанні парадку дня, я не ўзяў слова — каб лішні раз не выходзіць за трыбуну, але ў мяне ёсць адна прапанова, якая, мне здаецца, варта ўвагі. Сёння мы ўжо ўсе разумеем, якая вялікая трагедыя здарылася на нашай зямлі. Трагедыя нечуваная, небывалая ў гісторыі чалавецтва. Трагедыя для ўсяго народа, для ўсёй нацыі, якая адаб'ецца не толькі на жыцці ўсіх нас, цяперашніх пакаленняў беларусаў, але і на лёсе многіх наступных пакаленняў. Мы нават не можам сказаць, калі і як мы, наша зямля, з гэтай бяды, з гэтага няшчасця выйдзем.

Дык вось, на маю думку, дзень 26 красавіка трэба абвясціць Нацыянальным днём скрухі, ці днём смутку, ці, можа, яшчэ як іначай назваць — больш дакладна, больш адпаведна таму, якім зместам мы яго напоўнім. Мне ўяўляецца, што ў гэты дзень па ўсёй Беларусі будуць праходзіць мітынгі, сходы, маніфестацыі, дзе мы будзем падводзіць вынікі работы па ліквідацыі паследкаў аварыі, будзем гаварыць зноў і зноў, чаму гэта трагедыя здарылася і што трэба рабіць, як жыць, каб яна ніколі больш не паўтарылася. Гэтаму ж павінны быць прысвечаны і ўсе ўрокі ў школе, і лекцыі ў інстытутах і ўніверсітэтах. Дзецям і моладзі будзем гаварыць аб тым, як трэба шанаваць жыццё на зямлі, як трэба ставіцца да прыроды, да культуры... Адпаведныя перадачы, з журботнай музыкай, будуць цэлы дзень весціся па радыё і тэлебачанні. Калі хочаце, і ў цэрквах, і ў касцёлах у гэты дзень будуць казацца адпаведныя казанні, спраўляцца малітвы... Адным словам, я прасіў бы ўсіх падумаць над гэтай прапановай — уяўленне такога дня ў рэспубліцы не перашкодзіць выкананню прынятай сёння праграмы па ліквідацыі вынікаў таго, што мы называем Чарнобылем.

Цяпер — колькі слоў у абмеркаванні праекта Закона аб выбарах. Асноўныя спрэчкі ў

У НЯДАўНІМ лімаўскім інтэр'ю дэпутат Вярхоўнага Савета БССР Г. Ерамею расказваў, як на сесіях вярхоўнага органа ўлады адзін галасавалі супраць некаторых пастановаў, вынесеных на разгляд дэпутатаў, і як гэтыя яго «ўчынікі» шакіравалі калег па Савеце, бо там доўгія гадзіны было трывалай традыцыяй на любую прапанову прэзідыума адгукнуцца толькі ў духу згоды і падтрымкі.

Днямі, слухаючы па тэлебачанні (карэспандэнту «ЛіМа» было адмоўлена ў акрэдытацыі на XII сесіі Вярхоўнага Савета БССР) усхваляванае выступленне Г. Ерамеява, наглядаючы, як рэагуе зала на ягоныя словы, я падумаў: як хутка мяняецца час, як хутка мяняемся мы самі. На гэты раз малады дэпутат не застаўся ў сумнай адзіноце, хоць і рэзка выступаў супраць вузлавых палажэнняў даклада аб новых выбарчых законах, з якім выступіў Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР М. І. Дземянцей. Нічога, здаецца, асаблівага і не гаварыў Г. Ерамею. Ён прывёў толькі статыстыку, што тычылася абмеркавання ў рэспубліцы праектаў выбарчых дакументаў, статыстыку, якая фактычна аказала

КУРАПАТЫ — ДАРОГА ПАМЯЦІ

Тысячы людзей прыйшлі ва ўрочышча Курапаты, што на ўсходзе Мінска, у апошнюю нядзелю кастрычніка. Прыйшлі, каб ушанаваць памяць ахвяр сталінскіх рэпрэсій, каб паводле старадаўняга звычаю памянуць сваіх дзядоў, сваіх продкаў.

На шасціметровым крыжы, устаноўленым тут у памяць аб бязвінна загінуўшых, — строгія лічбы: 1937—1941. Пад шатамі соснаў гучыць рэвіем. У руках у многіх людзей — запаленыя свечкі ці кветкі. Шмат сцягоў, пратэстаў, палотнішчаў. На некаторых — эмблема гісторыка-асветнага таварыства «Мартыралог Беларусі».

Старшыня таварыства, археолаг З. Пазняк нагадаў прысутным гісторыю раскопак у гэтых мясцінах, расказаў, якім цяжкім быў шлях да ісціны. Аб тым, што помніца, расказалі жыхаркі суседняй вёскі Цна, якія былі сведмамі жудасных падзей у ціхамірным сасновым бары.

Такіх месцаў, як Курапаты, нямала на нашай зямлі. Нядаўна ў газетах з'явіліся звесткі пра Быкаўнянскі лес пад Кіевам, дзе былі тайна пахаваны многія тысячы расстраляных берыеўскімі апырчынікамі савецкіх людзей. Народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль, выступаючы на мітынг у Курапатах, паказаў муштук — і адметную рэліквію і рэчывы доказ адначасова. Гэты муштук, знойдзены ў братняй магіле ў Быкоўні, належаў старэйшаму брату пісьменніка У. І. Брылю, які быў незаконна рэпрэсаваны і рэабілітаваны пасмяротна ў 50-я. Мы не толькі браты па пакутах, па ахвярах, па лёсе, — гаварыў Янка Брыль, — мы маем права гаварыць пра братэрства памяці.

Празаік У. Арлоў нагадаў у сваім выступленні дату — 29 кастрычніка 1937 года. Пяцьдзесят гады таму ў гэты дзень, як стала вядома з раскрэчаных цяпер архіваў, былі расстраляны Міхась Зарэцкі, Міхась Чарот, Алесь Дудар, Ізі Харык і яшчэ восем беларускіх пісьменнікаў. Магчыма, іх расстралялі разам з тысячамі сусайчыннікаў тут, у Курапатах.

Пра свой боль, свае пакуці гаварыла дачка рэпрэсаванага беларускага паэта Тодара Кляшторнага — Мая.

Аб сваім разуменні мінулага, аб яго суровых уроках, аб непарушнасці памяці часоў гаварылі, часам у палемічным тоне, удзельнікі мітыngu — інжынер і настаўніца, выкладчык інстытута і паэт, кампазітар і стар-

шыня сельскага Савета.

А перад пачаткам мітыngu адбылася ўрачыстая цырымонія асячэння мемарыяльнага крыжа. У ёй прынялі ўдзел святары ад усіх хрысціянскіх канфесій Беларусі. Гучалі жалоб-

ныя спевы, малітвы на беларускай, лацінскай, рускай мовах.

На свячэнную зямлю, дзе паняўца «невинно убиенные», ляглі белыя кветкі — як сімвал памяці, сімвал ачышчэння.

НАШ КАР.

Нарад на Дзяды?

Восеньскія Дзяды ў Віцебску... Сёлета тыя, хто захацеў у гэты дзень ушанаваць памяць продкаў, атрымалі танюю магчымасць. Гарадскія ўлады дазволілі аб'яднанню «Узгор'е» правесці грамадскую акцыю. Праўда, былі выстаўлены такія ўмовы: нельга ісці калонай, нельга выкарыстоўваць сімваліку, а на чыгуначным в'ядуку (праз які трэба прайсці, каб трапіць на самую старую ў Віцебску Старасямёнаўскія могілкі) абавязкова патушыць свечкі, бо не дай бог упадзе якая шалёная іскра ўніз, дзе ходзяць саставы з цыстарнамі...

Раніцай у нядзелю людзі сабраліся каля Ратушы. Чалавек дзвесце, можа, крыху больш. Рушылі ўсё-ткі разам, тулячыся адно да аднаго на тратуарах. Паставілі свечкі і паклалі кветкі да бюста П. М. Машэрава... Да бюста С. М. Кірава... Да помніка героям-камсамольцам у прыванзальным скверы... Потым ішлі па в'ядуку, патушышы, вядома, свечкі...

А разам з намі ішлі, стаялі, сядзелі ў машынах людзі ў форме, занятыя тым, што сачылі, каб хто-небудзь з гэтых самых звышдысцыплінаваных свечаносцаў не стаў раптам парушальнікам парадку...

На Старасямёнаўскіх могілках — тое самае: міліцыянеры ў форме, міліцыянеры ў цывільным. Нават у тых тры гадзіны, якія былі аддадзены людзямі, каб давесці хоць бы да нейкага ладу закінутыя магілы, прыбраць смецце, паправіць скалечаныя магільныя камяні, — нас неадступна пільнавалі «дзяжурныя».

Ну навошта?! Колькі ж мы будзем зневажаць саміх сябе? Ці не лепш было б, калі б у гэты дзень мы ўсе разам узялі рыдлёўкі і грэблі ды прыбралі перад зімой сцюжа, магілы, пачысцілі б іклады, пачысцілі б сваю ... памяць?

Валеры МАЗЫНСКІ, заслужаны дзеяч мастацтваў БССР, г. Віцебск.

НА МЕСЦЫ АХВЯРНЫМ...

29 кастрычніка быў у Магілёве — запрасілі на «не дазволена» гарадскімі ўладамі Дзяды. Прапанавалі выступіць на жалобным мітынгу. У раёне мяскаамбіната, дзе выўлена месца расстраляў бязвінных ахвяр сталінізму, сабралася даволі шмат людзей, нягледзячы на тое, што бліжэйшая дарога сюды была перакрыта. Калыхаліся харугвы «Мартыралога Беларусі», сцягі, сімвалы гарадоў Магілёўшчыны... Слухаў выступленні сведкаў таго, што тут адбывалася некалі, слухаў тых, каму cudам удалося перажыць усё і выйсці жывымі з-за калочага дроту... Сам сабою сцілаў верш. Я прачытаў яго. Замест прамоў.

Ізноў — Курапаты. Ізноў — Курапаты. Правалы ў зямлі і крутыя груды. Мінулае нам наступае на пяты, з бяспамяцтва вырвацца клічуць Дзяды. І сталыя леты, і юныя вёсны

пластамі палеглі у ценю бароў. На глебе ахвярнай выносныя сосны не сок увабралі — гарачую кроў. Цякуць пад карэннем барвовыя рэкі, — не бачыць хіба што душою сляпы, — шкілеты маўчаць і маўчаць чарапы. І толькі дакор у застылых паглядах, што спаць нам спакойна датуль не дадуць, пакуль сталіністы сядзяць на пасадах і сыта — на пенсіях — каты жывуць. На нашай зямлі — тут і там Курапаты. А нехта яшчэ замятае сляды. Мінулае нам наступае на пяты, з бяспамяцтва вырвацца клічуць Дзяды.

Артур ВОЛЬСКІ.

Выбары і наш выбар

нас ідуць накіонт выбараў ад грамадскіх арганізацый. Пытанне гэта няпростася, і на першы погляд ёсць многа «за» — довадаў у карысць такіх выбараў. І аднак жа калі ўдумацца... Паставім пытанне так: чаму ўзнікла сама ідэя выбараў ад грамадскіх арганізацый? Адказ, відавочна, адзін: каб гарантаваць выбранне тых, каго хацелася б бачыць у Вярхоўным Савеце. Іначай скажаць, каб назначыць пэўных асоб у дэпутаты, як гэта рабі-

Напэўна, сёй-той можа не прайсці, не быць выбраным, напэўна. Але тыя, што відочна гараць, як мы кажам, на рабоце, каго людзі паважаюць, цэняць і нават любяць за чалавечыя і дзелавыя якасці, — тыя, напэўна, пройдуць. Учора і сёння ці мала партыйна-савецкіх работнікаў выступіла тут, з гэтай трыбуны, — я слухаў іх шчырыя, ад сэрца, разумныя прамовы і, трохі ведаючы пра іх дзелавыя якасці, думаў аб тым, як многа ў пар-

менш засмуціць на выбарах у Вярхоўны Савет рэспублікі. Вельмі прашу паверыць, што буду гаварыць не як асабіста пакрыўджаны — няма мне ўжо калі пра асабістыя амбіцыі думаць, ды і ніколі раней часу на гэта ў мяне не заставалася. Я прасіў бы тых, хто будзе пляскаць у ладкі, калі выбары ад грамадскіх арганізацый сесія адхіліць, не ўпадаць у эйфарыю. Асабліва я прасіў бы не радавацца прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі. Як вядо-

та нечалавечнасць!

І так атрымалася, што на 3'ездзе народных дэпутатаў, і на сесіях Вярхоўнага Савета СССР аб праблемах беларускай нацыянальнай культуры, беларускай мовы сказаць няма каму — нікому не баліць! Як і на пленумах ЦК КПСС — таксама. Як быццам у нас такіх праблем няма, хоць яны ў нас вастрэйшыя, чым у іншых рэспубліках. Аб культуры гавораць у Крамлі рускія, украінцы, латышы, грузіны, армяне, а беларусы маўчаць. І наогул маўчаць. Сядзяць і маўчаць. Слухаюць. Добрых слухачоў мы выбралі ў Вярхоўны Савет краіны! А за беларускую культуру і мову змагацца, дзякаваць яму, Барыс Алейнік.

Дык вось, на выбарах народных дэпутатаў СССР беларуская культура даверу ў сваім жа беларускім народзе не заваявала. Ці змяняцца да яе адносіны на выбарах у Вярхоўны Савет БССР? Баюся, што і на гэтых выбарах дзеячам нашай літаратуры і мастацтва нічога не свеціць. Асабліва, калі яны на сустрэчах з выбаршчыкамі будуць гаварыць па-беларуску і горача агітаваць за адраджэнне беларускай нацыянальнай культуры, за выратаванне беларускай мовы і наогул за істотнае павышэнне статусу суверэннасці нашай рэспублікі. Помню, як мне на такіх сустрэчах з выбаршчыкамі нецярпліва крычалі з залы: «А зачэ? Зачэ это нужно?» Хачу вам сказаць — пра гэта я нідзе дасюль не гаварыў, — што свой перадыбарчы марафон у сакавіку месяцы я да канца не прайшоў: пасля сямі-васьмі сустрэч сышоў, як то кажучы, з дыстанцыі, фактычна адмовіўся ад гэтак званай барацьбы за мандат; на шчасце, спатрэбілася паехаць у Маскву на пленум Саюза пісьменнікаў СССР, што вызваліла мяне ад далейшых пакут, ад абраз і прыніжэнняў. Пра якія абразы і прыніжэнні гаворка? Не маю часу ды і не лічу патрэбным пра гэта раскаваць. Калі хто з сумленных беларускіх пісьменнікаў будзе на выбарах у Вярхоўны Савет БССР балаграваць у Мінску — той, напэўна, зведзе і спазнае перажытае мной не менш за мяне. Адно скажу, дам вам параду: калі хто хоча прайсці ў дэпутаты — старайцеся, каб вашым сапернікам-канкурэнтам быў беларускі пісьменнік: амаль поўная гарантыя, што пераможаце.

Чуў меркаванне: на выбарах кандыдат павінен быць байцом і змагацца да канца. Вядома, павінен. Толькі — якімі спосабамі і сродкамі змагацца?

Спекулятыўна даваць абяцанні, якія заведама не здзейсяцца? Арганізаваць грамаду ўдалоў, якая на другі ж дзень пазрывае ўсе плакаты твайго канкурэнта, як гэта было ў выпадку са мною, а на сходы будзе прыніжаць яго не тактоўнымі пытаннямі і рэплікамі? Як то кажучы, выбачайце! Кожнаму сваё. Калі інтэлігентны чалавек стане на такі шлях — чым жа ён будзе адрознівацца ад таго самага палітыкана, дэмагога і цыніка? На гэтакім шляху і да палітычнага гангстэрства недалёка. Але, па-мойму, мы, савецкія людзі, не такімі бачым наш лад і вырашэнне палітычных праблем. Мы не трацім і, спадзяюся, не страцім веры, што наш шлях — чым жа ён будзе маральны грунт, хоць і паточаны чэрвямі антысацыялізму. Грунт, на якім стаіць працоўны народ рэспублікі.

Прапаноўваю выбраць ад грамадскіх арганізацый, можа быць, і не выклікала б такога супраціўлення, калі б яна была больш прадуманай, але ў нас яна пададзена, выбачайце, у нейкай выроўдлівай форме. Колькасць грамадскіх арганізацый, якія могуць мець свойго дэпутата, да смешнага вялікая. Нават філатэлісты не забыты! Хай бы мы ўжо не смяшылі людзей і больш паважалі сябе. Але вось — творчыя саюзы рэспублікі. На восем творчых саюзаў адпущана шэсць мандатаў. Таварышы! Творчы саюз — гэта не грамадская арганізацыя. У грамадскую арганізацыю — хто захачеў, той і ўступіў, ці, прынамсі, калі вельмі захацеў і пастарасца. У творчы саюз — на работу пісьменніка, мастака, кампазітара — назначае толькі сам Бог! І вось: на восем творчых саюзаў — шэсць мандатаў. Значыць, скажам, ад Саюза пісьменнікаў можа не аказацца ніводнага дэпутата. Так што хочь круць-верць, хочь верць-круць, у любым выпадку роля прадстаўнікоў нацыянальнай мастацкай культуры ў Вярхоўным Савеце рэспублікі звыдзецца на нішто. Могуць сказаць: а колькі вы хочаце? Рабочых у Беларусі мільён, сялян — мільён, служачых — мільён, лічбы я называю прыблізна, а вас — колькі? Дарагія таварышы, колькасць прыныць тут не падыходзіць. Так, у мастацкай творчасці — на фоне тых мільёнаў — працуе людзей ніякага. Але паспрабуйце выкінуць з нашага жыцця кніжку, музыку, тэатр, кіно, мастацкую выстаўку? І ўявіць такое немагчыма. Грамадства пакрылася б карой маральнай глухаты, хаця ў нас і так з маральнасцю вельмі кепска.

Наш шлях, наш грунт

Выступленне Ніла ГІЛЕВІЧА на XII сесіі Вярхоўнага Савета БССР

лася ўвесь час раней, калі выбары былі, па сутнасці, фіктыўныя. Вось гэтых, маўляў, «пусцім» па прафсаюзах, васьмі гэтых — па Камітэту міру, васьмі гэтых — па Камітэту жанчын і г. д. У аснове такога назначэння ў дэпутаты — боязь, што іначай некаторыя заслужаныя людзі — партыйныя, савецкія і грамадскія дзеячы, гаспадарнікі, рабочыя, хлебаробы, людзі іншых розных прафесій — могуць не прайсці. А замест іх могуць прайсці крыкуны, дэмагогі, палітыканы і на іх падобныя. Я хацеў бы спытаць усіх прысутных: ці не перабольшаны гэты страх? Па-першае, пэўная колькасць дэмагогаў і палітыканаў усё роўна пройдуць — да іх паслужыць 240 выбарчых акруг, так бы мовіць, 240 вакантных месцаў. Некалькі месцаў з гэтых 240 яны захопяць. Аба-взкова! Хаця б таму, што ў іх будзе багата часу, каб ваяваць за мандат. Пакуль рабочы або аграрны, ці старшыня калгаса, ці сакратар райкома будзе думаць, як бы вырвацца хоць бы на адну сустрэчу з выбаршчыкамі, гэты самы дэмагог-карыст за дзень выступіць 9—10 разоў і з дапамогай хаўруснікаў навярбуе шмат галасоў. Але калі ён сапраўды хітры дэмагог і не больш — ён будзе хутка выкрыты, у тым ліку і тут, у гэтай зале, бо тут будзе пераважная большасць людзей дастойных, годных высокага звання народнага дэпутата рэспублікі. Дык ці трэба, я паўтараю пытанне, баяцца, што пройдуць некалькі недастойных? Па-другое, ці такі апраўданы страх, што не будуць выбраны заслужаныя людзі — асабліва партыйна-савецкія работнікі?

тыя людзей, якім выбаршчыкі акажуць давер, выбяруць. Мне можна запярэчыць, што я недаацэньваю сілу і здольнасці дэмагогаў. Не спытайцеся. Я «высока» цаню іх здольнасці. Не раз іх на сваёй скуру адчуў. І аднак жа давайце лепш думаць пра свае здольнасці, і вышэй цаніць свае магчымасці. І не проста лепш думаць, а лепш мабілізоўваць свае магчымасці на барацьбу з дэмагогіяй. Я думаю і прашу вас усіх падумаць васьмі над чым: калі сесія ўзаконіць выбары ад грамадскіх арганізацый — гэта будзе скарыстана пэўнымі сіламі супроць партыі і Савецкай улады. Яшчэ з большай лютасцю загучыць галасы: ага, васьмі бачыце! Баяцца бюракраты народа! Назначайце самі сябе ў дэпутаты асобна! І на маю думку, партыя і наогул здаровыя сілы нашай грамадскай панясуць, у такім выпадку, на выбарах большыя страты.

Праўда, я не чакаю і таго, што калі мы адхілім выбары ад грамадскіх арганізацый, дык у рэспубліцы, як тут было заяўлена адным таварышам, адразу ж значна стабілізуецца палітычная сітуацыя. Думаю, што нічога падобнага не адбудзецца. Разнамасныя псеўда-дэмакраты актыўна возьмуцца за работу. Але маральная перавага будзе на баку партыі і Савецкай улады, якая прыняла дэмакратычны закон аб выбарах па акругах і толькі па акругах.

Цяпер я хацеў бы трохі сказаць аб тым, што мяне найбольш засмуціла і на нядаўніх выбарах народных дэпутатаў СССР і, прадчуваю, можа, не

ма, у народныя дэпутаты СССР ад тэрытарыяльных і нацыянальных акруг Беларусі не прайшоў ні адзін дзеяч беларускай нацыянальнай мастацкай культуры. Ні адзін! Для параўнання: у невялікай Літве толькі пісьменнікаў выбралі ў народныя дэпутаты СССР дзесяць чалавек — толькі пісьменнікаў, не кажучы пра мастакоў, кампазітараў, артыстаў і інш. У маленькай Малдавіі — толькі пісьменнікаў выбралі васьмі чалавек. Падобная карціна і ў некаторых іншых рэспубліках. А ў нас — па акругах — не выбралі ніводнага дзеяча беларускай літаратуры і мастацтва! Так мы ў Беларусі прагласавалі за нацыянальную мастацкую культуру. Такія нашы адносіны да сваёй культуры, да культуры наогул. І пры такіх адносінах мы хочам будаваць культурнае, цывілізаванае сацыялістычнае грамадства. Грамадства, у якім павінны быць высокі ўзровень маралі і этыкі, эстэтычнай культуры, духоўнасці ў цэлым; грамадства, якое павінна вызначацца інтэлігентнасцю сваіх грамадзян. Не можа наша рэспубліка разлічваць на сапраўдны эканамічны, сацыяльны і культурны прагрэс, пакуль у нас будуць такія адносіны да нацыянальнай культуры, да беларускай мовы і літаратуры, да беларускага мастацтва, да культуры наогул. Зрэшты, праблема гэта ўсесаюзная. Была б у краіне на належным узроўні культура — не было б чарнобыльскай аварыі. Чарнобыль — гэта антыкультура. Чарнобыль — гэта амаральнасць. Чарнобыль — гэта безадказнасць, гэта разгільдзяства, гэ-

ПЕРАМАГАЕ ЗДАРОВЫ СЭНС

Пасля сесіі Вярхоўнага Савета БССР

ся схаванай ад многіх дэпутатаў. Вось якія лічбы называў прамоўца. 98 працэнтаў аўтараў 66 тысяч прапаноў, што паступілі ў рабочую групу Прэзідыума Вярхоўнага Савета, выказаліся супраць выбараў дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый; 84 працэнты — супраць правядзення перадыбарчых акруговых сходаў; 99 працэнтаў — за абавязковую альтэрнатыўнасць выбараў.

Чаму гэтая статыстыка не была ўлічана ў дакладзе? Чаму Вярхоўнаму Савету было прапанавана не толькі ўключыць у выбарчыя законы ўсе названыя вышэй палажэнні, але і павялічыць квоту грамадскіх арганізацый з адной чвэрці, як было ў праекце, да адной трэці дэпутатаў? Цяжка сказаць. Тым больш, што лічбы, названыя Г. Ерамеевым, нікім не былі абвергнуты. Проста, відаць, не для ўсіх

былі прымальнымі агульнадэмакратычныя нормы прадстаўніцтва ў вярхоўным органе ўлады. Гэта паказала і палеміка, якая разгарнулася на сесіі вакол выбарчых законаў.

Сёй-той з прамоўцаў не абцяжарваў сябе перакананымі доказамі, у ход пусканыя аргументы, на маю думку, разлічаны на недасведчанасць некаторай часткі залы, «доказы», якія мелі на мэце пераканаць прысутных, ды і наогул грамадскае рэспублікі, у зланы меранасці пэўных грамадскіх сіл, якія, маўляў, імкнуцца захапіць уладу.

«Ідзе жорстка барацьба за палітычную ўладу, — гаварыў у сваёй прамове дэпутат М. Саўчанка. — І таму да канчатковага ле зыходу палажэнне аб выбарах ад грамадскіх арганізацый павінна захоўвацца ў кананадаўстве... Гэта дапаможа звязіць фронт барацьбы з экстрэмніцкімі сіламі і даназаць свае партыйныя пазіцыі».

«Як грамадзянін і камуніст я

перакананы, што прадстаўніцтва грамадскіх арганізацый неабходнае. Дзеля таго ж плюралізму, у вернасці якому ілянуцца праціўнікі партыі. Дзеля сённяшняга і будучага дня беларускага народа, якому дэмакратыя, безумоўна, неабходна. Але, паўтараю, дэмакратыя, а не ўлада наогул! Гэта — з прамовы дэпутата І. Машко».

А вось яшчэ. «Па-экстрэмніцку настроеным элементам удалося прыцягнуць на свой бок пэўную частку насельніцтва...», — гаварыў дэпутат Я. Касцюковіч.

Слухаў я гэтыя прамовы і думаў: дзе іх аўтары сапраўды вераць у тое, што гавораць, дзе гавораць тое, што трэба гаварыць, а дзе крываць душой, фальшываць прынародна?

Супраць выбараў дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, правядзення акруговых сходаў, за забеспячэнне альтэрнатыўнасці выбараў выступіла большасць дэпутатаў. Сярод тых, хто выступаў за захаванне дэмакратычных выбараў, былі народныя дэпутаты СССР С. Шушкевіч, В. Карніенка, дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР Г. Бураўкін, У. Кавалёнак, В. Кушнір, Я. Кавалёўскі, Р. Янкоўскі, В. Маслакоў і іншыя.

«Чаму ў рамках Канстытуцыі павінны быць дзве выбарчыя сістэмы? — пытаўся дэпутат

П. Васільеў. — Мне думаецца, трэба дабівацца не выбараў ад грамадскіх арганізацый, а надаць асаблівую ўвагу падбору дастойных кандыдатаў».

«Для мяне непраймальнай з'яўляецца ўжо сама думка, што камуніст, выбраны па тэрытарыяльнай акрузе, будзе горш адстойваць інтарэсы партыі, народа, чым яго таварыш, абраны ад КПБ», — гаварыў дэпутат Г. Бураўкін.

Дэпутат Т. Бязручка зачытала тэкст рэзалюцыі, прынятай прафсаюзнай канферэнцыяй навукова-вытворчага аб'яднання «Інтэграл», дзе яна працуе. У рэзалюцыі гаварылася аб непрыняцці рабочымі такіх антыдэмакратычных палажэнняў, які прадстаўніцтва ў Вярхоўным Савеце дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, правядзенне акруговых выбарчых сходаў, выбары па вытворчых акругах. З тым жа звярнуліся да Вярхоўнага Савета рэспублікі пяць тысяч інжынерна-тэхнічных работнікаў і дзве тысячы рабочых канструктарскага бюро дакладнага электронага машынабудавання праз свайго дэпутата Э. Марцінкевіча...».

Вось такая яна, сесія... За выступленнімі асобных дэпутатаў стаяла спроба прадстаўнікоў кансерватыўнай часткі апарату забяспечыць свой кантроль на выбарах. І яшчэ год назад тут, у Вярхоўным Савеце рэспублікі, перамагла б іх пазіцыя. Цяпер яны аказаліся меншасці. Як вядома, сесія большасцю галасоў выключы-

ла з выбарчых законаў такія палажэнні, які прадстаўніцтва ў вярхоўным органе ўлады дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый, зрабіўшы выключэнне толькі для чатырох грамадскіх аб'яднанняў — Беларускай рэспубліканскай арганізацыі ветэранаў вайны і працы, рэспубліканскіх таварыстваў глухих, слыхных і інвалідаў. Воляй парламентарыяў скасавана выкладзенае ў праекце закона палажэнне аб акруговых сходах. Праўда, можна паспрачацца аб дасканаласці формулы альтэрнатыўнасці выбараў, якую прыняла сесія: у бюлетэнь для тайнага галасавання можа ўносіцца любая колькасць кандыдатаў, гэта значыць, і адна асоба. Цікава, каму ў такім выпадку пашанцуе?

Неўзабаве пачнецца выбарчая кампанія, вылучэнне кандыдатаў у народныя дэпутаты. Якой будзе яна, гэтая кампанія? Якімі будуць выбары? Якім будзе ён, наш новы парламент? Дэмакратычным, кампетэнтным, дзелавым ці ў нечым ранейшым, што паслухмяна штампавалі спушчаныя ўказы, законы і пастановы? А народныя дэпутаты? Самастойнымі, прынцыповымі, упэўне-

(Працяг на стар. 13).

У нашым штотыднёвіку за 25 жніўня былі змешчаны палемічныя нататкі «Беларусы не выключэнне» вядомага вучонага-мовазнаўцы, доктара філалагічных навук Геннадзя Цыхуна. Аўтар палемізаваў з некаторымі публікацыямі, што з'яўляліся апошнім часам на старонках рэспубліканскага друку. У прыватнасці, Г. Цыхун аспрэчваў паасобныя палажэнні артыкула А. Дзмітрука і А. Тозіка «Не толькі крытыкаваць» («Звязда», 27 ліпеня г. г.).

А. Дзмітрук і А. Тозік прыслалі ліст у адказ. Падтрымліваючы ідэю плюралізма не толькі на словах, рэдакцыя змяшчае гэты ліст, выкарыстаўшы сваё права пракаментаваць яго.

На старонках «Звязды» намі выказана меркаванне аб тым, што для палемікі на нацыянальных праблемах, што разгарнулася ў рэспубліцы, характэрны, як правіла, толькі крытычны аспект, што ёй не стае комплекснасці і шматграннасці, належнай тэарэтычнай абгрунтаванасці і канструктыўнасці. Прапановалася цэнтр цяжару пераносіць на пошук рэальных шляхоў гарманізацыі нацыянальных і міжнацыянальных адносін, канструктыўнага вырашэння гэтых праблем. У рэчышчы такіх падыходаў намі было выкладзена асабістае бачанне некаторых аспектаў дадзенай сферы грамадскага жыцця.

У ліку новых з'яў, якія заслужваюць, на нашу думку, увагі, было адзначана фарміраванне, у працэсе інтэрнацыяналізацыі і інтэграцыі ўсіх сфер жыцця сучаснага грамадства, шматстаўных нацый. Выказана меркаванне аб магчымасці ў глыбокай гістарычнай перспектыве фарміравання безнацыянальнага чалавечага грамадства, якое ўвабрала ў сябе максімальна поўна рэалізаваны патэнцыял кожнага народа на Зямлі.

Магчыма, нашы аргументы і абгрунтаванні гэтых пасылак недастатковыя. І мы мелі права чакаць, што па згаданых (далёка не бясспрэчных) праблемах могуць быць альтэрнатыўныя меркаванні, пераканаўчыя контраргументы, якія памагаюць узняць у дыялогу на новую ступень. Аднак выступленне Г. Цыхуна гэтых спадзяванняў не пацвердзіла. Ягоныя абвяржэнні і доказы з'яўляліся да прыпісанай нам (прычым, як вынікае з кантэксту, у дэфармаваным і вульгарызаваным сталінскім варыянце) формулы аб «зліцці на-

ваць на характар міжнацыянальных адносін. Калі мы хочам заставацца на пазіцыях рэалізму, то ў пошуку адказу на гэтыя далёка няпростыя пытанні павінны прызнаць непазбежнасць розных (магчыма, і дыяметральных процілеглых) канцэпцый, гіпотэз і пунктаў погляду. Катэгарычнае і аднамернае «так» або «не» закрывае шлях да пошуку.

Канструктыўны падыход адсутнічае і ў пярэчаннях Г. Цыхуна супраць нашай прапановы

ства, людзі з комплексам нацыянальнай непаўнаценнасці (звычайна мігранты з іншых рэспублік, якія выконвалі найменш кваліфікаваную працу, сярод якіх было многа прадстаўнікоў цыганскай і албанскай нацыянальнасці)... Яшчэ называюцца васення, функцыянеры, гандляры-прыватнікі.

Падобныя доказы не могуць быць прынятыя на той прычыне, што такая якасць чалавека як інтэрнацыяналізм не залежыць ні ад нацыянальнай прыналежнасці, ні ад характару працоўнай дзейнасці, ні ад прафесіі. Па гэтых жа прыкметах мы не маем намеру адносіць некага да катэгорыі людзей з «комплексам нацыянальнай непаўнаценнасці».

Канечне, права Г. Цыхуна называць паняцце «савецкі народ» брэжнеўскім вынаходніцтвам (гэта яшчэ не самы з'яўляецца эпітэт, у друку можна сустрэць і больш хлесткія). Мы ж лічым і прадаўжам лічыць, і ў гэтым мы глыбока перакананы, што гэтае паняцце народжана жыццём. За ім — стагоддзі (стагоддзі!) сумеснага пражывання многіх народаў.

На адной зямлі і з агульнай Айчынай. Не думаем, што маюць рацыю тыя, хто глядзіць на нашы сённяшнія праблемы і беды як на тое, што перакрэслівае ўсё, што стваралася стагоддзямі. І яшчэ: перабудоўваць мысленне — гэта зусім не адкідаць усё, што назалашана раней. Думаецца, што і ў створанай марксісцка-ленінскай думкай тэорыі нацыі і нацыянальных адносін далёка не ўсё трэба адносіць да рэшткаў «старых дагматычных канструкцый, якія імкнуцца прыстаць да берага сучаснасці і замацавацца на ім».

Хацелася б выказаць сваю думку і па некаторых іншых

пытаннях, пастаўленых Г. Цыхуном.

Мы падзяляем яго пункт гледжання аб неабходнасці новай этыкі, якая патрабуе павяг да іншых культур, дапамогі нацыянальным меншасцям у іх барацьбе за выжыванне, яго выснову, што, «на жаль, гэтая новая этыка не зрабілася ўсеагульнай у нас...»

Думаецца, што ў рэчышчы гэтых ідэй можа быць разгорнута цікавая гаворка пра «белыя плямы» ў нацыянальнай культуры і моўнай праблеме, якія ў рэспубліцы на сённяшні дзень яшчэ далёка не закрыты. Мы маем на ўвазе не толькі беларускую мову і беларускую нацыянальную культуру, дзе сёе-тое ўжо робіцца, але і тыя зусім не крапучыя моўныя і культурныя пласты, якія на працягу стагоддзяў ствараліся прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцей, што жывуць на тэрыторыі Беларусі. Калі да гэтых пластоў не будзе звернута грамадская ўвага, калі яны не будуць уключаны ў культурны абарот, то і ніва беларускай нацыянальнай культуры і беларускай мовы не зможа даць паўнаценных усходаў. І клопацца аб апрацоўцы гэтай нівы, мы ўжо сёння не павінны пакідаць за кадрам такіх, напрыклад, пытанні, як роля, месца і функцыі рускай мовы ў жыцці рэспублікі, псіхалагічны і маральна-духоўны стан і культурна-моўныя ўстаноўкі той часткі беларусаў, якія называлі роднай мовай рускую. Трэба было б больш уважліва ўгледзецца ў стан культуры і мовы іншых нацыянальнасцей, якія насяляюць рэспубліку. Ды і пытанні дыялектаў беларускай мовы не такія ўжо беспраблемныя, як гэта выглядае ў некаторых публікацыях.

Думаецца, што ўсе палі шэрокай культурна-моўнай нівы трэба апрацоўваць адначасова, з аднолькавым гаспадарчым клопатам і ўвагай. Пры іншых падыходах не пазбегнуць нарастання сацыяльнай напружанасці на нацыянальнай глебе.

А. ДЗМІТРУК,
кандыдат філасофскіх навук.
А. ТОЗІК,
кандыдат гістарычных навук.

За новую прыступку дыялога

Ці праяснілі мы ў выніку такой палемікі ісціну, ці ўзняліся на новую прыступку дыялога? Безумоўна, не.

А можа, узятых намі праблем не існуе і аб іх не трэба гаварыць? Думаецца, што не так.

Доктар філасофскіх навук А. Капто на старонках «Літаратурнай газеты» (6.IX.1989 г.) для тэарэтычнага асэнсавання прапановы, напрыклад, такіх пытанні, як:

— дыялектыка адзіства чалавечага роду з яго агульным лёсам і адначасова раз'яднанасцю, што праяўляецца ў тым ліку і ў існаванні нацый;

— усведамленне пастаянна ўзрастаючай цэласнасці чалавечтва садзейнічае пераадоленню аднамернага бачання свету як падзеленага на розныя нацыянальна-дзяржаўныя сістэмы, якія, да таго ж, успрымаюцца часта як супрацьлеглыя.

Тут пазначана агульнасусветная тэндэнцыя збліжэння народаў і нацый, якая ўжо сёння прабівае сабе дарогу на практыцы ў розных рэгіёнах нашай планеты. Нам невядома, як гэтая тэндэнцыя будзе развівацца ў перспектыве, як яна будзе пераламляцца ва ўмовах канкрэтных кантынентаў і краін і які ўплыў будзе аказ-

аб прадстаўленні савецкаму чалавеку права нацыянальна-этычнай самаідэнтыфікацыі на ўзроўні агульнадзяржаўнай супольнасці. У пацвярджэнне, што такі варыянт магчымы, мы спаслаліся, у прыватнасці, на вольт Югаславіі, дзе ўведзена паняцце — «югаслаў».

На спакойную, лакалічную пастаноўку пытання — «думаецца, што было б правільным прадставіць кожнаму грамадзяніну СССР права і магчымасць, вызначаючы сваю нацыянальнасць, сказаць: «савецкі», вызначыўшы гэтым словам сваю прыналежнасць да шматнацыянальна-інтэрнацыянальнай супольнасці (а не да «савецкай» нацыі, як сцвярджае Г. Цыхун), паследаваў адказ — абвяржэнне югаслаўскага вопыту, а значыць, яго поўнай непрагоднасці для нас. Г. Цыхун піша: «Відаць, на думку аўтараў артыкула, гэта самая перадавая частка грамадскасці (тыя, хто запісаў сябе югаславамі. — Рэд.), сапраўдныя інтэрнацыяналісты». Прыпісаўшы нам такое бачанне пытання, ён яго абвяргае: «У выніку праведзеных югаслаўскімі сацыёлагамі даследаванняў высветлілася, што часцей за ўсё «югаславамі» запісаліся найбольш адсталыя члены грамад-

носяць не да «рэшткаў старых дагматычных канструкцый», а да «створанай марксісцка-ленінскай думкай тэорыі нацыі».

Цалкам падзяляючы трывогу А. Дзмітрука і А. Тозіка за «некрапучыя моўныя і культурныя пласты, якія на працягу стагоддзяў ствараліся прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцей, што жывуць на тэрыторыі Беларусі», думаецца, больш карэктна было б ставіць пытанне ў першую чаргу не пра рускую мову і культуру, а пра стан культуры татарскага, яўрэйскага, украінскага і польскага народаў, якія, стагоддзямі жывучы ў добрым суседстве з намі, не маюць да сённяшняга дня ў нашай рэспубліцы ні сваіх школ, ні газет, ні выдавецтваў, ні тэатраў.

Руская мова і руская культура, дзякуй богу, на тэрыторыі нашай рэспублікі не пакрыўджаны. Каб пераканацца ў гэтым, дастаткова прайсці па вуліцах нашых гарадоў і мястэчак. Недасведчанія замежныя турысты так і ад'язджаюць, бывае, дахаты, не знайшоўшы там прыкмет беларускасці... Канечне, тое-сёе робіцца для адраджэння беларускай мовы і культуры, але ж і да гэтага часу ёсць яшчэ досыць вялікая група людзей, якія не лічаць некарэктным і неэтычным жыць у Беларусі, даследаваць нацыянальную культуру і гісторыю, не ведаючы мовы карэннай нацыянальнасці. Яны і зараз працягваюць даслаць у беларускамоўныя выданні матэрыялы на рускай мове. На жаль, такога выпадку, каб у нашу рэдакцыю трапіў матэрыял на татарскай ці яўрэйскай мове, пакуль яшчэ не было.

Р.С. Пакуль рыхтаваўся ў друк гэты ліст, у «Звяздзе» (20 кастрычніка) пад рубрыкай «Культура міжнацыянальных адносін» з'явілася чарговая публікацыя А. Дзмітрука і А. Тозіка. Артыкул гэты пад загалоўкам «Без эмоцый і ярлыкоў» ставіць на мэце абгрунтаваць, што «аб'ектыўныя перадумовы, гістарычныя

Ад рэдакцыі

Імкненне да пошуку «рэальных шляхоў гарманізацыі нацыянальных і міжнацыянальных адносін», якое выказваюць нашы аўтары, нельга не вітаць. Аднак, думаецца, варта нагадаць нашым чытачам, якія канкрэтныя шляхі гэтай гарманізацыі прапанавалі яны ў сваёй публікацыі «Не толькі крытыкаваць». Дзея «канструктыўнага вырашэння» нацыянальных праблем, на думку А. Дзмітрука і А. Тозіка, варта замяніць «стаўшае некарэктным паняцце «карэніна нацыянальнасці» на тэрмін «асноўная карэніна нацыянальнасці», прадставіць грамадзянам СССР «права фіксаваць двойную або трайную нацыянальна-этычную прыналежнасць», даць права і магчымасць грамадзянам СССР, «вызначаючы сваю нацыянальнасць, сказаць: «савецкі». Дарэчы, самі шануючы навукоўцы-тэарэтыкі чамусьці ўносіць бытаніну ў змест апошняга тэрміну: з аднаго боку «савецкі» — вызначае нацыянальнасць, а з другога — «прыналежнасць да шматнацыянальна-інтэрнацыянальнай супольнасці», дык чаго крыўдаваць на Г. Цыхуна, што ён ужывае словазлучэнне «савецкая нацыя», — гэта ж лагічна вынікае з пасылак саміх А. Дзмітрука і А. Тозіка.

У платформе КПСС «Нацыянальная палітыка партыі ў сучасных умовах», прынятай апошнім пленумам ЦК КПСС, падкрэслена, што «і сусветны, і наш вопыт сведчыць, што нацыянальнае пытанне заўсёды мае канкрэтна-гістарычны змест. Для яго вырашэння няма і не можа быць рэцэптаў прыгодных на ўсе выпадкі жыцця, аднолькавых на ўсіх этапах сацыялістычнага развіцця, для ўсіх рэгіёнаў краіны». Аднак А. Дзмітрук і А. Тозік на гэтае пытанне маюць іншы, адрозны пункт гледжання. У якасці гатовых рэцэптаў яны прыводзяць у прыклад вопыт Югаславіі і ЗША. Відаць, контраргументы ў карысць неадпаведнасці нашым умовам вопыту вырашэння нацыянальнага пытання ў Злу-

чаных Штатах, якія прывёў у сваёй публікацыі Г. Цыхун, падаліся А. Дзмітруку і А. Тозіку пераканаўчымі, бо ў гэтым лісце яны іх не аспрэчваюць. А што да Югаславіі, то тут нашы аўтары доказы Г. Цыхуна «не могуць прыняць», бо, на іх думку, ні нацыянальная прыналежнасць, ні характар працоўнай дзейнасці, ні прафесія — узровень нацыянальнай самасвядомасці не вызначаюць. Аднак, прыводзячы адпаведную цытату з артыкула Г. Цыхуна, А. Дзмітрук і А. Тозік выкідаюць з яе вельмі істотную заўвагу аб тым, што югаславамі запісаліся «тыя, каму па розных меркаваннях не хацелася афішыраваць прыналежнасць да сваёй нацыі ў іншанацыянальнай рэспубліцы...» На жаль, канкрэтна-гістарычны змест нацыянальнага пытання нават у выпадку Югаславіі нашы палемісты ўлічваюць не жадаюць.

Своасабліва разумеець А. Дзмітрук і А. Тозік і «агульнасусветную тэндэнцыю збліжэння народаў і нацый». «Глыбокую гістарычную перспектыву фарміравання безнацыянальнага чалавечага грамадства» яны ўпарта набліжаюць да нашага дня. І сапраўды, каму як не нашай краіне паказваць шлях чалавечтву да прагрэсу... Відаць, на думку аўтараў артыкула, кожны народ, што ўваходзіць у межы Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік, ужо максімальна поўна рэалізаваў свой патэнцыял, калі яго шматлікім прадстаўнікам прапануецца сёння ж нацыянальна-этычна самаідэнтыфікавацца на ўзроўні агульнадзяржаўнай супольнасці. Праўда, уважлівага чытача можа насцярожыць той факт, што Савецкая ўлада існуе трохі больш за 70 гадоў, а за паняццем «савецкі народ» А. Дзмітрук і А. Тозік бачаць «стагоддзі (стагоддзі!) сумеснага пражывання многіх народаў. На адной зямлі і з агульнай Айчынай». Ці не Расійскую імперыю — турму народаў — яны маюць на ўвазе? Відаць, і гэтае сваё «адкрыццё» паважаныя навукоўцы ад-

мінулае і перспектывы развіцця рэспублікі... ствараюць рэальную аснову для функцыянавання ў якасці дзяржаўных беларускай і рускай моў». На думку аўтараў, формула: «Гіне мова, гіне культура, гіне нацыя» — не правамерная «без належнага яе навуковага абгрунтавання». Больш таго, не дачакаўшыся і самі не зрабіўшы гэтага абгрунтавання, вучоныя ўсё ж выказваюць сумненні «ў безапеляцыйнасці гэтай формулы». Зрэшты, няма чаму здзіўляцца, бо і «гранічна-яснае паняцце — родная мова» мае, аказваецца, у нас «неадэкватнае разуменне і тлумачэнне». Прычым неадэкватна разуменне яго чамусьці пераважна, калі зыходзіць з публікацыі А. Дзмітрука і А. Тозіка, дзеячы культуры, да прыкладу Н. Гілевіч, Г. Далідовіч, Я. Лецка, якія ў сваіх публікацыях заклікалі ўзяць беларускую мову пад апеку дзяржавы. І ў заключэнне, каб падмацаваць свае пазіцыі, аўтары бяруць сабе ў саюзнікі У. І. Леніна, спасылаючыся на наступную цытату з яго працы «Ці патрэбна абавязковая дзяржаўная мова?»: «Мы не хочам толькі аднаго: элемента ПРЫМУСОВАСЦІ. Мы не хочам заганяць у рай дубінай. Бо, колькі прыгожых выразаў «аб культуры» вы ні казалі б, АБАВЯЗКОВАЯ дзяржаўная мова звязана з прымусам, убіваннем». На жаль, А. Дзмітрук і А. Тозік вельмі і вельмі недацэнняюць агульнаадукацыйны ўзровень сучаснага чытача. Большасць тых, хто чытае «Звязду», ведае працяг гэтай цытаты: «Мы думаем, што вялікая і магутная руская мова не мае патрэбы ў тым, каб хто б там ні было павінен быў вывучаць яе З-ПАД ПАЛКІ». Як бачым, і работа гэтая, напісаная ў 1914 годзе, і працытаваны абзац скіраваны акурат супраць таго, за што так актыўна змагаюцца сёння А. Дзмітрук і А. Тозік, — уяўлення рускай мовы ў якасці дзяржаўнай на тэрыторыі нацыянальных рэгіёнаў.

У Доме літаратара адбылося пашыранае пасяджэнне сакратарыята ТБМ, прысвечанае ходу арганізацыйна-прапагандыскай працы па стварэнні суполак і рэгіянальных арганізацый. Выступалі ўдзельнікі нарады, зачыталіся паведамленні і пісьмы, якія прыходзілі на адрас ТБМ.

ГУТАРКА пачалася з агляду пошты, атрыманай сакратарыятам, арганізацыйна-прапагандыскай камісіяй ад сяброў таварыства. Цікавае выклікалі матэрыялы, дасланыя старшынёй ініцыятыўнай групы ТБМ з Баранавіч М. Бусько. Ён паведаміў, што ў горадзе распрацавана праграма па захаванні і прапагандзе нашай культурнай спадчыны, адкрыта і дзейнічае школа для дарослых па вывучэнні беларускай мовы і літаратуры, паступова пераводзіцца на беларускую мову аўдыё-візуальнае афармленне на гарадскім транспарце, на прамысловых прадпрыемствах, вуліцах, ва ўстановах.

Сябра ТБМ, інструктар ГК КПБ Кобрына І. Бакацк, паведаміўшы пра стварэнне ініцыятыўнай групы ТБМ у горадзе і раёне, прывёў прыклады, калі беларускія школы не атрымлівалі падручнікаў, і дзеці вымушаны былі карыстацца рускамоўнымі кніжкамі. У Глукі раёне, напісаў В. Лаўрыновіч, яшчэ не створана арганізацыя таварыства, але аргкамітэт арганізаваў больш за 20 курсаў беларускай мовы практычна ва ўсіх школах раёна, а таксама пры клубах, раённай бібліятэцы і інш. Сябра рады ТБМ з Гомеля М. Хадоркін, галоўны бухгалтар буйнога прадпрыемства, наведваў усе раённыя педагагічныя нарады ў горадзе, арганізаваў сумесна з сябрам рады І. Штэйнерам гарадскі аргкамітэт, у які ўвайшлі дзесяткі прыхільнікаў беларускага слова розных прафесій. Аднак, лічыць М. Хадоркін, адначасова «патрэбны рашучы дзяржаўныя меры па пашырэнні сферы ўжывання беларускай мовы і беларусізацыі ўсяго жыцця».

Прайшлі ўстаноўчыя сходы і выбраны рады ТБМ у Маладзечне, Магілёве, Наваполацку. На аб'яднаным гарадскім і раённым сходзе ТБМ у Маладзечне прысутнічала больш за трыста чалавек. Сход доўжыўся звыш сямі гадзін, на ім пытанні ставіліся прыняцкова, ідэі выказваліся канструктыўна, а гаворка вялася шчыра і кампетэнтна. У працы сходу ўдзельнічаў Н. Гілевіч.

На гарадскім сходзе суполак у Наваполацку было створана пяць камісій, складзены план практычнай дзейнасці. Старшынёй рады абраны пісьменнік Л. Баршчэўскі. А ў Полацку, хоць і не адбылося яшчэ ўстаноўчага сходу таварыства, ствараюцца сіламі ініцыятыўнай групы курсы беларускай мовы пры педвучылішчы і бібліятэцы імя Я. Купалы.

Старшынёй Магілёўскай рады ТБМ абраны выкладчык педінстытута Я. Клімунь. У педінстытуце распрацавана праграма па адраджэнні беларускай мовы, частка прадметаў ужо выкладаецца па-беларуску. Сябры ТБМ у Магілёве маюць магчымасць адкрыць гасцёўню таварыства, іх запрашаюць выступаць у працоўных калектывах, навучальных установах. Аднак, як паведаміла Т. Раманькова, ёсць і факты негатыўнага стаўлення да беларускай мовы. Так, сябра таварыства, выкладчык матэматыкі ў педінстытуце Л. Латоцін не змог скончыць сваю прамову на беларускай мове на нарадзе сакратароў першасных партарганізацый у Цэнтральным райкоме, бо пачуліся з залы воклічы абурэння і знявагі, патрабаванні гаварыць па-руску.

Настаўнік з Клецкага раёна П. Ілюкевіч, раскажаўшы пра стварэнне ініцыятыўнай групы ТБМ у рэгіёне, абвешчае, што дагэтуль у старажытных цэнтрах беларускага кнігадрукавання Нясвіжы і Клецку няма ніводнай беларускай школы. Ён прапаноўвае выпускаць на базе раённай газеты спачатку штотомсяцік, а потым і штотыднёвік «Роднае слова», у якім сіламі раённай арганізацыі ТБМ даваць завочныя ўрокі роднай мовы, змяшчаць цікавыя і актуальныя матэрыялы па гісторыі і культуры роднага краю. Добра ідзе арганізацыйная справа па стварэнні суполак ТБМ у Стаўбцоўскім, Бялыніцкім і Чачэрскім раёнах, аб чым паведамілі настаўнік Я. Пачабыт, журналіст М. Карпечанка і настаўнік В. Патапенка.

Цалкам на беларускай мове прайшлі жніўскія нарады настаўнікаў у г. Лідзе, Лідскім, Мядзельскім раёнах. Выкладчык Лідскага педвучылішча М. Мельнік паведаміў, што з і верасня справядства ў гара на пераходзіць на беларускую мову, а ў трох гарадскіх школах адкрываюцца беларускія класы, негатыўна або іранічна-паблжліва ставяцца да беларускамоўнага навучання ў гарадскіх цэнтрах.

Сябра таварыства, урач У. Паўлаў паведаміў, што ў Вымянянскай амбулаторыі Віцебскага раёна, калектыў якой уступіў у ТБМ, прыём хворых і справядства выдзецца на беларускай мове. У. Паўлаў звярнуў таксама ўвагу на неэтычныя паводзіны прэзідыума на Віцебскай раённай нарадзе настаўнікаў. Было абвешчана (урач прысутнічаў на нарадзе),

што «кантынгент ТБМ будзе падабрана на сходзе дырэктараў і ідэалагічных работнікаў раёна». Дзіўныя асносіны да стварэння грамадскай арганізацыі!

Супрацоўнік Касцюковіцкага краязнаўчага музея У. Ламінскі напісаў, што ў раёне створана ініцыятыўная група ТБМ, а таксама ва ўсіх трох гарадскіх школах гуманітарныя прадметы (гісторыя, грамадазнаўства, географія, выяўленчае мастацтва, музыка і спевы), а таксама фізкультура, праца, прафесійнае навучанне пераведзены на выкладанне на беларускай мове. Адначасова Студзеньская і Камунарская школы становяцца зноў беларускімі. Настаўнік іспанскага раёна паведаміў, што прэзідыум педагагічнай рады раёна так спланаваў час, што пытанне пра стварэнне арганізацыі ТБМ аказалася па-за рэгіяналам. Нават дакладчык, які раскажаў пра таварыства, не змог дагаварыць да канца, а на пытанні і арганізацыйную працу ўвогуле не засталася часу. Успешна абраны аргкамітэт трапілі, на думку настаўніка, і асобы, якія не засведчылі павягі да беларускага слова.

Паведаміўшы пра абставіны стварэння суполак ТБМ на Піншчыне, былы рабочы, цяпер пенсіянер К. Уладзіччэ спыніўся на праблеме двухмоўя. Ён лічыць, што дзяржаўныя ўстановы павінны функцыянаваць на нацыянальнай мове рэспублікі. А прадстаўнікі іншых народаў, якія жывуць у рэспубліцы, павінны атрымаць магчымасць свабодна аб'ядноўвацца ў нацыянальныя клубы, суполкі, адкрываць школы на родных мовах і інш. Па словах аўтара ліста, хоць

здросная для гультаяватых вучняў звычайка штодня рыхтаваць урокі. Бацькі і сваякі найбольш непакоіліся, што дзіцяці занадта цяжка будзе хадзіць амаль за 5 кіламетраў у Крывіцкую дзесяцігодку. Ні яны, ні я не ведалі, што гэтыя кіламетры, за 9 гадоў ператоптанна незлічоную колькасць разоў, стануць адлегласцю адчужанасці ад усяго таго, што мае дзіцячае ўсведамленне назапасіла з няхітрага сялянскага побыту, з гамонкі вясковых кабецін на лаўцы, з незлаўнай лаянкі дзядзькоў, з бабуліных прыказак. З кожным годам кіламетры паміж домам і школай, якія ўсё спрытней пераадоўваліся спачатку пешшу, а недзе з класа сёмага на рэйсавым аўтобусе, усё болей адлучалі мяне ад роднага слова, ад мовы, на якой я пачала ўсведамляць наваколны свет, ледзь зрабіўшы першы самастойны крокі.

Да пары да часу недаступным дзіцячаму розуму адмежаваннем ад буквара «Роднага слова» была, як я дацяміла ўжо дарослаю, канкрэтная праява русіфікацыі. Здаецца, ні ў адным дакуменце не зафіксаваны статус рускай, мая родная Крывіцкая сярэдня школа да нядаўняга часу мела гонар вучыць па-руску дзяцей трактарыстаў і прадаўцоў, шафёраў і даярак, беларусаў ва ўсіх пакаленнях.

І мы, «рускія» крывічане, з пачатковых класаў бесперашкодна ўсмоктвалі крышку ганарлівае стаўленне да сваіх равеснікаў з суседніх беларускамоўных васьмігодкаў. Каб пасля сустрэць іх у дзевятым класе з усведамленнем і дэманстрацыяй сваёй відавочнай перавагі ў мяккім вымаўленні «ч» і «р».

Наступны этап маёй адчужанасці — звычайка ўспрынятае апавяданне маёй равесніцы-зямлячкі недзе з-пад Мядзеля. Выпадкова таварышка ў піянерскім лагэры раскажала пра тое, як жыхары іх вёскі, у тым ліку і бацькі маёй знаёмкай, цэлай дэлегацыяй хадзілі прасіць настаўнікаў мясцовай школы, каб тыя не вучылі дзяцей на

права русіфікацыі. Здаецца, ні ў адным дакуменце не зафіксаваны статус рускай, мая родная Крывіцкая сярэдня школа да нядаўняга часу мела гонар вучыць па-руску дзяцей трактарыстаў і прадаўцоў, шафёраў і даярак, беларусаў ва ўсіх пакаленнях.

І мы, «рускія» крывічане, з пачатковых класаў бесперашкодна ўсмоктвалі крышку ганарлівае стаўленне да сваіх равеснікаў з суседніх беларускамоўных васьмігодкаў. Каб пасля сустрэць іх у дзевятым класе з усведамленнем і дэманстрацыяй сваёй відавочнай перавагі ў мяккім вымаўленні «ч» і «р».

Наступны этап маёй адчужанасці — звычайка ўспрынятае апавяданне маёй равесніцы-зямлячкі недзе з-пад Мядзеля. Выпадкова таварышка ў піянерскім лагэры раскажала пра тое, як жыхары іх вёскі, у тым ліку і бацькі маёй знаёмкай, цэлай дэлегацыяй хадзілі прасіць настаўнікаў мясцовай школы, каб тыя не вучылі дзяцей на

госця ў хаце і садзіць на куце, але гаспадаровы парадкі ён павяжаць павінен.

З г. Прыазерска Казахскай ССР даслаў ліст маёр С. Суднік, які паведаміў пра стварэнне суполкі ТБМ сярод афіцэраў-беларусаў.

Заслужаны настаўнік, сябра рэспубліканскай рады ТБМ А. Белакос паведаміў аб тым, што на настаўніцкай педагагічнай нарадзе Мастоўскага раёна сакратар райкома тав. Равяка не дазволіў задаваць пытанні супрацоўніцы АН БССР А. Хромчанцы, якая раскажала пра ТБМ, а самому настаўніку ўдалося выйсці да трыбуны толькі пасля настойлівых просьбаў. Ён напісаў: «Я раскажаў пра тое, што выхаваўшая праца ў беларускіх школах выдзецца амаль усюды на рускай мове, дашкольныя дзіцячыя ўстановы таксама толькі лічацца беларускімі. Калі я ў 1948 г. вучыў пачатковыя класы ў Гудзевічах, то ў класе з 28 чалавек было 2—3 вучні-палякі. Сёння ў вёсцы пішуцца палякамі 40—50 працэнтаў вучняў. Мы не прывезлі гэтых дзяцей з Польшчы. Мы іх самі выхавалі, забраўшы ў іх гісторыю і мову Беларусі, матчыну мову. За 50 гадоў унукі тых, хто сядзеў у турмах буржуазнай Польшчы, бо дабіваліся для сваіх дзетак беларускай школы, сталіся «палякамі».

ПАСЛЯ агляду пошты рады ТБМ, якая змяшчае, акрамя пералічаных, шэраг цікавых матэрыялаў з Пружанскага, Пастаўскага і іншых раёнаў, выступілі ўдзельнікі жніўскіх педагагічных нарад, а таксама іншыя сябры таварыства, што займаюцца арганізацыйнай працаю.

Намеснік старшыні ТБМ П. Садоўскі асудзіў безадказныя публікацыі ў некаторых газетах, у якіх надумана супрацьпастаўляецца рух за перабудову «Адраджэнне» і ТБМ. Ён адзначыў, што моўная праграма дзвюх гэтых грамадскіх арганізацый, як і моўнай камісіі Беларускага фонду культуры, амаль супадае, што стварае спрыяльныя ўмовы для супольнай іх працы. Разам з тым, звярнуў увагу прамоўца, часта здараецца, што людзей, якія ўдзельнічаюць у руху «Адраджэнне», апарат імкнецца не дапусціць на мерапрыемствы Таварыства беларускай мовы і перашкоджае ў цяперашні момант абранню іх у кіраўнічыя органы яго рэгіянальных арганізацый. Ёсць таксама факты, адзначаў П. Садоўскі, калі настаўнікам беларускай мовы ці іншым прадметаў перашкоджаюць весці школьную дакументацыю на беларускай мове, і ў прыклад прывёў 153-ю СШ г. Мінска. Прамоўца выказаў спадзяванне, што МНА (Працяг на стар. 12).

«хамскай» мове, а лепей па-руску.

Трэцяя мяжа, што аддаліла мяне ад роднага слова, гэта няпісаная завядзёнка сярод аднавыскаўцаў, выехаўшых у бліжэйшыя гарадкі: Вілейка, Маладзечна і тым больш у сталіцу. Чамусьці відавочнай прыкметай прыналежнасці да гарадскога саслоўя (у вясковым разуменні, значыць, і да адукаванасці, і культуры паводзін), лічыцца «чэканьне». Замена ў гутарыцы матчыных «лыжка», «відэлец», «ложак» на «ложку», «вилку» і «кровать» давала і дагэтуль дае падставу наваўленым гараджанам ганарыцца сваім незразумелым на чым-заснаваным, але падкрэслена ўзвышаным становішчам над «деревней».

На вялікі жаль, жыццё прыпаднесла столькі ўрокаў псеўда-

(Працяг на стар. 12).

ПЕРААДОЛЕЦЬ АДЧУЖАНАСЦЬ

Думкі, наваеныя гарадской устаноўчай канферэнцыяй ТБМ

КАЛІ надышоў час пачынаць маю адукацыю, у нашай невяліччай вёсцы Няверы, што на Мядзельшчыне, не знайшлося больш дзяцей-сямігодкаў. І ў мясцовай пачатковай школе давялося адчыняць першы клас з адной вучаніцай.

З самага пачатку навучання добра памятаю верш пра тое, як б'ецца, уецца шпаркі, лёгкакрылы матылёк. А таксама — заўзятае мыццё падлогі, дзіцячыя хітрыкі — спробу задобрыць маці перад «трагічным» паведамленнем пра заробленую

двойку па матэматыцы. Памятаю велізарны (у параўнанні са мной-першакласніцай) класны журнал, у якім зверху разлінаваных радкоў на кожнай старонцы настаўніца Ірына Якаўлеўна ўпісвала адзінае маё прозвішча.

Увесну даволі паспяхова скончылася першая спроба спасцігнуць мудрасць нямногіх пакуль што падручнікаў. Пачатковая школа наша была зачынена. І на тым скончылася некалькі ненаaturalнае ўвасабленне ў маёй асобе цэлага класа. Засталася, праўда, зай-

А Б СПРАВДЛІВАСЦІ нашых меркаванняў пра вымушаную падмену крытыкі павярхоўным літаратурна-журналістычным сведчанням многія факты. Разгледзім, напрыклад, пытанне аб існуючых жанравых формах сучаснай бягучай крытыкі. Найбольш распаўсюджаныя з іх — артыкул і рэцэнзія. Затое не вельмі прыжыліся на старонках нашай перыядыкі аператыўны міні-водгук на новы твор, экспрэс-інтэрв'ю, літаратурны фельетон менавіта як жанр бягучай крытыкі, памфлет, форма дыялога. Дужа рэдка выкарыстоўваецца і форма адкрытага ліста крытыка да паэта ці празаіка, форма пералічнай рэдакцыі з чытачом, анкетаванне. Праўда, дзеля справядлівасці трэба сказаць, што апошнім часам некаторыя з прыгаданых тут жанравых форм — пералічка з чытачом, анкетаванне — практыкуюць штотыднёвік «Літаратура і мастацтва», «Нёман»...

тых крытыкаў, хто стала цікавіцца бягучай літаратурай. Дык ці трэба здзіўляцца таму, што крытык-літаратуразнаўца, ставячы за мэту адрэзніваць новы твор, міжвольна збіваецца на артыкул? Не, тут усё лагічна і заканамерна: літаратуразнаўца, за рэдкім выключэннем, не жыве ў стыхці сучаснай літаратуры, у яго няма той гатоўнасці памяці, якая павінна быць у крытыка, ён не ведае з неабходнай паўнатай рэальнага становішча ў літаратуры, зместу новых твораў, а таму і абмежаваны ў сваіх магчымасцях.

размовы, імкненні гаварыць па сутнасці, не зацікаўляючы прадмета спрэчкі. А яшчэ тое, што тут крытыкі паспяхова пераадоляюць кампліментарнасць, беспадстаўнае захвальванне сярэдніх, прахадных твораў. Дасца гэта нялёгка, бо за доўгія дзесяцігоддзі культурна-адукацыйнага хваласпева і брэжнёўскай застоўнасці крытыка наша выпрацавала такі хітры стыль, што яна можа шмат гаварыць, але нічога не сказаць па сутнасці. Яна паспяхова пазбягала канкрэтнасці, выразнасці ацэнкі. Што ж, настаў час вучыцца думаць і пісаць

чыянальных пачуццяў чалавека, яго эстэтычнага густу. Широкая прапаганда лепшых мастацкіх дасягненняў на старонках масавага друку, як і прыніжлівая, бескампрамісная крытычная ацэнка слабых, недасканалых, рамесніцкіх твораў, павінна цалкам апраўдаць сябе: мастацкая літаратура даказала, што пры ўсім сваім недахопам, зрывах, адступленнях ад ранейшых ідэйна-эстэтычных заваёў яна была і застаецца жывым фактарам уздзеяння на свядомасць чалавека. У артыкуле другога сакратора ЦК Кампартыі Беларусі

Пры гэтым важна, каб у такіх сустрэчах прымаў удзел і «спяваўчы» творчай прадукцыі, але не ў якасці вышэйшага судзі, а як адны з тых, каму літаратурны твор адрасаваны. Прысутнасць «радавога чытача» якраз і даць крытыку-прафесіяналу магчымасць твар у твар сутыкнуцца з тым, ад чыйго імя ён нярэдка выступае («чытаць гэты твор не прыме», «чытаць... прыме»). Няхай чытач адкрыта падзеліцца сваімі думкамі і меркаваннямі, з якімі прафесіянал, можа, і не заўсёды будзе згодны. Але ад усяго гэтага радыёслухачы і тэлеглядачы атрымаюць бесспрэчную нарысць, бо падобныя формы выведучы публічную размову на канкрэтную глебу.

Чаму ж, аднак, наш масавы рэспубліканскі друк, за выключэннем, вядома, літаратурных выданняў, і ўчора, і сёння так стрымана ставіцца і ставіцца да ўласна літаратурнай крытыкі? На яго старонках калі і з'яўляюцца літаратурна-крытычныя матэрыялы, дык гэта пераважна артыкулы з нагоды юбілею вядомага пісьменніка ці гадавіны буйной грамадска-палітычнай падзеі. Рэцэнзуюцца таксама, хоць і зрэдку, найбольш значныя новыя творы або вылучаныя на дзяржаўную прэмію. На ацэнку ж усяго масіва літаратуры, твораў меней вядомых пісьменнікаў, не кажучы ўжо пра крытычны разгляд асобных вершаў, апазданняў, пра вопыты пачаткоўцаў, у перыядычнага друку не хапае месца.

На жаль, скажам мы, не хапае. Бо што ў рэшце рэшт атрымаецца? А тое, што пры такіх умовах, у якія крытыка застаўлена, і пры такім разуменні ёй сваіх задач, яна ператвараецца ў пасткрытыку, бо ўжо не аднавіцца свайму прызначэнню. Сапраўды, перавага аддаецца славуці, а малады, якому вельмі патрэбна сваячасовая публічная падтрымка, маўляў, няхай пачакае. На яго будзе звернута ўвага, калі ён стане вядомым... Дык хіба пасля гэтага можна гаварыць, што крытыка актыўна ўдзельнічае ў літаратурным працэсе? Хутчэй мы маем тут справу з абачлівым, асцярожлівым людзьмі, якія свядома ўхіляюцца ад таго, каб узняць на сябе смеласць першымі аб'ектыўна ацаніць новы твор. На прыкметы мы бачым, што крытыкі часта не спяшаюцца з ацэнкай пэўнага твора, чакаючы, пакуль яна складзецца ў літаратурным асроддзі, а потым яны паўтараць яе ў друку. Не скажам сёння пра існаванне падобнай з'явы — тое самае, што паўтараць памылкі мінулых гадоў, заганяць хваробу ўглыбіну.

Узняць прэстыж першай публічнай ацэнкі новага твора — вось што нам сёння асабліва патрэбна. Значыць форму захавання таго крытыка, хто, не баючыся памыліца, бярэ на сябе смеласць і адказнасць першым выступіць у друку з ацэнкай апаздання, паэтычнай падборкі ці кнігі пачаткоўца, малавядомага або абмінутага ўвагай аўтара! І асабліва важна тут актыўная падтрымка таго новага, што яснуе ў літаратуру прадстаўнікі маладой паэтычнай генерацыі, свабодныя ад псіхалогіі згодніцтва, ад гатоўнасці да маральна-жыццёвага кампрамісаў, ад рабскай пакорлівасці і страху перад гневаў начальства.

Адсутнасць на старонках масавага друку крытычных разглядаў творчасці неслухавых, «звычайных» аўтараў тлумачыцца і яшчэ адной прычынай. У рэдактарыяў газет няма цвёрдай упэўненасці, што таго вольна выступіць ўвогуле патрэбна, што яны будуць з нарысцю ўспрыняты чытачом. Падобны сценцызм, трэба прызнаць, мае пад сабой пэўную падставу. Можа, і нежны крытычны водгук адрознаваць ад пачатковага, але і крытычнае слова, хацелася, каб тэлебачанне і радыё больш дбалі пра ўласныя жанравыя формы, у якіх бы актыўны ўдзел прымаў і крытыка. Недататкова толькі трансліраваць спектаклі, літаратурныя вечары, пісьменніцкія пленумы, пасяджэнні за «круглым сталом» і інш. Роботнікі тэлебачання маглі б часцей арганізоўваць, снажам, інтэрв'ю з нагоды выхаду новага твора, тэледабаты, дыспуты аб набалельшых пытаннях творчага жыцця.

Міхась МУШЫНСКІ

ПРА КРЫТЫКУ БЕЗ ЗЛУЧНІКА «І»

Праўда, здарасца і так, што прыгаданыя недахопы пэўным чынам кампенсуюцца эрудыцыйнай аўтара, яго ўменнем супастаўляць канкрэтны твор з класічнымі ўзорамі, рабіць цікавыя экскурсы ў літаратурнае мінулае. Але такія прыёмы не заўжды выратоўваюць становішча, бо чытаць усё ж чакана ад крытыка не гістарычных аналогій і экскурсаў, а дакладнай ацэнкі новага твора, яго вартасцей і недахопаў, прычым, ацэнкі, выказанай у даступнай, зразумелай мове. Мова, стыль, выкладагня, форма падачы матэрыялу ў крытыка-літаратуразнаўцы міжвольна ўскладняюцца, нярэдка перанасычаныя навуковымі дэфініцыямі, хоць гэтая ўскладненасць для яго як навукоўцы арганічная.

У падмене ўласна крытычнага аналізу твора не заўсёды глыбокім літаратуразнаўчым разглядам якраз і трэба шукаць адну з прычын таёй прыкрай з'явы, як нешматлікасць чытацкай аўдыторыі крытычных прац. А між тым, лагічна было б чакаць адваротнага — таго, што крытычныя выступленне прыцягну да сябе шырокую ўвагу, дзякуючы вастрыні, надзённасці закранутых праблем, аператыўнасці водгуку і г. д. А хіба ў лепшыя часы, снажам, у другой палове 50-х — пачатку 60-х гадоў, літаратурная грамадчасць не захваллялася смелымі, востранымі артыкуламі маладых тады А. Адамовіча, І. Навуменкі, У. Калеснікі, А. Лойкі, А. Клышкі, В. Каваленкі, А. Яснэвіча, Ю. Маня, В. Бурана, С. Гусака, Д. Бугаёва, С. Гаўрусёва, М. Стральцова і г. д. прадстаўнікоў старэйшага пакалення — Р. Бярозкіна, Р. Шкрабы, У. Юрвіча. І ў наступныя гады гонар беларускай крытыкі не раз баюналі І. Мележ, Я. Брыль, В. Быкаў, У. Караткевіч...

Вядома, несправядліва было б падаваць справу так, нібыта на сённяшні дзень у нас зусім няма адпаведных патрабаванням часу літаратурна-крытычных матэрыялаў. І ўсе крытыкі пайшлі на заслужаны адпачынак. Не ставячы за мэту даць вычарпальны пералік такіх матэрыялаў, назаву некалькіх з іх, якія мне асабіста запамініліся сваёй змястоўнасцю, уважанацю меркаванняў, пэвананальнай аргументацыі. За ацэнкамі і вывадамі тут бачны твор аўтара, яго пазіцыя, адказнасць за слова, жывы клопат пра літаратуру. Я маю на ўвазе перш за ўсё рэцэнзію «Будзем садзіць сад» І. Афанасьева на раман В. Казько «Хвоніка дзедмаўснага саду», «Слова халоднае і сагрэае сэрцам» Т. Шупенкі на творы А. Кажадуба, «Маштабнасць крытычнай думкі» Д. Бугаёва на кнігу У. Калесніча «Тварэнне легенды» — у «Полымя»; «Спасцігаючы таемны сэнс жыцця» Т. Грамадчанкі на першую кнігу прозы «Рабкова ноц» А. Наварыча, «Маланка на роганях» — роздум М. Ароцкі над новай кнігай П. Панчанкі «Горкі жолуд», «Працяг спрэчкі» М. Тычыны на кнігі нарысаў А. Казловіча, «Красамоўства ёсць мастацтва» С. Капчы на зборнік коўтычных прац Г. Шупенкі «Галоўнае талент» — у «Ліме»; Т. Чабан «Калі маўчыць душа» на першую кнігу А. Глобуса «Парк» — у «Маладосці».

У прыгаданых рэцэнзіях асабліва каштоўным уяўляецца мне адкрыты, шыры характар

па-новаму, хоць гэта «новае» — даўно забытае старо, бо гаворка ідзе пра шырасць, сумленнасць, пра пачуццё адказнасці за вуснае і друкаванае слова. А гэтымі якасцямі валодала і наша дакастрычніцкая крытыка ў асобе М. Багдановіча, С. Палуяна, М. Гарэцкага, і крытыка 20-х, другой паловы 50-х — пачатку 60-х гадоў. Ды і ў іншыя неспрыяльныя часы прага ісціны не пакідала душы некаторых крытыкаў.

Што датычыць другой традыцыйнай формы крытыкі — артыкула, дык і тут сёння ёсць пэўныя творчыя ўдачы. Сярод іх, на мой погляд, варта назваць артыкулы М. Ароцкі «Абуджанне гаспадара» («Полымя», 1988. № 7), І. Афанасьева «Палюбіць чалавецтва: праблема новага мыслення і новай маралі ў творчасці В. Быкава» (там жа, № 9), Г. Егарэнкавай «Куды схаваўся агонь?» («Нёман», 1988. № 1), Р. Шкрабы «Шмат праўды не бывае» (там жа, № 4), А. Сямёнавай «Хто бярэ слова?» (там жа, № 5), П. Васючэні «Куды знікае смех?» (там жа, № 11), І. Багдановіч «Па дарозе ў залаты вена» — агляд маладой беларускай паэзіі 1987 года («Маладосць», 1988. № 3), штрыхі да партрэта сцяпана Гаўрусёва пад назвай «Сон пра рамонавага хлопчыка» С. Каваленкі (там жа, № 5), В. Каваленкі «Час тых, хто прагне» («Нёман», 1989. № 1), Т. Чабан «Няхай нас ратуе боль» («ЛіМ», 1989. № 3).

Аднак мы вымушаны з усёй адказнасцю зазначыць, што высокага ўзроўню матэрыялаў, налісаных упэўненай, прафесійнай рукой, на фоне сучаснай літаратурна-крытычнай прадукцыі вельмі мала, а галоўнае, і гэта асабліва бянтэжыць, іх становіцца ўсё менш і менш. Дастаткова параўнаць літаратурную «прадукцыю», якая выходзіць сёння з друкарскага станка, — каб яшчэ раз убачыць: крытыка не спраўляецца з аналітычным асэнсаваннем таго, што адрасавана чытачу. Жанр рэцэнзіі сёння — рэдкі госьць нават у тых органах друку, якія раней актыўна культывавалі гэтую аператыўную форму бягучай крытыкі. І яна амаль адсутнічае на старонках газет «Звязда», «Советская Беларусія», «Сельская газета», у «Вячэрнім Мінску» і г. д. Тут не трэба ніякіх статыстычных падлікаў.

А між тым, толькі актыўны ўдзел усяго рэспубліканскага друку, а не асобных газет і часопісаў, нахкалці «ЛіМ», «Полымя», «Нёман», у сістэматычным асвятленні надзённых праблем літаратурнага жыцця, у тым ліку і ў рэцэнзаванні новых твораў, дапаможа вывесці сучасную беларускую крытыку з таго крызіснага становішча, у якім яна цяпер знаходзіцца, умацуе найбольш слабое звязно літаратурна-крытычнай службы. Мы маем на ўвазе недастаткова трывалую сувязь крытыкі з шырокай чытацкай аўдыторыяй, пасабленне яе ролі ў фарміраванні светапогляду, грамадскіх, патрыятычных, на-

Дзе ж трэба шукаць прычыну таго, што беларуская крытыка вельмі ўжо аднастайная ў жанрава-стыльовых адносінах? Прычын багата. Адно з іх якраз і трэба бачыць у нешматлікасці прафесійных кадраў, у тым, што прафесійная крытыка і на сённяшні дзень не склалася ў рэальную грамадска-культурную сілу. У нас былі і ёсць асобныя крытыкі, якія спецыялізуюцца ў вывучэнні сучаснай літаратуры, болей-меней сістэматычна рэцэнзуюць новыя творы.

Дарэчы, не раз даводзілася чуць нараканні загадчыкаў крытычных аддзелаў нашых часопісаў наконт таго, што ім усё цяжэй і цяжэй знаходзіць аўтара, які б узяўся напісаць рэцэнзію на новы твор. За артыкул, маўляў, бяруцца ахвотней, ды і то галоўным чынам акадэмічныя работнікі. Сітуацыя, думаецца, не патрабуе каментарыя: цяжкасці выкліканы, народжаны нешматлікасцю

Заканчэнне. Пачатак у мінулым нумары.

дэмакратызму. Наадварот, цяпер аўтар недасканалы творца — са спасылкай на ідэю галаснасці, плюралізму — можа прымусяць работнікаў часопіса, газеты, выдавецтва надрукаваць гэты твор. Што ж, такое права ў яго ёсць, і з гэтым трэба лічыцца. Але вось тут якімраз і ўзрастае роля крытыкі, аб'ектыўнай публічнай ацэнкі.

Наша ж крытыка за апошнія гады і дзесяцігоддзі развучылася гаварыць мужнюю, суровую праўду пра час і пра літаратуру. Яна незаслужана завышала ацэнкі твораў многіх і многіх пісьменнікаў, ішла на кампраміс, прымірэнча ставілася да той літаратуры, якую справядліва назвалі шэрай, рамесніцкай. І перыяд культуры, і гады застою дэфармавалі, сказілі ўяўленне аб тым, што такое сапраўдная крытыка і якія яе задачы. Але калі быць шчырым, дык і пісьменнікі паспрыялі гэтай дэфармацыі, яны тансама прыклалі, як кажучы, руку да таго, каб крытыка стала своеасаблівай формай абслугі, сродкам задавальнення амбіцый тых аўтараў, хто адарваўся ад народа, ад жыцця, забыўся пра высокае прызначэнне мастацтва, каго цікавілі толькі асабістыя інтарэсы. У дадзеным выпадку можна, вядома, сказаць, што тут болей вінавата эпоха, што абставіны часу, маральны клімат грамадства штурхалі пісьменнікаў на такія паводзіны. Але гэта не апраўдвае іх. Паміж сумленнай пазіцыі і прыстасавальніцтва заўсёды ляжыць мяжа. Не прыкмятае яе толькі той, хто не хоча гэтага.

Няма, думаецца, асаблівай патрэбы доўга тлумачыць блізкія і аддаленыя вынікі такога становішча, калі б наша крытыка ўзнялася на высокі ўзровень прафесіяналізму і з прынцыповых пазіцый адзначвала б літаратурна-мастацкія з'явы, канкрэтныя творы, рэальны ўклад кожнага пісьменніка ў літаратуру. У сапраўднасці ж мы бачым іншы малюнак.

Мы дасюль вялі гаворку ў асноўным пра бягучую крытыку, пра апэратыўны жанры. Але было б неразумна абмяжоўваць сферу яе дзейнасці толькі рэцэнзаваннем. Ніхто не адбірае ў крытыка права на паглыблены аналіз сучаснага матэрыялу. Вось тут, думаецца, асабліва спатрэбіўся б вопыт літаратуразнаўцаў. На жаль, і навукоўцы не вельмі ахвотна звяртаюцца да тэарэтычнага асэнсавання жывога літаратурнага працэсу. Такое асэнсаванне мае месца пераважна ў манаграфічных працах. Але пры існуючай практыцы, калі кніга ўбачыць свет праз 3—5 гадоў пасля яе напісання, сучасны літаратурны працэс становіцца ўжо гісторыяй. І смешнавата бывае сачыць за актыўным удзелам аўтара манаграфіі ў палеміцы, якая адбывалася добрых пяць гадоў назад. Але ж не сам сябе паставіў крытык у смешнае становішча чалавека, які махае рукамі пасля бойкі! Калі б крытыкі, літаратуразнаўцы мелі свае спецыяльныя выданні, цікавасць да тэарэтычных праблем відавочна вырасла б. Тады б заняла адпаведнае месца на старонках гэтых выданняў і такая форма тэарэтычнай крытыкі, як прагностыка, вельмі патрэбная для нармальнага функцыянавання навукова-абагульняючай думкі.

Зрэшты, адсутнасць прагнастычнай крытыкі нельга тлумачыць толькі адсутнасцю на Беларусі спецыяльных тэарэтычных выданняў. Гэтая форма крытыкі можа паспяхова развівацца тады, калі літаратурна-творчае жыццё ідзе нармальна, калі знаходзіць сваё праўдзенае закон самаразвіцця і самарэгулявання літаратуры. Абапіраючыся на стабільны працэс, можна, вядома, і прадбачаннем будучых шляхоў займацца. Калі ж натуральная плынь літаратуры ўвесь час парушалася, дэфармавалася, як гэта мела месца ў 30-х—пачатку 50-х і ў пазнейшыя гады, наўрад ці здольны быў крытык вывесці аб'ектыўныя заключэнні і тэндэнцыі развіцця.

Анкета «ЛіМа»: слова публіцыстам

«Перабудова грамадства — дэмакратызацыя, галаснасць, пашырэнне і ўвядзенне новых форм уласнасці — дае шырокі прастор для публіцыстыкі», — гаварыць адказваючы на пытанні анкеты, адзін са старэйшых нашых публіцыстаў Ігнат Дуброўскі. І хоць у сапраўднасці на шляху праўдзівага і ўсхваляванага пісьменніцкага слова многа перашкода, якія не заўсёды можна пераадолець, беларуская публіцыстыка сёння значна актывізавалася. Гэта, апрача І. Дуброўскага, адзначалі, бадай, усе яго калегі, што прынялі ўдзел у анкетзе «ЛіМа».

Іван НОВІКАУ

ЗА ўДАСКАНАЛЕННЕ САЦЫЯЛІЗМУ

1. Зон, у якія сёння публіцыст не мог бы зазірнуць, я не бачу. Хіба што чарнобыльская трагедыя не раскрыта да канца. Тут Міністэрства аховы здароўя БССР і некаторыя яго памататы шмат туманяць. Ну і апэратыўная дзейнасць КДБ, натуральна, не можа быць адкрытай. Усё астатняе за апошнія гады грунтоўна пераарана маімі калегамі. Дзе добрасумленна, дзе не вельмі — гэта ўжо іншая гаворка.

2. Мой працоўны стаж журналіста пачаўся ў 1935 годзе. Шлях пралёг ад раённай газеты да «Правды», прычым, у «Правдзе» — каля 30 гадоў. Зразумела, напісана за гэты час нямала, без рэальнага плёну не абышлося. Здабыўся ён пры незабыванай умове — шчырдасці і рупучасці, прышчыповасці і сумленнасці. Інакш ён не даеца нікому. Прыкладаў можна было б прывесці многа. Спынюся на некалькіх.

26 лістапада 1965 года ў «Правдзе» была змешчана мая невялікая карэспандэнцыя «Цана беспрынцыповасці. Як

нарыхтоўвалі хлеб у Гродзенскай вобласці». У ёй гаварылася, што год выдаўся засушлівы, неўраджайны, план нарыхтовак хлеба выконваць не было чым. І тым не менш кіраўнікі вобласці рашылі адрапартаваць. Усё, што было вырашчана, пад мяцёлку везлі на нарыхтоўчыя пункты, у азарце стараннасці не пакінулі нават насення. І тут жа, тымі ж грузавікамі, везлі назад той жа хлеб у якасці насення суды. Словам, ашуканства.

Прывёў канкрэтныя прыклады — чатыры калгасы з Лідскага і Воранаўскага раёнаў. Гаспадаркі гэтых раёнаў здалі 3 тысячы тон зерня, а закупілі 2186 тон. Зрабіў кароткі аналіз такой з'явы.

Маленькая карэспандэнцыя выклікала вялікую буру. Другія газеты краіны з другіх рэгіёнаў далі такія ж матэрыялы і такім чынам падтрымалі мяне. Затое кіраўнікі вобласці і рэспублікі абрынулі на мяне вялікі гнеў, абвінавацілі ў спробе сарваць хлебнарыхтоў-

кі. Яны звярнуліся са скаргай на мяне ў ЦК КПСС, сцвярджаючы, што я сфальсіфікаваў факты.

У ЦК КПСС ім параілі звярнуцца ў «Правду», каб уладзіць пытанне. Адзін з кіраўнікоў рэспублікі пазваніў тагачаснаму галоўнаму рэдактару і так «пагаварыў», што ў таго ў час той размовы здарыўся інфаркт, і яго «хуткая дапамога» прама з кабінета адвезла ў рэанімацыю. У рэдакцыю ён больш не вярнуўся, яму далі другую пасаду.

Тым часам у Мінску праходзілі сходы партыйных актываў, на якіх кіраўнікі рэспублікі абвясцілі, што мяне знялі з работы ў «Правдзе» за фальсіфікацыю фактаў.

З вялікай цяжкасцю я даказаў сваю правату. А неўзабаве на чарговым пленуме ЦК КПСС у дакладзе была асуджана практыка «выграбання» хлеба, якая прымянялася пры Хрушчове дзеля паказу.

Другі прыклад выніковасці маіх выступленняў у друку —

прысваенне Мінску звання горада-героя. Як нялёгка было мне, разам з камісіяй ЦК КПБ, ламаць ілжывае ўяўленне пра мінскае падполле, можна было б напісаць цэлую кнігу. Нам давялося процістаяць вельмі ўплывым людзям, якіх падтрымлівалі нават многія ўвядзеныя ў зман падпольшчыкі. Тройчы ўжо другія камісіі ЦК КПБ, якія ствараліся па патрабаванню нашых апанентаў, прыходзілі да адзінага вываду — пацвердзілі нашу правату, адваргалі дамаганні тых, хто пісаў хлусню.

А вось больш свежы прыклад. «Правда» змясціла маю карэспандэнцыю пра возера Нарач і яго праблемы. Яна абмеркавана ў Савета Міністраў рэспублікі, прынята адпаведная пастанова. Здаецца, мэта дасягнута, але... Мне паступаюць сігналы ад нарачан, што выконваецца пастанова не поўнасцю. Мабыць, даўдзецца выступаць яшчэ раз. Каторы?..

3. Публіцыстыка цяпер, калі замацавалася галаснасць, стала больш раскаванай. Гэта і натуральна. Нельга ж параўноўваць 1965 год з сённяшнім. Лёгка быць смелым, паказваць арыгінальнасць свайго мыслення і баявісць, калі табе нічога не пагражае. У такіх умовах у публіцыста ўзнікае новая спакуса — збіцца на лекадумнасць, павярхоўнасць, устазвонства, на жаданне абы гучней пракукарэкаць, каб усе пачулі, што ёсць такія галасісты пеўнік.

Цяпер свае цяжкасці — лезці ў глыбіню жыццёвых праблем, раскрываць прыроду з'яў, якія замінаюць перабудове, вядуць яе не ў той бок — не на ўдасканаленне сацыялізму, а на разбурэнне яго.

4. Мая пісьменніцкая мара тая ж, што і ва ўсіх сумленных, працавітых савецкіх людзей — каб сацыялізм ачысціўся ад усяго заганага, што наліпла на яго за дзесяцігоддзі, узмацнеў, пасталеў, каб людзям стала жыць лепей, чым мы жывём цяпер.

Васіль ЯКАВЕНКА

РАНА ЗАХАПЛЯЦА ГАЛОСНАСЦЮ...

Мы ўсё яшчэ жывём у перавертнутым свеце, і, каб заўважыць, што многас навокал пастаўлена з ног на галаву, не трэба быць Жванецкім. Да-статкова цвярозага погляду.

Здарылася чарнобыльская аварыя, ад той даты — 26 красавіка 1986 года — і пайшло адлічэнне драмы і трагедыі беларускага народа. Натуральна з'явілася «зона асаблівай увагі». Для каго? Для пацярэўшых ад выкідаў радыяцыйнага вулкана, вядома. Але намаганні бюрократаў гэтая зона тут жа засакрочваецца і выводзіцца з-пад кантролю грамадскасці, у тым ліку літаратуры, публіцыстаў, — і ператвараецца ў штосьці падобнае на гіганцкі эксперыментальны палігон.

Чарнобыльская аварыя здарылася на другі год перабудовы, дакладнавай «лепшымі сіламі партыі», па сутнасці — яе авангардам, і тады акурат пачалі прабіваць сабе дарогу новыя прынцыпы грамадскіх адносін, сацыяльнай палітыкі... То быў момант, калі сама атмасфера грамадства, наэлектрызаваная абостранымі пачуццямі і спадзяваннямі яшчэ зусім нядаўня палітычна здранцвелыя людзі, ужо вымагала ад вышэйшай адміністра-

цыі рэспублікі гаварыць праўду, несці праўду ў народ. Вышэйшае кіраўніцтва мела магчымасць на справе, з годнасцю паказаць сваю прылегаласць да перабудовы, а галоўнае — праявіць шчыры клопат пра людзей, якія пацярпелі... На жаль, гэтага не здарылася. Не хпіла ў гэтай складанай і драматычнай сітуацыі ні «новага мыслення», ні шчырасці і сардэчнасці ў адносінах да народа.

Няма талану ў галаснасці па сённяшні дзень, ды скажу — і не будзе, пакуль яна не працярыць дарогу сабе на вышэйшыя паверхі адміністрацыйна-каманднай сістэмы.

Нам пакуль рана захапляцца ні дакладнавай галаснасцю, ні рознагалосцем або так званым плюралізмам у афіцыйным і нават нефармальным друку. Няма культуры палітычнага дыялогу, і там і тут «дэмакратыя» навешваюць адзін на аднаго ярлыкі і затыкаюць адзін аднаму рот. Я ўжо на ўласнай практыцы пераканаўся: нашы рэспубліканскія газеты і іншыя сродкі інфармацыі па-ранейшаму сцяты холадам аўтарытарнасці і валюнтарызму. А што ўжо казаць пра абласныя газеты... Раённыя... шматтыражкі?... Колькі паперы там пераводзіцца дарма і як бяздарна выка-

рыстоўваюцца плошчы, дзе павінен расчыняцца і нарошчвацца духоўны патэнцыял грамадства. Мой артыкул «Оглянься на землю сваю» («Советская Белоруссия» за 21 чэрвеня г. г.), напісаны па заказу рэдакцыі і неўзабаве набраны, праляжаў пяць месяцаў, перш чым трапіць у нумар. І дзіва, што ён убачыў свет!

У апошнія гады мне не шанцавала зыходам да чытача. У сваіх нарысах і артыкулах, у распрацоўцы той або іншай тэмы я часам аказваюся ў ліку першых, але, дзякуючы коснасці мыслення некаторых рэдакцыйных работнікаў і адтэрміноўкай з публікаваннем, раней паспявалі выказацца маскоўскія калегі.

Наогул мастацкая публіцыстыка вымагае характару, тэмпературы і вялікай цяжкісці. Апошнія, пры хуткім бегу часу, мне вельмі цяжка даецца. Пакутую. Крыўдна часам за чэрствую рэдактуру, калі кніга гадамі ляжыць, а яшчэ больш — за розных двурушнікаў, якіх нападзілася столькі, як прусакоў па некаторых гасцініцах. Скажыце, хіба не ў гэтым адна з асноўных прычын таго, што ў нас амаль няма малых публіцыстаў?

А дзейнасць палымянага

публіцыстычнага слова залежыць не толькі ад зместу і эмацыянальнай нагрукі, нададзенай яму аўтарам, але і ад асяроддзя, у якое гэта слова трапляе, дакладней, ад ступені маральнасці ўсяго грамадства, ягонаў здольнасці рэагаваць, раздражняцца... У застойныя часы, бадай, на ўсіх кіраўнічых паверхах навучыліся ігнараваць прэсу, ігнараваць нават самую вострую і надзённую пісьменніцкую публіцыстыку, што заўважаў і ад чаго нярэдка пакутаваў, напрыклад, такі выдатны савецкі публіцыст, як Іван Васільеў.

Аднак на гэтым не дужа зайздросным фоне былі ў публіцыстаў (і ў мяне асабіста) удачы. Нагадаю, што нарысам «Дарога цераз гаць» я выйшаў на праблему духоўнага выхалашчвання і разарэння вёскі ў 60—70-я гады, разам з тым абараніў годнасць выдатнага чалавека, селяніна Сяргея Міроненкі. У нарысе «Звездай сваю зямлю», па сутнасці, аднавіў справядлівасць, бо паказаў герояў, геологаў, адкрывальнікаў нафты на Палессі. Багата шуму і нават перэпалаху ў міліцэйскіх органах і надведамаснай ахове нарабіў нарыс «Ліпкі сок» («Ад грэху далей»)... Але ж калі гаварыць пра сапраўдны ўплыў на жыццё, дык яго мы, публіцысты, дабіліся, аб'яднаўшы адночы свае намаганні. Нагадаю маштабную публіцыстычную акцыю — міжрэспубліканскую навукова-практычную канферэнцыю на праблеме абвалвання Прыпяці, дзе сутыкнуліся розныя гаспадарчыя і прыродаахоўчыя канцэпцыі. Наша баявая пісьменніцкая застава была невялікай: І. Новікаў, Я. Пархута, А. Казловіч, Л. Караічаў, І. Дуброўскі, В. Ка-

(Працяг на стар. 10).

Віншуем!

РУПЛІВЕЦ

Максіму ЛУЖАНІНУ — 80

«Колькі ні дзевяццацца дзіць пад сонцам, не пакіну хваліць, не стамлюся дзівіцца з незраўнамага цуду — кнігі!» Гэтыя словы Максіма Лужаніна, гэтае ягонае захапленне вызначаюцца не толькі цэхавай прыналежнасцю. Тут не толькі пісьменнік, не толькі літаратар гаворыць. І не толькі аматар кніжнага чытання. У гэтым прызнанні адкрываецца разуменне значэння кніжнай культуры для грамадства, для народа, гісторыі.

Што такое ўвогуле лёс кнігі, лёс мастацтва? На чым заснаваныя ўзаемадзейнічэнні гісторыі, творцы і яго творэння? На аб'ектыўнай заканамернасці? Або вызначальным тут усё ж з'яўляецца выпадак? У нас жыве ўласніцкі інстынкт, які дае спакойнае адчуванне валодання нялічанымі духоўнымі багаццямі — як фактамі і дадзенымі. У любы момант працягну руку — і можна напіцца з той крыніцы. Але ўявім хоць на хвіліну, што няма, не існуе ў свеце, ну, скажам, «Новай зямлі» Якуба Коласа, або паэзіі Янкі Купалы, або... Ды, зрэшты, што там казаць, быў час, калі шматлікія творы існавалі, і адначасна не існавалі для нас. Што там уяўляць, калі нейкі год назад «Тутэйшыя» Купалы, «Дзве душы» Гарэцкага, «Запіскі Самсона Самасуя» Мрыя як бы і не існавалі. Ды

пра гэтыя творы асобная гаворка. Няхай аршытаваныя, няхай у затачэнні «спецхранаў», яны ўсё-такі былі рэалізаваныя — перад тварам вечнасці. А вось аб тым, што магло-не магло не напісацца, можна, сапраўды, гаварыць як аб цудзе. Хто ўсё-такі ўручае творцу сцёло?

Калі чытаю кнігу Максіма Лужаніна «Колас расказвае пра сябе», гэтую «выключную», па выслаўленні Уладзіміра Караткевіча, кнігу, не пакідае пачуццё радасці ад таго, што мы маем яе, што вось так проста і лёгка можна ўзяць яе ў рукі, раскрыць на любой старонцы і заглябіцца. А яшчэ з гаркотай прыгадваецца, што пра шмат нашых дзеячаў і творцаў, вартых кнігі і паэм, мы не маем не толькі грунтоўнага жыццяпісу, але частку не ведаем нават даты нараджэння або смерці.

Засведчыць пра час і яго стваральніцаў. Узважыць: калі не ты, то хто? Усваяючы: на месцы не створанага, не расказанага табой застанеца касмічная дзірка, холад міжзорнае пустэчы. Мяркую, акурат гэтыя быццёва-маральныя меркаванні кіравалі Лужаніным, калі ён падступаў да напісання кнігі пра Коласа. Кніга-памяць — зберагальніца і ашчаджальніца гісторыі і культуры, выказніца нацыянальнае самасвядомасці.

Дзеля яе ўзбагачэння, дзе-

ля яе паўнаты нямала папрацаваў на сваім вяку Максім Лужанін, талент сапраўдны, разнапланавы, шматбаковы. Зроблена нямала, даробак багаты. Не ведаю, ці лічыць сам пісьменнік кнігу пра Коласа галоўнай сваёй ці адной з галоўных кніг, але несумненна, што яна — з'ява вельмі характэрная і цэльная ў ягонай творчасці, у чымсьці вызначальная. Атрыманы ад мудрага класіка завет стаў жыццёвай і творчай праграмай, увасобіўся ў творах. Напэўна, выразней і афарыстычнай не скажаш пра тое галоўнае, стрыжнявое, што складае сутнасць гэтай праграмы, чым зрабіў гэта сёлета сам Лужанін у слове на адкрыццё новага часопіса «Спадчына»: «Дзе б ні быў чалавек, што б з сябе ні ўяўляў, на якую б высокую прыступку культуры ні ўзняўся — дбай і дбай! Зберагаючы каштоўнасці, што дасталіся ў спадчыну самому, шануй і перахоўвай створанае табой і папечнікамі, паруйся ў класіцы ў яго хоць драбнок уласналучна здабытай карысці і красы, словам, натурбуйся пра спадчыну для наступнікаў».

Тою ж руплівацю, прагай збірання па зярнятку ўсяго жыццядаймага і жыццястойкага ў роднай культуры пазначаны і грунтоўныя, роздумныя крытычныя артыкулы Максіма Лужаніна, і ягоныя ўспаміны аб перабытым, аб таварышах па пярэ. Помніцца ўжо даўні ягоны аглядны артыкул — дослед пра паэзію. Уразіла ў ім ашчаднасць адносінаў да кожнай паэтычнай з'явы, чуйнасць, з якой угадвалася запаветнае і істотнае. Пысінская паэзія, да прыкладу, стала пасля таго нашым бліжэй і больш зразумелай (а ў нечым і больш загадкавай). Дар, рэдкі і для «чыстых» крытыкаў, — пранікнёнасць. Дар увогуле рэдкі, таму што ён таксама і мастацкі, і чалавечы дар. Адна з асноўных падвалаў творчасці. Зразумець чалавека і прыняць яго ў сваё сэрца.

Не ўсё і не заўсёды разумелася і прымалася належным чынам і ў творчасці самога Максіма Лужаніна. Часіны былі трудныя, напэўна не самыя лепшыя для пярэ. Гэта цяпер мы можам успрымаць ягоны радок «Чарнабыллем і смуткам узрасталі палі» як нейкім чудам схопленае юнаком-паэтам празрэне-прадчуванне або як выпадковае супадзенне сённяшняй нашай агульнай трагедыі з тагачасным лірычным настроем. Тады ж прыведзены радок, як і многія іншыя быў неаспрэчным пацвярджэннем «віны», не абы-якой, а «шкоднай», «варожай» дзейнасці. Творчасць нашага сённяшняга юбіляра ў адна тысяча дзевяцьсот трыццятым (калі толькі падступала жахлівая навала) характарызаваўся наступным чынам: «кулацкая, дробнабуржуазная па ідэалагічнаму зместу і ўпаднікая па настрою, бо сацыяльныя каронні яе ляжаць у кулацкай эканоміцы» (артыкул Н. Шэў-

Віктар ШЫРОКАЎ

Дом паэзіі

Аляксандру Амвросевічу ЛУЖАНІНУ і Яўгенію Эргардаўне ПФЛЯЎМБАЎМ.

Чтобы встретиться — надо расстаться
на юру на ветру поутру...
22-32-18
я когда-нибудь вновь наберу.

Загудит телефонное чудо
и в копилку просыплется медь...
«Здравствуй, Виктор! Куда и откуда?»
Мы хотим на тебя посмотреть».
И опять на такси я проеду

мимо Свислочи, славной реки...
И опять мы затеем беседу,
дорогие мои старики.

Я прочту вам стихи, если можно
я обследую книжный развал;
мне представит сейчас
что когда-то у вас не бывал.

Как бы ложь под меня ни
копала,
как бы враг ни палил из фузей,
есть на улице Янки Купалы
Дом Поэзии верных друзей.

Как бы годы ни стали
меняться,
в лютой холод и в злую жару
22-32-18
я когда-нибудь вновь наберу.
г. Москва.

чыка ў «Маладняку»). Вось так, ні больш ні менш.

Страты, нанесеныя тым часам, наўрад калі дзевяццаццацалкам падлічыць. Што гэта было з намі, з краінай? Як дайшло да таго, што агульначалавечыя паміненні, гуманістычныя ідэалы, натуральныя, урэшце чалавечыя пачуцці ўспрымаліся, маглі ўспрымацца, «прачытвацца» кімсьці надзвычай «пільным» як крымінал, як злачын супроць «класавых» інтарэсаў?! Вяртаецца цяпер, у наш больш вольны для слова і думкі час выпакутаванае і перадуманае тады. З тым, каб засцерагчы наступнікаў. Не дай адкульсці сесці скулцы, Каб зноў не выскачыў, зважай, Не мультыкульт, не мультыкультыцкі, А проста мультыпустабай.

Пачне вучыць даць каровы,
Не навучыўшыся даць,
Ці павязе дарыць кароны,
Правой не маючы дарыць...

Гэта — з неапублікаванага ў свой час раздзела з паэмы «Як нараджаўся Новы свет». Над тым жа — залежнасцю агульнага лёсу ад выбару кожнага — думае пісьменнік і ў апавесці «Трое», пад якой дата: 1976-ы, і якая апублікавана нядаўнім часам. Апавесць гэта не стаіць у шэрагу тых твораў, дзе падаюцца разгорнутыя карціны дзеянняў «рэпрэсіўнай машыны». Яна звернута больш ва ўнутраны свет чалавека, да псіхалагічнай матывацыі ягоных учынкаў. Хіба што ў назве, якую можна патрактаваць як згадку пра сумнаведомыя «тройкі», прабіваецца «каларыт эпохі». У розныя «тройкі» трапляе герой. То ён воляй лёсу суддзя, то нібыта падсудны. Кожная сітуацыя неадназначная. Але прысуд свой урэшце выносіць жыццё: непадсудны, таму што змог захаваць чалавечы якасці характару, і як бы ні склаўся лёс, не здрадзіў галоўнаму — разуменню мяжы між добром і злом. Магчыма, пахаванне героя крыху меладраматызавана, але праўда тут у тым, што мы прысутнічаем на сумным свяце прызнання нарэшце, пасля столькіх страт, першынства за чалавечым, людскім.

Паэзія, проза, крытыка, эсэістыка Максіма Лужаніна прымаюцца і чытаюцца сёння

з аднолькавым зацікаўленнем, з нязменным запытаннем: а што ж там новенькага? Бо з'яднаны неардынарнай асобаю аўтара, цікавага суразмоўніка, мудрага дарадцы, чалавека з вялікім жыццёвым вопытам. Творы мастака вабяць да сябе, прыцягаюць нейкай па-асабліваму дагледжанай, угрунтаванай, сказаў бы яшчэ па-інтэлігентску выкшталцовай, моваю. Калі абрыдае, аж няможна трываць, дыстыляваная, казённая, пакалечаная бяздумным і несутрымным калькаваннем, мова нашых некаторых газет, некаторых твораў і г. д., хочацца ўдыхнуць водар сапраўднага жывога слова. Тады бярэш, побач з іншымі, у рукі кнігу Максіма Лужаніна. Ведаеш: аўтар — моўны гурман. Ён завядзе і пакажа моўныя нерушы. Слову ў яго творах прасторна, яно не забрытанае шкалярскімі пропсамі, лаўнагучнае і дыягоўнае, Аднак жа і не раскілізнае, не самавольна-неабавязковае. Багатае, шматфарбнае і дакладнае. Мо таму Лужаніну і лёгка, як падаецца, было пісаць прадмову да зборніка «Замежны дэтэктыў». Ніякага дысанансу з сучаснай абноўленай лексікай новай перакладчыцкай генерацыі.

Зрэшты, давайце прыслухаемся, няхай скажам пра мову, пра яе анталогічнае, быццёвае значэнне сам майстар: «Закладзі спадчыну ў мову — перш за ўсё! Бо выдзьмуць вятры гісторыі і напамінак пра тых, хто нядбала адмахваецца ад яе як ад нечага брыдотнага і аджытага, або — горш! — усцыйнае драваца роднае з родных — сваё Слова! Адно яно будзе жыць, бо ў мове закладзена вялікая жыццетрываласць, і нездарма дайшоў ад старажытных: «Упачатку было Слова, і слова было ад бога, і бог быў Слова».

Максіма Лужаніна вызначала і вызначае, нягледзячы на шануюны ўзрост, маладая няўрымслівасць, незапраграмаванасць, нечаканасць звароту да той ці іншай тэмы або дзіялянкі. Вось хоць бы і тая ж нядаўняя прадмова да зборніка дэтэктываў. А над усім — высокая культура, дасведчанасць, абазнанасць і, зразумела ж, талент.

Талент, справядліва дадзены рупліўцу.
Яўген ГАРАДНІЦКІ.

Вольга ІПАТАВА

ЗДАЊІ

А П А В Я Д А Н Н Е

А. Ф. ШАНТЫРУ
МЫ СТАЯЛІ на ўзгорку, разглядаючы мармуровага анёла на помніку маладой дзяўчыне, калі ўнізе, каля магілы Ядвігіна Ш., якую мы давалі да ладу, прапалоўшы пу-стазелле і абрэзаўшы галінкі бярозы, спыніўся пажылы чалавек з ваеннай выпраўкай, мабыць, пенсіянер, і моцна загаварыў да жанчыны, таксама пажылой, але са слядамі касметыкі на стомленым твары.

— Паглядзі, Жаначка, і тут не-дабітыя нацыяналісты! Бач ты іх, за сваімі глядзяць.

І дадаў, адыходзячы:
— Мала мы іх... паскубалі! Іш, аджылі!

Па твары майго спадарожніка прамільгнуў боль, вусны яго задрыжалі. Мы паволі пайшлі прэч з магілак, спыніліся каля

помніка Сэрца Маці і Сына, дзе маліліся, укланчыўшы, людзі, селі на лаўку.

Надвечорак, цёплы і ласкавы, кляўся залатымі палосамі на траву, на засяроджаным твары тых, хто ішоў сюды, на могілкі, дзе ў вечным спакоі застылі крыжы, помнікі і капліцы.

— Хочаце, я раскажу вам пра лагер? Пра тое, што і дасюль мроіцца ў снах? Цяпер жа можна раска-зваць...

Яму было ледзь за пяцьдзсят, але глыбокія маршчыны ляжалі на спакутаваным твары — так кладуцца на палетках паднятыя магутнай тэхнікай барозны.

— А раскажу я вам пра аўчарку. Яе клікалі Ро-най, і была яна ўлюбёнкай начальніка. Ён сам — сам! — даглядаў яе, карміў. І нацкоўваў на нас, вяз-няў.

У яе быў выдатны нюх, і не аднаго з тых, хто спрабаваў бегчы, яна вярнула назад. Але раптам у яе пачалі выпадаць зубы — мабыць, многа кармілі салодкім. Мне загадалі лячыць яе — на той час спэ-трэбіліся мае стаматалагічныя веды, і жыццё трохі палепшылася. Нават калі расстрэльвалі нас пасля паўстання і расоўвалі па іншых лагерах, дзякуючы ёй, я застаўся жывым.

«НА ТЫМ СВЕТЛЫМ ПРАСТОРАХ, ДЗЕ Я НАРАДЗІЎСЯ»...

Запеўка

З фантазіі
«Як бог хадзіў
па зямлі»

Доўга ўпоцёмку млела тэма,
Прыблукнушыся пад мой дах,
Але словы дрыжалі нема, —
Каб ён спрах! — безгалосіў
страх.

Нарадзіўся рабом, і, помню,
Гадавалі з мяне раба.
Як з сябе выцискаць раба мне,
Калі павязь — з пят да гарба!

Мусіў я аглядацца моцна —
Лагер меў і тайгу прамёў,
А ў пісьменстве нахабна гоцкаў
Прыганяты абух з «вархоў».

І сягоння знакаў не выткнеш
Стрэл тупых і атрутных куль,
Што з газет амаль кожны
Выпускаў на мяне ўцямку.

Білі густа. Было ўсё мала,
Каб маглі, дык на дзень дзверцаў
Тая б порцыя пападала
Цераз цела і ў век і ў час.

А ўцямку, чаму?
Значыць, страшна
Ім самім было...

Дух інакшы павее ў нашай
У абвыклай да змен зямлі?

І каромысел гайданецца,
Пахіснуцца майстры крутні,
Пазлятуюць з абжытых месцаў
Кумільгом аж на самы ніз.

І павеяў... Нішто не вечна.
Дала богу спачын труна.
І адразу голас на веці:
Птушка ціўкнула!
Не адна.

Тут і словы мае ўваскрослі
І душу адпусціў спалох,
Але нейкі уначы валоссе
Стала дуба:
ёсць новы бог!

У таго, што калісь пад Менскам
У Нямізе абмыў шалом,
Вера хутка прайшла, з
Калі трохі хрысціў чало.

А тут — новы!
Мяркуюць самі,
Ніжа вокам цябе з газет,
Зноў жыве за сцяной з зубцамі,
Творыць свет і руйнуе свет.

Час ад часу за той сцяною
Быць даводзілася, ў ладкі біць,
Ды істоты там незямное
Аніяк не мог уявіць.

Але стаў вытвараць ён змены,
Душам — тло, пералом —
хрыбтам.

Роўнай з божай сваю
Перш за ўсё ён зацвердзіў сам.

Потым стаў прыціскаць
Ці сцвярджаюць хаця яны?
Так, сцвярджаюць...
Сталі славу пець певуны.

Зашумелі хвалі балеі,
І ўжо згадваўся менш і менш
Змрок прыцішаны Маўзалея
Твар васковы і сціплы фрэнч.

Правадырства шумлівы лёскат
Новаўзвездзенага ў «айцы»
Славяць росквіт, а робяць
роскід,

За рулём стаяць малайцы:
Падбіваюць краўцы падноскі,
Хлеб пякуць найчасцей шаўцы.

Кіраваць — неблагі прыварак
Забяспечан.

Не еш крупень,
Пад аховай высокіх марак,
Колькі лезе — цягні ў кішэнь.

І ў мой дом прыйшло сумняванне,
Завяло рухавік душы,
Бог сумлення і спадзявання —
Самы большы! — сказаў:
Пішы.

З горлейка жаўрукоў,
З кубачкаў жалудовых
У вусны сышла ізноў
Мая цярплівая можа.

Як яе забывалі,
А не маглі забываць!
Як яе забывалі,
А не маглі забіць.

Выкурыць дымам з хаты
Стараліся знахары,
Цяўкалі кандыдаты,
Пляжылі дактары.

...Насмеліўся я, пытаю, —
Мы ж бо адной крыві:
— Слухай, і ты — жывая?
— Не верыцца?
— Уяві...

Цераз парогі змусаў
Плыве сабе, як плыла,
Гоячы вусны, з вуснаў
Жыве, як даўней жыла.

Вучаць або не вучаць,
Носяць ці не — вянкі, —
Асуджаная на неўміручасць
Ідзе ў вякі напасткі.

Неказачнаю парой,
Цуды твараць гатоў,
Гаворыць табой і мной
Наша мова.

Колькі ні жыў я, а мучыўся:
Дзе — кімберліт, дзе — руда...
З ходу ніяк не налучыцца
Слоўны алмаз угадаць.

Часам прасторы міжзорныя
Цесныя сэрцу майму,
Часам блішчэнка над прорваю
Сонцам засвеціць яму,
Часам, адрынуўшы чорнае
Беламу веры няйму.

Шмат за жыццё некароткае
Дзіў перабрала далонь:
Горан раздзімухаву паводкаю,
З лёду выкрэсаў агонь,
Горкае піў за салодкае,
Жыў і паранены ў скронь.

Не наравіўся, а ўпарта я
Не саступаў са свайго...
Скажучь: занятак без вартасці
Мары ганяць пад дугой.

Марыў я дзеля адданасці
Глебе, што часнаю снім,
Хай дэярэ недабранае
Золак на зрубе маім.

Таварыш Ніхто

Ніхто збіраецца ад нас.
Што пажадаем у дарогу?
Па-першае, у добры час,
А па-другое — дзякуй богу.
Заместа свечкі занясем
Яго свяціцелю ліхтарык:
Зірні, стары, спусцеў назём,
Амаль без скарарак стаў
прыварак.

Пры ім там-сям гудзеў матор,
Ды поле зглушваў

І ў абяцаны рай Ніхто
Не ўехаў на аўтамабілі.

Прышлося зноў падціснуць

Гарлаць, што ў нас добра па

Ніхто паклікалі ад нас,
Каб нашча душ мы не сушылі.

Як ні смыляць сляды падкоў
На шматпакутных нашых скабах,
Ніхто прыйшоў, Ніхто пайшоў,
А крэсла ўгрэць яму заслабла.

Няхай пацешыцца пакуль,
Што недзе ўссадзяць на
Гарышча,
Глядзі, хто пляснецца адтуль,
Больш не трапляе на ігрышча.

Тым часам, на прымежжы ўсім
Паставім збройную аблогу,
Каб з хвалай неспрыяльных сіл
Больш не прыбіўся да парогу.

Мы шапкі ломім і маўчым,
Ніяк не можам намаўчацца,
А час наўчацца біць па шапцы:
Ён быў нішто,

не стаў нічым,
Ён быў нікім, але... начальствам.

У знак ад'езду беларус
Яму, не будзем прыбядняцца,
У торбу суне сала брус,
Хай смела есць, — без
радыяцый.

Багаж гатоў, цягнік гатоў,
Бывай, недарагі Ніхто.

Нататкі

колішняга дэпутата

Адседзеў я ці мала год
У круглай светлай залі.
Ад палкіх слоў растаў бы лёд,
Якія там казалі.

І веяў мар салодкі мак:
Ну, выйдзем, зрэшты ў людзі,
А што не так, дык зробім так,
Праб'ём, не замарудзім.

Над жытнім полем, як на звод,
Хістаўся колас посны,
Я ж неўмалоты за ўмалот
Прымаў — аднагалосна.

Пасля, каб не выносіць звад,
Ізноў жа — адназгодна! —
За ўзлёт прымаў я заняпад
На ніве мовы роднай.

І ўпотаі думкаю грашыў:
Дарвацца б да трыбуны —
У міг зляціць з жывой душы
Прыкрасаў груз чыгуны.

Засвеціць праўда з чорных рыз
І век ужо не змеркне,
Але на мой дэмакратызм
Зірнулі скосу зверху.

Сядзінца («лева направа») М. ХВЕДАРОВІЧ, М. ЛУЖАНІН, З. АСТА-
ПЕНКА, В. СТАШЭУСКИ, А. ЗВОНАК, Т. КЛЯШТОРНЫ, стаяць
П. ГЛЕБКА, І. ХАРЫК, У. ХАДЫКА. 1931 г.

І не ўдалося дзіваку
Патрэсці слоўным бубнам.
Я слова ўзяў у хмызняку
На лістабоі буйным.

Чаму я рад, па чым сляза, —
Стаўляў пытанні рубам,
А ўсё, чаго не даказаў,
Шпакі разнеслі ў дзюбах.

Стаяць у чарзе дэпутаты
Па ўсё, што ляжыць на вазе,
Па кніжкі, пласцінкі, цукаты
Стаяць дэпутаты ў чарзе.

А дзеці іх дома цікуюць,
Прыпаўшы да пыльных вакон,
Што таты дзяржавай кіруюць,
Што мамы прымаюць закон.

Даруйце, сяўцы і ткачыкі,
Усе, перад кім я ў даўгу.
І я, уздыхнуўшы паціху,
Апошні займаю чаргу.

Не акупіць ніякаю цаной
Што быў той час пад райскі сад
падроблен:
Няпраўда не здавалася маной,
Была да праўды праўда

непадобна.

У рэчышчы адноўленай ракі
Дзёмела быццам змроку
пакрывала.
Мы дзёрлі горла, рыхтык
павункі,
Ноч навывілет, — а ўсё не
расвітала.

Ды золак спеў, стаць
рыхтаваўся днём,
А подлеткаў лавілі:
не за шкоду,
За клічны спеў іх
ружы грабянеў
Ляцелі з-пад сякеры на калоду.

Зважайце, маладыя спевакі,
Мы, хто ў жыццё вярнуўся з
дзроту смерці,
Адчуўшы клопат нечужой рукі,
Мы ў заўтра верылі і вы ў
сягоння верце.

Зямлі
Шар абжыты, абшыты зялёнай
карою,
Земны бохан прыкрыты
абрусам аблок!
Ты мяне прыцягнуў і
прыцягнуты мною
Да надзейнай работы ў сыноў
і дачок.

Ад пляцоў гарадскіх, ад
улонняў мурожных,
Што жывуць у тваёй цеплыні і
відне,
Я табе дасылаў не адзін
спадарожнік

І ўжо месяц стары стаў свяціць
ахватней.

Колькі нас — катаваных,
галодных, халодных —
Без найменшае скаргі ў сябе
ты прыняў,
Даў радзіму ты многаму
мноству народаў,
Як дазволіла духу твайго
дабрыня.

На тым светлым прасторы, дзе
я нарадзіўся,
Есць Дняпро знакаміты, і Сож,
і Вілля,
Тут пажыць, парабіць яшчэ раз
бы згадзіўся,
Хай няпэўны меў лёс і выбоісты
шлях.

Дзе б ні быў я, з любых
акіянаў сарвуся
Не маторам звышгучным, а
бліскаўкай мар
У свой бедны куток каля
вёсачкі Прусы,
Хоць ні лесу, ні людскай ракі
там няма,

Ні бацькоўскай хаціны, ні песні
тутэйшай
Ні дзяўчат-пасмяюх, ні
дзядзькоў-здараўцоў,
Але сэрца не знойдзе мясіны
мілейшай
У натоўпах разведаных
мацерыкоў.

Пад крысам у начы зорам
ходзіцца спасна,
Вецер сцігне дурэць, трохі ўгне
галаву,
Зловіць шапкаю рэха, закіне за
прасла, —
Спелы яблык працнецца і гупне
ў траву.

Так, у гэтых разлогах, дзе спеў
абудзіўся,
Дзе Дняпро прывячэў,
абдымала Вілля,
Я б пажыць, парабіць яшчэ рату
згадзіўся,
Калі толькі ўтрымаеш ты,
Маці-Зямля.

Як жадаеш: удар, абзаві мяне
катам,
Буду кары чакаць і з калень не
сыду.
Я — слабы чалавек, ды вось
вынянчыў атам
І табе на бяду, і сабе на бяду.

Скрозь капаюць магілы і
чыняць калецтвы,
Скрозь ракетамі блішчуць —
не ўстоіш адзін.
А нашто аднаму?
Голас дасць чалавецтва,
А прыхвацяцца людзі, і рады
дадзім.

Сярод новых вязняў, а іх было шмат, бо ўсё ма-
лоў, не перастаючы, д'ябальскі млын тых гадоў, апы-
нуўся хлапчук гадоў шаснаццаці. Яго пасадзілі за
тое, што ён, чытаючы верш на сцэне, нязручна па-
варнуўся і разбіў бюст вялікага правадыра ўсіх
народаў. Дваццаць пяць гадоў дзіцяці — за што?
Як ні быў я прыбіты і спустошаны душэўна, ён, са
сваімі блакітнымі вачыма, тонкай хлапечай шыяй, вы-
сваімі клікаў нязвычайна пачуццё бацькоўства. Я апекаваўся
імям, прыносіў яму тое-сёе са свайго пайка, абараняў
імя, прыносіў яму тое-сёе са свайго пайка, абараняў
яго ад зэкаў. Яны не чапалі мяне — цень начальніка-
вай улюбёнкі ляжаў і на мне, ды і адкупляўся ма-
хоркай і дапамогай. Яны ўсё ж былі людзьмі, у іх
таксама часам балелі зубы.

Аднойчы, лежачы на нарах, Янка шэптам прыз-
наўся, што ён думае ўцякаць.
— Куды? — горка запытаўся я. — Там не намнога
лепей, чым тут.

— Вы... няужо вы страцілі веру? — горача зашэп-
таў ён. — Я дэярэўся да таварыша Сталіна, раскажу
яму, што яны тут твораць з савецкімі людзьмі...

Ён адварнуўся, ашчаперыў галаву рукамі, ён не ха-
цеў слухаць. І я глядзеў на яго бялявую патыліцу,
на жылку, якая білася пад тонкай скурай.. Я паміраў

ад шкадавання, але ведаў, што ў кожнага свой лёс,
і калі ён кліча кагосьці — дарэмна перашкаджаць...

Ім пашанцавала — яны ўцяклі. Але раз'юшаны
начальнік, узяўшы з сабою Янкаву шапку і аўчарку,
паехаў па ўсіх ягоных родзічах на Беларусі — і ў
глухім палескім гарадку аўчарка выйшла на тое
гарышча, дзе ён хаваўся і пісаў лісты ў Маскву... Гэ-
та быў вялікі трыумф начальніка, і тады, вярнуўшы-
ся, ён загадаў мне зрабіць для Роны залатыя зубы...

Я падрыхтаваў атруту, якая праз тыдзень зьяла б
са свету праклятую аўчарку. І ампула ляжала побач,
калі я рабіў ёй першую ін'екцыю. Начальнік сядзеў
непадалёк, яна глядзела на яго адданымі вачыма,
залацістая яе поўсць ажно пералівалася ў святле
лямпацкі... І я раптам падумаў: яна ж не ведае, што
творыць, ёй не дадзена разумець, што Янка, мабыць,
цяпер кане недзе ў цёмным катуху, не віны ні ў
чым перад жыццём... Гэты, што сядзіць побач і тры-
мае многія жыцці, у тым ліку і маё, у сваіх валаса-
х рукаў — вось ён мог бы задумацца хоць на хві-
ліну, але ён баіцца думаць, бо тады яму трэба было
б завяць на ўвесь свет і пакаціцца ў корчах па зямлі-
матухне... Дык навошта зводзіць са свету непавіннага
звера? Горшы звер — побач...

Бляшанку тушонкі за выдатную работу я аддаў но-
ваму суседу. Гэта быў амаль такі ж малады, як Янка,
чорнавалосы тунгус, і ён, мабыць, таксама збіраўся
ўцякаць адсюль да самай Масквы, каб трапіць да
Сталіна...

А аўчарка? Яна яшчэ доўга вяртавала вязняў. Ад-
нойчы, калі я на крок адстаў ад калоны, яна наляце-
ла на мяне, і рвала мае лахманы і цела датуль па-
куль, мабыць, начальнік не падумаў, што я яшчэ спа-
трэбляюся. Залатыя зубы, якія я паставіў, трымаліся
да самай яе смерці...

Калі я вярнуўся дадому, другі начальнік, крыва
ўсміхаючыся, прыгразіў:
— Вякнеш каму, нацдэм, што было ў лагеры, —
назад адправім!

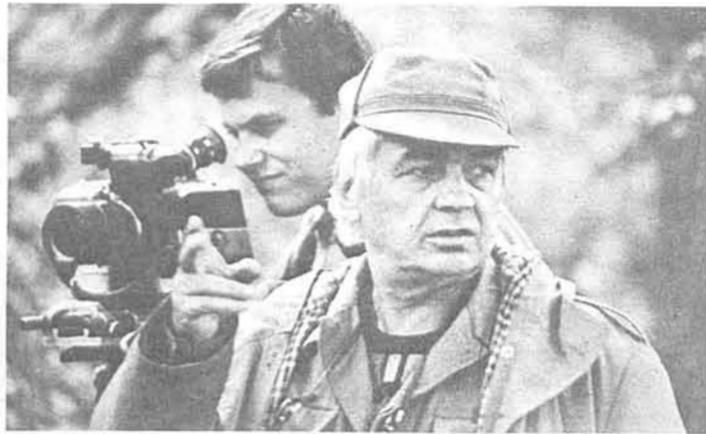
У мяне пацямянела ў вачах: я ўбачыў на ягоным
месцы аўчарку з залатымі зубамі.

І часта бачу яе перад сабою...
І мы пайшлі з могілак да прыпынку, каб сесці на
аўтобус і ехаць у дом, схаваны ў лесе, дзе старэнькай
маці было наканавана перажыць сына і дзе асенія
вяргіні былі з нейкім дзіўным, як бы крывавым ад-
ценнем — можа, ад зданняў, якія доўгімі ночамі не ха-
целі пакідаць гэтых людзей...

Чубар, Зазыба і іншыя

Пачынаючы з вясны, працуе ў вёсцы Бершты на Гродзеншчыне здымачная група кінастудыі «Беларусьфільм» (творчае аб'яднанне «Дыялог»). Пад кіраўніцтвам рэжысёра Ігара Дабралюбава ажыццяўляецца шасцісерыйная тэлеэкранізацыя старонак рамана Івана Чыгрынава «Плач перапёлкі».

Наш няштатны карэспандэнт А. Дамітрыеў пабыў у кіна-Верамейках, зрабіў здымкі, якія вы тут бачыце, а таксама пагутарыў з рэжысёрам-пастаноўшчыкам.

— Здэяснілеца мая даўня мара, — сказаў І. Дабралюбаў. — Лічу чыгрынаўскую трылогію адным з самых значных твораў беларускай літаратуры. Найперш вабіць тое, што надзвычайна дзейна насычана дасягаецца тут у прасторы, часава і геаграфічна вельмі сцісла. Разам з тым, Верамейкі шчыльна злучаны з лёсам краіны і ўсяго свету. Памайстэрску вылісаны народныя характары. Героі на старонках рамана жывуць нібы самі па сабе, без дырэктывага прымусу з боку пісьменніка.

Нам таксама хацелася б дасягнуць гэтай вольнамушанасці. Таму, працуючы над густанаселеным фільмам, мы ставім перад сабой задачу — пазбегнуць зададзенасці, штучнасці, «акцёрскасці» пры ўвасабленні народных персанажаў. Прынамсі, гэтым і тлумачыцца тое, што ў карціне здымаюцца выключна беларускія выканаўцы. На час працы над «Плачам перапёлкі» мы склікалі своеасаблівую «артыстычную зборную» тэатраў рэспублікі. Заняты ў нас Стэфанія Станюта, Галіна Макарава, Фёдар Шмакаў, Генадзь Аўсянінаў, Валерыя Філатаў і многія многія іншыя.

Працуючы над сцэнарыем, у некаторых выпадках я меў на ўвазе тых ці іншых акцёраў. Так, напрыклад, бясспрэчнымі для мяне былі Чубар — Валліцін Белахвосцік, Зазыба — Эдуард Гарачы. Іншых выканаўцаў мы шукалі, таксама не выязджаючы за межы Беларусі, — у Брэсце, Віцебску, Гомелі, Магілёве, Мінску... Я глыбока перакананы ў тым, што наша рэспубліка мае каштоўнае сусор'е акцёрскіх талентаў, якое, на жаль, недаравальна мала выкарыстоўваецца.

Спадзяюся, што тэлегледачы ўбачаць прэм'еру «Плачу перапёлкі» 9 мая будучага года, у дні святкавання 45-годдзя Перамогі, — сказаў на заканчэнне І. Дабралюбаў.

На здымках: рэжысёр-пастаноўшчык І. ДАБРАЛЮБАЎ і аператар - пастаноўшчык А. РУДЗЬ; героі будучага фільма — Т. МАРХЕЛЬ (Марфа), В. БЕЛАХВОСЦІК (Чубар), С. АКУРЖНАЯ (Ганна Карпілава), Э. ГАРАЧЫ (Зазыба).

РАНА ЗАХАПЛЯЦА ГАЛОСНАСЦЮ...

(Пачатак на стар. 7).

рамазаў, А. Петрашкевіч, але ж публіцыстам удалося завязаць і распаліць дыскусію, потым вынесці яе на старонкі газет і часопісаў, у тэлеэфір... І захісталіся прыхільнікі абвалвання, а некаторыя вучоныя ў сваіх поглядах на меліярацыю пойма павярнулі на 180 градусаў. Канферэнцыя прыняла вольны ад шматгадовага шаблону рэкамендацыі і для меліяратараў, у выніку — тыя адмовіліся ад асушэння 30 новых аб'ектаў у пойме Прыпяці, як і ад ідэі абвалвання ракі наогул. І хоць не ўсё там ужо падавалася выпраўленню, мы атрымалі перамогу.

Што хочацца сказаць далей... У нашай публіцыстыцы ўвогуле адбываецца заканамерны, хоць і не вельмі акрэслены працэс ажыўлення. У цэлым жа свежае ў думках, пачуццях, настройах прабіваецца пакуль не на асноўных напрамках развіцця грамадства (як дэмак-

ратызацыя і народаўладдзе, суверэннасць і поўны гаспадарчы разлік), а найбольш на абочынах. Асноўныя напрамкі беларускімі публіцыстамі амаль не даследуюцца, і выключна тут хіба складае культурна-рэтраспектыўная або гістарычная плынь, дзе выступаюць В. Быкаў, Н. Гілевіч, Б. Сачанка, М. Ермаловіч, І. Ласкоў, Л. Лыч, П. Садоўскі, З. Пазняк.

Атрад беларускіх публіцыстаў за апошнія гады, няйначай, пашырыўся, але ж магчымасці, якія адкрыла для нашага брата перабудова, выкарыстоўваюцца слаба, няма творчай падтрымкі адным аднаго і няма наступальнасці. У выніку можа здарыцца тое, што новыя абсягі грамадскага жыцця астануцца неасвоенымі, больш за тое — неадваяванымі ў застою.

Гады перабудовы, на жаль, мала змянілі ў творчай практыцы беларускіх публіцыстаў, найбольш блізкіх да са-

цыяльнага асэнсавання з'яў і падзей; хаця яны, маючы вялікі жыццёвы вопыт, маглі б, пэўна, узяцца да сацыяльна-філасафічнага аналізу рэчаіснасці. Не ў поўную меру раскрываецца наш творчы патэнцыял. Чаму? У некаторых з нас як бы не зняты ўнутраныя зашчымы, не пераадолены комплексы ранейшых часоў. Слабы праток свежых сіл. Мала дзе і мала ў каго можна прайсці школу ўзможнага грамадзянскага публіцыстыкі.

Пра ролю публіцыстыкі сёння гаварыць — тое самае, што ламацца ў адчыненныя дзверы. Публіцыстыка спакваля рыхтавала грамадскую думку да перабудовы, яна ж і сёння наперадзе: аздарэўляе грамадства, умацоўвае яго творчы дух і настрой, мабілізуе і аднае прагрэсіўныя сілы. Іменна таму, я зазначаю, у планах нашых рэдактараў і выдаўцоў, калі яны ў дапаўненне да службовых пасад яшчэ і грамадзяне, на гэты конт шмат недагляду. Усё яшчэ тоўстая сцяна паміж публіцыстам і чытачом.

Здаецца, прасцей за ўсё адказаць на апошняе пытанне штодзённіка «ЛіМ», хоць яно для мяне і надта складанае. Колькі гадоў ужо мару пакінуць свой публіцыстычны занятак — рупяць іншыя творчыя і жыццёвыя планы, ды вось ніяк не вырвуся з яго абдымкаў...

«Адыходзіць у нябыт!» — так называлася публікацыя загадкава музычнай рэдакцыі выдавецтва «Беларусь» А. Астахава ў нашай газеце за 4.08.89 г. Яго невясёлы роздум пра «вызначальную ролю» народна-інструментальнай музыкі не застаўся па-за ўвагай чытачоў, зацікаўленых у вырашэнні ўзнятай праблемы. Пропануем два водгукі на публікацыю.

Музыка

Час брацца за справу

Праблема, узятая ў артыкуле «Адыходзіць у нябыт?» («ЛіМ», 4.08.89 г.); даўно ўжо лунала ў паветры, балюча краіваючы сэрцы прыхільнікаў, нацыянальнай музычнай культуры Беларусі. Мае рацыю аўтар артыкула А. Астахаў, калі гаворыць пра трывожнае становішча, якое склалася ў развіцці народна-інструментальнага жанру ў рэспубліцы. Гэтая няпростая праблема ўзнікла даўно і зараз прыняла такі выгляд, калі гаворка можа ісці не столькі пра выкарыстанне існуючых яшчэ прыкладаў народна-інструментальнай спадчыны, колькі пра адраджэнне народных выканаўчых традыцый, пра ахову таго нямногага, што захавалася намаганнямі аматараў традыцыйнага народна-інструментальнага жанру — вучоных і выканаўцаў. Сваё слова ў гэтай справе павінны сказаць і музычныя навучальныя ўстановы рэспублікі, якія рыхтуюць кадры, у прыватнасці, для мастацкай самадзейнасці і клубных устаноў.

Пэўныя ўмовы для гэтага ёсць у кафедры аркестравага дырыжыравання Мінскага інстытута культуры. Тут працуе

вялікі калентый выкладчыкаў, сярод якіх 5 кандыдатаў навук. Існуе шэраг аркестравых калектываў, ансамбл народных інструментаў. Безумоўна, можна спадзявацца на слабую матэрыяльную базу кафедры, вялікі штат супрацоўнікаў (больш за 50 чалавек), што перашнаджае аператыўна вырашаць надзённыя пытанні і ўносіць неабходныя змены ў вучэбна-выхаваўчы працэс.

Але трэба прызнаць: правы, дадзеныя вышэйшым навучальным установам дакументамі паводле рэформы сістэмы вышэйшай адукацыі ў краіне, выкарыстоўваюцца пакуль што не на поўную моц. Так, ВДУ дадзена права ўносіць неабходныя змены ў вучэбны план з улікам асаблівасцей рэгіёна (рэспублікі) і тэндэнцый развіцця тых ці іншых бакоў грамадскага жыцця. Вось чаму неабходна больш поўна ў планах акрэсліць працэс адраджэння нацыянальнай культуры, у тым ліку і народна-інструментальнай, які пачаўся на Беларусі.

Якія ж канкрэтныя справы можна было б здзейсніць у бліжэйшы час у гэтым кірунку? Можна назваць наступныя. Вырашэнне пытанняў арганізацыйнага і матэрыяльна-тэхнічнага зместу: падзяленне кафедры на дзве — спецыяльна-аркестравага дырыжыравання; умацаванне матэрыяль-

Тэатр

«АДНОЛЬКАВА ВАЖУЦЬ ДАБРО І ЗЛО»

«КАРТАТЭКА» Т. Ружэвіча ў Тэатры-студыі на плошчы Перамогі

Ёсць пэўная бясспрэчнасць у выбары рэжысёрам Р. Таліпавым гэтай п'есы менавіта сёння — не «пра прастытутак», не «пра Сталіна», не «пра мафію»; не дэтэктыву, не меладрама, не інсцэніроўка нашумелага твора. Спектакль у сваю чаргу, сведчыць, што тэатр — не абавязак, не кафедра, не палітыка. І гаспадарыць Тэатр-студыя на плошчы Перамогі рызыкнуў не змагацца за гледача, а заставацца «проста тэатрам»...

Тэатрам думкі (інтэлекту), тэатрам парадоўкі, тэатрам сімвалаў? Бадай, усе названыя кірункі спалучыліся пад уладаю Р. Таліпава. Спектакль тэатр-студыі «Стрып-тыз» С. Мрожака быў пазначаны, па-першае, дакладнасцю рэжысёрскае работы, якая давала прастору глядацкай фантазіі, падштурхвала да сатворчасці, але, па-другое, і няспраўджанасцю, няпэўнасцю акцёрскага існавання ў ролі. Схіляючы да высновы, што рэжысёр «прымерваў» на сваіх акцёраў сякія-такія адмысловасці з выдатна распрацаваных у замежжы «школ» нахтал жорсткасці ці жаху; прымерка, праўда, засталася прымеркаю. А што ж другая пастаноўка?

«Цёмныя месцы» драм літаратара Ружэвіча шмат у чым тлумачаць ягоныя вершы. Ды і драмы напісаны ім нахталт вершаў. Мовачы фігуральна, «без рыфмаў, знакаў прыпынку, традыцыйных памераў» — паводле вызначэння Ю. Пшыбаса. Праз верш Ружэвіч хацеў убаць ягоную, верша, драматычную тканіну. «Каб было заўважна, што варушыцца на дне», і форма такім чынам павінна

была знікаць, рабіцца настолькі празрыстаю, каб атаясаміцца з прадметам твора:

Крынічным празрыстым апісаннем вады дасягнеш апісання смагі

Магчыма, менавіта ягоныя вершы «перацякалі», ператвараліся ў п'есы, бо «на дне» п'ес можна заўважыць маленькія каменчыкі паэтычных вообразаў — «Картатэка» не выключэнне. (Цікава, што памайстэрску рэжысуе вершы, Ружэвіч і з драмамі сваімі досыць упэўнена робіць тое самае з дапамогаю шматлікіх рэмарак). Нацыянальны польскі паэт, годны грамадзянін сусвету, свайго Героя ў «Картатэцы» ён, відаць, празрыста атаясаміў і з самім сабою, і з цэлым чалавечым. Нездарма Героя і ў п'есе, і ў спектаклі называюць самымі рознымі імёнамі. Ружэвіч яго штурча не абалуўваў, не тыпізаваў, не характарызаваў, не надзяляў бародаўкамі і шрамамі, а прадставіў, так бы мовіць, праз працэс мыслення, праз плынь ягонай, Героя, свядомасці — згадкі, здагадкі, выдумкі ў тым ліку, — праз дэвізную тканіну, матэрыю, атмасферу, якую павінны ўтварыць на сцэне акцёрскія словы, словы, словы... Герояю накіравана быццам «матэрыялізавацца» з гэтых слоў, а потым «знікнуць» туды ж — у словы... Аднак Ружэвіч ніякі не абсурдыст («Я ствараю тэатр з рэалістычнай тканіны з дапамогай слова. Слова ў тэатры набывае плочь»), ён, бадай, параданкаліст, прыхільнік кантрастаў, а таксама пакрытых доказаў, а гэтым — рухомых драматычных памераў, без традыцыйных памераў, без знакаў прыпынку...

Ружэвіч, а ўслед за ім Таліпаў, дэлікатна вызначаюць, што на плыву жыцця чалавек трымаецца процьмаю самых нябачных, самых неверагодных сувязяў, што ён сам сябе не

на-тэхнічнай базы спецыялізацыі (набыццё новых музычных інструментаў, будаўніцтва новага корпусу інстытута для адпаведнага факультэта і інш.). Што датычыцца зместу навуцання студэнтаў, дык гэта, перш за ўсё, распрацоўка новага курса, які мог бы называцца «Беларуская народна-інструментальная музыка» або «Беларускі інструментальны фальклор». Для гэтага на кафедры плануецца стварэнне творчага калектыву навукоўцаў з удзелам вядучых вучоных рэспублікі для распрацоўкі такога курса.

Можна згадаць і А. Астахава, што на кафедры асноўны акцент зроблены на падрыхтоўку спецыялістаў у галіне акадэмічнага народна-аркестравага жанру — кіраўнікоў рускіх і беларускіх народных аркестраў. На гэта накіравана і выкладанне іншых дысцыплін — дырыжыравання, інструментальнай спецыялізацыі і спецыяльнага інструментальнага курса праблему павышэння ролі традыцыйнага народна-інструментальнага напрамку ў вучэбным працэсе спецыялізацыі не вырашыць. Трэба шырыць арганізацыю навуцання студэнтаў на прыкладах традыцыйнага інструментальнага фальклору, засваенне імі народных выканаўчых традыцый. Да гэтага можна было б дадаць і такія плунымыя на кафедры мерапрыемствы, як вывучэнне вопыту падрыхтоўкі кадраў кіраўнікоў самадзейных народна-інструментальных калектываў у суседніх рэспубліках, павышэнне кваліфікацыі і педагогічнага майстэрства выкладчыкаў кафедры праз курсы павышэння кваліфікацыі, стажыроўку ў прафесійных калектывах фальклорнага кірунку; распрацоўка

мадэлі спецыяліста з улікам сённяшніх праэўсаў у культурным жыцці рэспублікі і ўнясенне адпаведных змен у вучэбныя планы і г. д.

Пра ўсё гэта даўно ўжо ідзе гаворка. Але прышоў час брацца за справу. Бо заўтра ўжо можа быць позна.

Мікалай КУЗЬМІНІЧ,
кандыдат педагогічных
наук, выкладчык
кафедры аркестравага
дырыжыравання Мінскага
інстытута культуры.

Зробім наступны крок!

Невясёлы, нават драматычны артыкул-роздум А. Астахава не мог не з'явіцца. Бо ўжо дайшла да мяжы супярэчнасць паміж дэклараваннем даўно ўжо агульнапрызнанага тэзісу аб вызначальнай ролі традыцыйнага фальклору ў развіцці прафесійнай народна-інструментальнай культуры і сапраўдным станам справы ў галіне вывучэння і творчага асэнсавання гэтых самых традыцый. Супярэчнасць, на якую звярнуў нашу ўвагу А. Астахаў, узнікла не знямаючы, не сёння і нават не ў тыя гады застою, на якія мы зараз з палёгкай співаем многія пралікі нашай культурнай палітыкі. Яна «назавалася» дзесяцігоддзямі, выпявала патроху ў час сталінскіх рэпрэсій і абвінавачванняў у нацдэмаўшчыне, мацисла ў гады лісліва-ціхай «непрымушовай» русіфікацыі. Карані гэтай балючай пачварнай з'явы вельмі моцныя, таму беларускім народнікам асабліва

цяжка будзе вяртацца да бацькоўскага кута, да спрадвечнай народнай традыцыі. Тым больш будзе цяжка, што заўсёды патрабуецца шмат намаганняў і смеласці, каб прызнаць свае памылкі і пазбавіцца іх. І ўсё ж прышоў час гэта зрабіць, бо калі не адумацца сёння, не давядзецца б заўтра вярнуцца да халоднага папалішча.

Прадбачу, што «вярнуць правы» традыцыйнаму інструментальнаму фальклору будзе не менш цяжка, чым адраціць бе-

мінімальнага затрат, бо не прадугледжвае камандзіровачных выдаткаў. Арганізацыйныя ж намаганні будуць зменшаны, калі такі семінар прывесці ў рамках традыцыйнай навукова-выніковай канферэнцыі прафесарска-выкладчыцкага складу на народных кафедрах БДК або МІКА.

Прапанова другая. Курсы павышэння кваліфікацыі, двух- або трохмесячныя (без адрыву ад вытворчасці) на базе БДК, МІКА або інстытута павышэння кваліфікацыі Мінікультуры БССР. Думаецца, сярод выкладчыкаў знайшлося б дастаткова тых, хто з вялікай цікавасцю наведваў бы лекцыі па гісторыі, тэорыі і практыцы інструментальнай фалькларыстыкі (і добра, каб тыя лекцыі чытаў лепшы ў рэспубліцы знаўца нацыянальнага інструментальнага фальклору І. Д. Назіна). Зразумела, зацікавілі б слухачоў практычныя заняткі па метадыцы збору і расшыфроўкі фальклорнага матэрыялу, творчых сустрэч з вядучымі майстрамі музычных інструментаў, з мастацкімі калектывамі фальклорнага напрамку, такімі, як ансамблі «Святла», «Жывіца», «Круціцкія музыкі». Такія курсы можна арганізаваць на тыя сродкі, што адлучаны южнай ВУ на павышэнне кваліфікацыі прафесарска-выкладчыцкага складу.

Прапанова трэцяя. Фарміраванне навуковага калектыву па праблемах беларускага інструментальнага фальклору з наардынацыйным цэнтрам у ІМЭФ АН БССР. Думаецца, што сярод амаль двухсот выкладчыкаў спецыяльных кафедр БДУ і МІКА знойдуцца 10-20 чалавек, якія зацікавіліся гэтымі праблемамі. Паміж імі, штогод больша частка выкладчыкаў творчых ВУ, калі пішуць свае індывідуальныя планы, пакутліва думаюць, чым напоўніць гадзіны, прадугледжаныя на навуковую і творчую работу. Уявіце сабе, якая будзе аддача, калі нашы цымбалісты, баяністы, скрыпачы, кларнетысты пад добрым навуковым кіраўніцтвам вучоных-фалькларыстаў возьмуцца за расшыфроўку, аналіз, абагульненне ўжо сабранага матэрыялу, ды яшчэ зацікавіцца гэтай работай студэнтаў! (Дарэчы, такі вопыт засвоены нашымі калегамі з Літоўскай кансерваторыі, і ён

прыносіць плён). І зноў, як бацьце, рэалізацыя гэтай прапановы не вымагае ніякіх дадатковых матэрыяльных укладанняў.

А яшчэ... Яшчэ добра было б, каб у нашых творчых ВУ стварыць паруч з баянымі, цымбальнымі, домравымі ансамблямі акадэмічнай традыцыі, якія ўжо існуюць, яшчэ і ансамблі народных беларускіх інструментаў «этнаграфічнага» напрамку. Такія творчыя калектывы — выкладчыкі або студэнты — не толькі былі б добрай падставой для вывучэння і практычнага засваення народна-інструментальнай спадчыны, але, улічэнна, маглі б весці канцэртна-прапагандыскую дзейнасць. Стварэнне такіх калектываў натуральна ўлічваецца ў планы навукова-даследчай і творчай працы выкладчыкаў і студэнтаў ВУ.

Мяркую, добра было б у МІКУ адкрыць у будучым новую спецыялізацыю, дзе падрыхтоўваліся б кіраўнікі самадзейных народна-інструментальных аркестраў і ансамбляў фальклорнага напрамку.

Зразумела, я магла б фантазіраваць і далей, але, напэўна, было б цікава, калі да размовы далучыліся б і іншыя.

Такім чынам, першы крок зроблены — з'явіўся крытычны праблемны артыкул А. Астахава. Давайце ж зробім другі крок, трэці і спынім агульнымі намаганнямі адыход у нябыт нашай спадчыны — традыцыйнага фальклору і народнага інструменталізму.

Наталля ЯКАНЮК,
кандыдат мастацтвазнаўства,
дацэнт кафедры
аркестравага
дырыжыравання МІКА.

заўсёды разумее, калі можа пажадаць адначасова памерці і ўваскрэснуць; чалавек, здаецца, усведамляе сваю біялагічную мяжу, але падсвядома перакананы ў бессмяротнасці душы... Драматург і рэжысёр адзначаюць хісткую раўнавагу свету чалавечай і сусвету касмічнага (у спектаклі ёсць сцена з дзіцячымі цацкамі, «гульні» з якімі ў нейкім сэнсе сімвалізуюць чалавечую дзейнасць), крохкую гармонію паміж злым і добрым у чалавеку, строяць кепікі з палітыкі і перадаюць зале сваю шчымячую стомленасць ад бездапаможнасці ў справе выратавання ўсяго і ўсіх.

Нагадаю, Герой заняты складаннем вельмі своеасаблівай картатэкі (прыём эксцэнтрычны, дзіўны, тэатральны) — раптоўных згадак, сноў, размоў, спрэчак, часам балючых намаганняў асэнсавання і растлумачвання ўласнай жыццё, прыстойнае, выроўлівае, узніслае і гаротнае адначасова (чым не жыццё кожнага?). Атмасфера пэтыкі сну, эстэтыка пэтычнага вобразу ўтвараюцца з пльніглавоў, зрухаў; па-свойму вытанчаных, па-свойму пікантных сітуацый, якія ўзнаўляюць чародку вобразаў з мінулага Героя. Са свайго боку дзею кантрабуюць і абмяжоўваюць тры «Старыя» кабэціны (у драматурга гэта мужчыны), гэтыя нянькі, спакушалніцы, наглядчыкі ці сапраўдныя багіні лёсу (просіцца асацыяцыя з Мойрамі), ролі якіх выконваюць маладзенькія актрысы Л. Хацкевіч, В. Сарока, В. Шаплякова. Колькі разоў пад рознымі абліччамі акупаюць сцэнічную пляцоўку Мужчыны (Б. Палякоў і У. Юрэвіч) — як абмершчыкі, ці далакопы, ці нахабныя служкі, ці злавесныя асобы з заданнем ад Люцыпара, няйначай. Чалавечы жыццё Героя заціснута ў вузкую прастору паміж жаночым і мужчынскім пачаткам (матыў з Фрэйд), альбо павольна рухаецца па адвечным калідоры часу, як энергія нашай думкі і духу (матыў з «Вяданняў» і «Вярнадскага»). Герой (а сваё цела і дух яму дадаў актёр І. Сцяпану) пакутліва ўзнаўляе свае адчуванні — няўжо так прадчуваецца канец жыцця!

«Людзі палуднуюць, толькі

палуднуюць, а тым часам складаецца іхняе шчасце і разбіваюцца іхнія жыцці», — я спісала гэтую цытату А. Чэхава з артыкула пра Тадэвуша Ружэвіча, дзе «Картатэка» названа драмай пэўнага чалавечай ступні. Што да Героя, дык з ім як быццам нічога асаблівага і не адбываецца, не здараецца. Ён, па сутнасці, яшчэ не пачынаў жыць! А ў калідоры часу не затрымліваюцца.

Праз вобраз Героя рэжысёр праводзіць думку пра марнасць марнасцяў, бессэнсоўнасць жыцця і пра тое, што толькі сам чалавек можа надаць яму сэнсу. Актёр у гэтай ролі прапануе некалькі нязвычайна існаванне — хоць бы ў тым, як не баіцца (лепш скажаць, жадаў бы) адкрыта дэманстраваць свае адчуванні, крыху адасобіўшыся ад таго, каго стварае, але знорок не стараецца ставіцца да Героя па-філасофску адцягнута ці іранічна. Праўда, мне здалося, што актёрскі настрой на працягу спектакля не мяняецца. Халаднаватае чаканне і чамусьці падсвядомае насяржожанасць, нават у тых сценах, дзе ледзь не літаральна даводзіцца выяўляць безвыходнасць і біцца аб сцяну. Чаканне на свой манер апаноўвае і глядачоў: якая раптоўнасць актёрскага выканання скалане ці дасць паспытаць прыкрасці? Насяржожанасць актёра проста-такі наструньвае залу на насяржожанасць у адказ. Прынамсі, мне так здалося, ды сфера пачуццяў-адчуванняў настолькі няўлоўная, што не ўлавіць... вельмі проста. Але відавочна, І. Сцяпану хацеў бы знайсці і засвоіць для свайго Героя цалкам нетрадыцыйнае існаванне на пляцоўцы. Актёр яшчэ на шляху да поспеху.

Людзі, якіх узнаўляе Герой, некалі нешта значылі ў ягоным жыцці, нездарма яны ўнікаюць менавіта перад канцом, і ці не з той самай прычыны такія чудова адцягненыя, такія, я б сказала, эстэтычна дасканалыя? У згадак, да прыкладу, нават Тоўстая дама дзякуючы рэжысёру з'яўляецца строінаю і гнуткаю, а банальныя рэплікі Мамы і Таты Героя рэзка кантрастуюць і іх чалавечую значнасцю і вытанчанасцю. Адзіны выканаўца, на маю думку, па-

Сцена са спектакля.

куль выпадае, — хацела напісаць «з ансамбля», ды ён выпадае з атмасферы спектакля ці парушае яе — А. Абрамовіч у ролі Дзядзькі. Ягонае выйсце не выклікае пачуцтвага зруху; яго абыякавасць альбо скутасць у шкodu вобразу, які, памойму, патрабуе трохі дасціпнай характарнасці.

А. Жызнёўскі (Мужчына з праборам) і Л. Хацкевіч («Старая», Вольга, Тоўстая дама) працуюць дасціпна, выяўляючы долю характарнасці персанажаў, зусім не характарна выяўленых драматургам. Л. Хацкевіч, дарэчы, нездарма прымае на сцене палярна розныя абліччы: яна павінна быць непаўторнаю, як... праявы самога лёсу Героя. Мяркую, такім чынам рэжысёр падкрэсліў ягоную існасць і непрадказальнасць.

Наследуючы Ружэвічу, ідучы шляхам парадоксу, са слоўнае плыні Героя варта вылучыць адно праклятае пытанне (да гэтага падводзіць І. Сцяпану), каб... у саміх сябе папытаць тое самае: як так? Як так атрымалася, што адзінае сваё жыццё нельга пра жыць самым найлепшым чынам, а ідэал та-

му і ідэал, што недасягалны; праходзяць маладосць, сталасць, старасць, а сутнасці быцця спазнаць ніяка, не выпадае, затое, і з лішкам — трэба мітусіцца, маранаваць, гібець... Як так? Гэта злосьныя сацыяльныя сілы вінаватыя ці спрагнавечныя законы існавання разумнага? Восі і Ружэвіч спачатку піша: «шукану сабе могілкі дзе не паўстану з памерлых», але «пасля канту свету пасля смерці я апынуўся пасярод жыцця сатвараў сябе ствараў жыццё». Паст Ружэвіч такім лішкам аднаўляе гармонію, яму не пярэчыць Ружэвіч-драматург: «Лепш за ўсё я бачу, калі заплюшчваю вочы. З заплюшчанымі вачыма я бачу каханне, веру, праўду...» Актёр робіць пасля гэтай рэплікі Героя маленькую паўзу, якая на сучаснай сцэнічнай мове можа абазначаць вялікае мастакоўскае сумненне наконт аднаўлення гармоніі. Сумненне і пакадаецца глядачам... Дый хто толькі не занатоўваў парадаксальныя сумненні за гісторыю існавання пісанага Слова: Ружэвіч працягвае па-свойму: «Аднолькава важкуць дабро і зло». Такой рэплікі няма ў спектаклі, гэта — радок з верша, але яго «сваімі словамі» прамаўляе голас з-за сцены, калі да Героя быццам бы па інтэр'ю звяртаецца Журналіст (іаб Геройі патлумачыў яму сваё жыццё). У драматурга Журналіст абаяваны выйсці на

сцену, Таліпаў абмяжоўваецца адным голасам з-за сцены, які належыць нейкай вярхоўнай істоце, паводле традыцыйных уяўленняў, анёлу, апосталу, богу. «Вельмі позна», — на ўсё адказвае голасу Герой. І — знікае. І ніводнага тлумачэння больш не дае...

Я ж зразумела ягонае дрэнчанне так: парушэнне гармоніі, раўнавагі не тання абыдзецца чалавечай душы, нават калі свет вакол яе і не разляціцца на друзачкі. Душа, чалавек, жыццё (і ў гэтай высьнове, магчыма, заключана рэжысёрская канцэпцыя спектакля) — вельмі каштоўныя самі па сабе і ў любых сваіх праявах (гаворка пакуль не ідзе пра пачварства ці паталогію, хоць і тут варта добра падумаць), каб дзеля чаго б там ні было ахвяраваць імі. Па ўсім відаць, гэтая канцэпцыя не напярэктні запазычана тэатрам з сусветнага Слова, выпактавана не адным днём жыцця.

...Дык ёсць хто вінаваты ў чалавечай мізэрнасці? Альбо адказны за чалавечую вельмі? І чым гэта не тэма для наступнага спектакля?..

Жанна ЛАШКЕВІЧ.

Суполкі, класы, школы...

(Пачатак на стар. 5).

БССР выдаць адпаведны циркуляр, які б пакінуў работнікам права ў выбары мовы ў працоўнай дзейнасці, пакуль не прыняты Закон БССР аб мовах.

Пісьменнік Б. Сачанка расказаў пра арганізацыю суполак і аб'яднанняў ТБМ за межамі рэспублікі і СССР. Прыходзяць лісты з Новасібірска, Рыгі, Вільнюса, Беластоцка, Варшавы, Масквы з паведамленнямі пра стварэнне (рэгістрацыю) суполак ТБМ, сказаў ён. Аб'яднанні таварыства пачалі дзейнічаць у Карлавым універсітэце ў Чэхаславакіі, у Лондане, Ліверпулі. На штогадовым з'ездзе беларускага грамадска-культурнага аб'яднання ў ЗША «Полацк» прынята рашэнне рэкамендаваць усім беларусам у Амерыцы ўступіць у ТБМ, паведаміў пісьменнік.

Пра арганізацыю суполак і стварэнне ініцыятыўных груп па правядзенні рэгіянальных сходаў ТБМ расказалі ўдзельнікі педагогічных нарад. Далёка не ў кожным раёне выяўляецца зацікаўленасць стаўленне ўлад да ТБМ і роднай мовы ўвогуле. Так, археолаг І. Чарняўскі паведаміў, што па віне аднаго з сакратароў РК КПБ у Мядзелі, які дэманстравана пагрэбаваў навучаннем уласнага дзіцяці ў беларускім класе, у горадзе і раёне (Нарачанская СШ № 2) было сарвана адкрыццё беларускіх класаў, хоць дзесяткі бацькоў напярэдні навучальнага года падалі ў іх заявы.

Пісьменнік У. Паўлаў расказаў пра педагогічную нараду ў Любанскім раёне. Ён быў ашаломлены, калі частка прысутных у зале наладзіла яму ў адказ на выступленне па-беларуску абструкцыю. Яшчэ больш быў здзіўлены У. Паўлаў тым, што на гэтую абструкцыю не зреагаваў першы сакратар Мін-

скага абкома КПБ тав. Малафееў, які знаходзіўся ў прэзідыуме нарады. Да вайны ў Любані, адзначыў прамоўца, была ўзорная беларуская школа, а цяпер з трох (чацвёртая будучыця) няма ніводнай. Ініцыятыўнай групы ТБМ, такім чынам, на нарадзе не было створана.

Адзін са старэйшых пісьменнікаў П. Бітэль наведваў педагогічную нараду ў Валожынскім раёне. Аднак слова яму доўга не давалі, аж пакуль не было абвешчана аб сканчэнні мерапрыемства, толькі тады яму ўдалося выйсці на сцэну. Але мікрафон і святло на трыбуне неўзабаве аказаліся выключанымі, і пісьменніку не ўдалося дагаварыць.

Пра дзейнасць у Брэсце суполкі «Край», якая стала ядром ініцыятыўнай групы ТБМ у горадзе, расказала выкладчыца Брэсцкага педінстытута В. Мароз. Яе здзівіла тая акалічнасць, што трэці сакратар ГК КПБ, сябра ТБМ, не лічыць патрэбным весці, як гэта прадугледжвае статут ТБМ, растлумачальную працу сярод жыхароў горада аб неабходнасці надання беларускай мове статусу дзяржаўнай. Партыйны кіраўнік, спасылаючыся на тое, што ў Брэсце жыве 66,6 працэнта беларусаў ад агульнага складу насельніцтва, выступае за тое, што трэба яшчэ маўляць, падумаць наконце выкарыстання беларускай мовы ў якасці афіцыйнай. Аднак у такім выпадку ці можна быць сябрам ТБМ, не прызнаючы яго статута? — ставіць пытанне В. Мароз.

Сябра рэспубліканскай рады ТБМ, настаўніца В. Кузьміч у сваім выступленні абуралася тым, што ў парткомах многіх працоўных калектываў, сярод радавых камуністаў ходзіць па руках ананімная брашура пад назвай «Справочна-аналі-

тычскі матэрыял у помощь лектору - політінформатору...» (тыраж 20 тысяч, аб'ём — 120 старонак), у якой з вульгарна-сацыялагічных пазіцый асвятляюцца моўна-культурныя праблемы ў рэспубліцы, і якая дэзарыентуе чытачоў не толькі ў пытаннях дзейнасці БНФ «Адраджэнне», супраць якога і скіравана сваім зместам, але, разам з тым, наносіць шкоду прапагандзе ідэй Таварыства беларускай мовы.

Гісторык Л. Лыч выказаў пажаданне, каб праект Закона БССР аб мовах меў альтэрнатыўныя варыянты, і ў сувязі з гэтым заклікаў сяброў ТБМ, спецыялістаў прыкладзі намаганні, каб выпрацаваць не толькі прапановы, але, па магчымасці, і цэлыя пакеты ідэй, праекты.

Вынікі абмеркавання падвёў Н. Гілевіч. Ён выказаў упэўненасць, што працэс адраджэння беларускай мовы ў рэспубліцы набывае незваротны характар, хоць на гэтым шляху яшчэ шмат перашкод і вельмі многа працы. Старшыня таварыства расказаў пра ўдзел ТБМ у працы над праектам Закона БССР аб мовах, заклікаў усіх сяброў ТБМ, усіх прыхільнікаў роднага слова прапагандаваць пісьмова і вусна, выкарыстоўваючы любую магчымасць, ідэі дзяржаўнасці беларускай мовы, а таксама — што вельмі важна! — дасылаць прапановы ў Вярхоўны Савет БССР і ў адрас рабочай групы Вярхоўнага Савета па выпрацоўцы адпаведнага законапраекта.

ПАСЛЯ абмеркавання арганізацыйных спраў з прапановамі аб планах дзейнасці таварыства выступіў намеснік старшыні ТБМ Я. Цумараў. Трэба сур'ёзна падумаць пра стварэнне пры ТБМ (ці сумесна з іншымі арганізацыямі) грамадскага даследчага цэнтра па вывучэнні беларускага этнасу і праблем, звязаных з ужываннем і пашырэннем беларускай мовы ў рэспубліцы і ў асяроддзі суайчынінікаў за яе межамі. Гэта фарміраванне стане не толькі асяродкам гісторыка-тэарэтычных даследаванняў, але і будзе

выпрацоўваць праграмы ў рэчышчы сацыяльна-дэмаграфічнай палітыкі і практычнай культурына-асветніцкай дзейнасці органаў дзяржаўнага кіравання, гаварыў ён. Напрыклад, хто даследаваў, чаму эвакуіраваныя з Чарнобыльскай зоны дзеці не забяспечваюцца беларускімі піянерскімі лагерамі, дашкольнымі ўстановамі, школамі з беларускай мовай навучання і выхавання і г. д. Так, страчваючы родны кут, дзеці пазбаўляюцца і роднай мовы.

Або, хто ведае, што значаць на практыцы такія вось лічбы: толькі 7,8 працэнта грамадзян БССР, якія назваліся палякамі ў час перапісу 1979 г., лічаць роднай мовай польскую (для параўнання, па СССР гэты працэнт адпаведна складае 29,1). Відавочна, што людзі з цяжкасцю вызначаюць сваю этнічную прыналежнасць. То хто ж тады яны?! Ці не з'яўляюцца многія з іх беларусамі каталіцкага веравызнання? А калі так, то ці не трэба, праводзячы сярод іх грунтоўную асветніцкую працу, прывіваць любоў да Бацькаўшчыны, навучаць валоданню роднай моваю. Есць праблемы і ў сувязі з неабудманым супрацьпастаўленнем беларускай літаратурнай мовы і палескіх гаворак на Брэстчыне... Вырашэнне гэтых і іншых праблем, на думку прамоўцы, і можа стаць зместам дзейнасці новага фарміравання таварыства.

Прагучала таксама прапанова правесці зімой 1990 года рэспубліканскую навукова-практычную канферэнцыю з удзелам прадстаўнікоў усіх прафесій, якія ў цяперашні час па сваёй працы звязаны з выкарыстаннем беларускай мовы, а таксама прадстаўнікоў тых прафесій і сацыяльных груп грамадства (партработнікаў, работнікаў міліцыі і інш.), якія ў працоўнай дзейнасці пераходзяць на беларускую мову. Такія канферэнцыя дасць магчымасць пазбегнуць праблем, якія чакаюць нас пры пераходзе да выкарыстання беларускай мовы ў якасці мовы дзяржаўнай.

Справаздачу падрыхтаваў Я. ЦУМАРАЎ.

Статут ТБМ — зарэгістраваны

Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР разгледзеў пытанне аб Статуце Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны, які быў прыняты з'ездам ТБМ 27 чэрвеня г. г., і паставіў зарэгістраваць гэты статут. Акрамя таго, Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР рэкамендаваў выканаўчым камітэтам абласных і Мінскага гарадскога Савета народных дэпутатаў садзейнічаць Таварыству беларускай мовы ў арганізацыі і рабоце яго рэгіянальных аддзяленняў.

КАНФЕРЭНЦЫЯ ПРЫНЯЛА РЭЗАЛЮЦЫІ

Як ужо паведамлялася ў нашым штотыднёвіку (нумар за 13 кастрычніка), у Мінску прайшла ўстаноўчая канферэнцыя Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны. Гэтая канферэнцыя, апрача Звароту, які друкваўся ў рэспубліканскай прэсе і часткова цытаваўся ў лімаўскай публікацыі, прыняла яшчэ дзве рэзалюцыі. Думаецца, што нашым чытачам, асабліва сябрам ТБМ будзе цікава пазнаёміцца з іх зместам. У першай рэзалюцыі гаворыцца:

«Мы, удзельнікі ўстаноўчай канферэнцыі, рашуча выказваемся за наданне беларускай мове статусу адзінай дзяржаўнай мовы БССР. Мы выступаем у падтрымку ленінскіх прынцыпаў нацыянальнамоўнага будаўніцтва і салідарызму з думкай У. І. Леніна пра неадпушчальнасць увядзення агульнадзяржаўнай мовы ў шматнацыянальнай дзяржаве.

Мы лічым, што наданне рускай мове дзяржаўнага статусу ў СССР з'явіцца парушэннем суверэнітэту 14 саюзных рэспублік і шматлікіх аўтаномных утварэнняў. Дагаворам 1922 г. не прадугледжана перадача вышэйшым органам улады СССР паўнамоцтваў вырашаць асноватворныя пытанні развіцця мовы, культуры, асветы і г. д. суверэнных рэспублік.

Мы патрабуем ад Савета Міністраў СССР і ЦК КПСС неадкладнага скасавання антыленінскай паставы СНК і ЦК ВКП(б) 1938 года «Об изучении русского языка в национальных республиках и областях», скіраванай на моўную унітарнасць, усталяванне абавязковага агульнадзяржаўнага аднамоўя ў шматнацыянальным СССР без уліку традыцыйных культурна-моўных узасмадачненняў народаў на ўласных этнічных тэрыторыях».

Другая ж рэзалюцыя ўстаноўчай канферэнцыі была прысвечана ўзаемадачыненьням ТБМ і БНФ за перабудову «Адраджэнне». У ёй сказана: «Устаноўчая канферэнцыя выступае за шчыльнае супрацоўніцтва ТБМ і Беларускага народнага фронту за перабудову «Адраджэнне» ў справе вяртання беларускай мове юрыдычнага і фактычнага статусу прырытэтной мовы БССР. Канферэнцыя патрабуе публікацыі ўсіх ініцыятыўных праектаў Закона аб дзяржаўнасці мовы, у тым ліку праекта, распрацаванага БНФ «Адраджэнне».

ПЕРААДОЛЕЦЬ АДЧУЖАНАСЦЬ

(Пачатак на стар. 5).

даінтэрнацыяналізму, што часцяком і я нічым не вылучалася з асяроддзя многіх сваіх равеснікаў, якія нават бразнуўшы веснічкамі ля бацькоўскай хаты, у прывітанні з маці не маглі ці не хацелі прыпомніць тыя словы, якім яна некалі іх навучыла.

Адчужанасць ад мовы, ад памяці, ад каранёў сваіх, ад родных—яна пачалася ад майго нараджэння. У імя апраўдання хаваўся за гэтую выратавальную думку. Хочацца пакінуць ззаду, забыцца пра вельмі і вельмі многае, што прынятае, што сведруе зараз свядомасць у пошуках адказу на пытанне: хто ж мы такія, беларусы?

...Аркуш за аркушам я гартала архівы ўласнай памяці, слухаючы доклад сакратара Мінскага гаркома партыі П. К. Краўчанкі на гарадской устаноўчай канферэнцыі Таварыства беларускай мовы. Перыяды росту нацыянальнай самасвядомасці. Вялікае княства Літоўскае. Што мы пра яго ведаем? Амаль нічога, акрамя сумных, зафармалізаваных параграфіў са школьнага падручніка. Няма, ва ўсім разе не траплялася пад рукі, літаратуры дакладнага гістарычнага зместу і папулярызатарскай накіраванасці пра той перыяд, калі старажытна-беларуская мова была дзяржаўнай у афіцыйна «літоўскай» дзяржаве.

«Залатое» дзесяцігоддзе 1919—1929 гадоў. Толькі ў апошні час мы прыадкрылі таямніцу, за якой столкі самабытнасці, таленавітасці, столькі цікавых лёсаў, нібы адным узмахам сякеры абарваных на трагічнай лічбе — 1937. Больш за сто пісьменнікаў і паэтаў, столькі ж вучоных Акадэміі навук БССР — вынішчаныя цвет беларускай інтэлігенцыі. Такім быў фінал надзвычайнага росквіту мовы, культуры, беларускага самасвядоўвання ў першыя гады Савецкай улады.

Канец 50-х — пачатак 60-х гадоў — хрушчоўскага адліга. Нямногім з тых, хто ў непрацяглую вясну глынуў паветра свабоды, шчырасці, праўды хапіла моцы вытрываць наступную навалу канфармізму і кан'юнктурышчыны.

Нарэшце, красавік 1985-га. Я — яго сучасніца, а таксама часцінка «унікальнай» (па значэнні П. К. Краўчанкі) у адносінах да сваёй мовы нацыі. Жыву разам з тымі 10-цю працэнтамі насельніцтва рэспублікі, якія пры перапісе адмовіліся ад роднай мовы. На вялікую радасць кіяскераў купляю «ЛіМ» і «Чырвоную змену». Будучы куды больш змястоўнай і разнастайнай за сваю рускамоўную канкурэнтку «Знамя юности», «Чырвоная» мае мізэрны тыраж.

Што ж прынес нам красавік? Мы голасна абвясцілі, што па-

ступова пераходзім на беларускамоўнае выкладанне ў школах, тэхнікумах, ВНУ. Але гэтак жа гучна азваліся галасы і праціўнікаў, якія паспяшаліся беларускія класы назваць рэзервацыямі, а прыхільнікаў мовы — нацыяналістамі.

Я зусім не за тое, каб раздзяляць людзей па нацыянальнасцях ці прыціскаць нечыя інтарэсы і правы, або прыніжаць тых, каму гасцінным домам стала наша Беларусь. Я толькі хачу, каб, загаварыўшы па-беларуску, нашы дзеці на ўсё жыццё захавалі непасрэдную неабходнасць выказаць свае думкі на спрадвечнай мове продкаў. І каб ніколі ім не прыходзіла ў галаву грэбаваць стагоддзямі выстэпаваным народам дарам — нашай мовай. Я толькі супраць прыніжэнсці, балочай несправядлівасці, заняпаду і незразумелай сарамлівасці мілагучнага і ласкавага роднага слова.

Мы павінны псіхалагічна рыхтаваць людзей да зрухаў у галіне нацыянальнай культуры. Апошні званок правінеў — многія яго пачулі. А тым, што засталіся яшчэ глухімі, трэба тактоўна і даходліва растлумачыць. Прыкладна такая думка прагучала ў дакладзе Пятра Кузьміча Краўчанкі.

Канечне, прысутных на канферэнцыі не даводзілася агітаваць за адраджэнне нацыянальнай свядомасці. Але як дастукацца да сэрцаў тых, хто некалі з юнацкім запалам на веру ўспрыняў легкадумную фразу: чым хутчэй усе загавораць па-руску, тым бліжэй да камунізму? Як растлумачыць прыроджанаму вяскоўцу, у якім з ранняга дзяцінства ўсё свядомае жыццё беларуская першааснова падаўлялася, што мова яго бацькоў — роўная ся-

род іншых, не прыніжаная, не саромная? І на якой мове дагукацца да душ беларусаў, каб адказ пачуць па-беларуску?

Працэс рэабілітацыі нашай мовы толькі распачынаецца. Нялёгка будзе пераадолець псіхалагічны бар'ер ва ўсведамленні маіх суайчынінікаў, якія дзесяцігоддзямі адносіліся да беларускай мовы, як да другасортнай, адсталай і годнай для ужывання недзе ў цёмнай вёсцы.

Як правіла, менавіта выхадцы з вёсак пратэстуюць супраць навучання іх дзяцей па-беларуску. На ўласным прыкладзе не раз пераконвалася, што ў сельскай мясцовасці асабліва адчуваўся псіхалагічны дыферэнцыялы ўжывання беларускай і рускай моў, як ніжэйшай і вышэйшай. З незнаёмым чалавекам ледзь не кожны вясковец будзе імкнуцца гаварыць па-руску. І не таму, што рызык у быць не зразумеем. А таму, што лічыць, быццам бы нават ламана рускія выразы са страшэнна цвёрдым «ч» і «р» здольны пакінуць у суб'яднае нейкі адбітак большай дасведчанасці і культурнасці.

Не год і не два спатрэбіцца для таго, каб пераадолець гэты перакос у нацыянальнай свядомасці. Нельга адным махам перакрэсліць у галовах людзей гіпертрафіраваныя ўяўленні аб іх нацыянальным гонары. Патрэбны цярплівасць і тактоўнасць. Асветніцкая, прапагандысцкая, растлумачальная работа — гэта даволі працяглы шлях. Але ён можа быць і зусім бясплённым, калі нашай мове не будзе нададзены неадкладна статус дзяржаўнай.

Алена ГРЫШКЕВІЧ, карэспандэнт газеты «Трактор».

Як мы паведамлялі ўжо, сваю духоўную радзіму — Беларусь наведваў вядомы спявак са Злучаных Штатаў Амерыкі Данчык (Багдан Андрусішын). Ён пабываў у Ленінградзе, Кіеве, Львове, выступіў з канцэртамі ў Мінску, Віцебску, Полацку, Вільнюсе, Маскве. Выручаныя ад канцэртаў сродкі ён перадаў у фонд пацярпелых ад чарнобыльскай аварыі, а таксама Таварыству беларускай мовы.

Член нашай рэдкалегіі, пісьменнік Барыс Сачанка сустраўся з Данчыкам і яго маці Ю. Андрусішын, альбо спадарыняй Юляй. Іх гутарку [з захаваннем асабліва сцяжэй маўлення беларускай эміграцыі] рэдакцыя штотыднёвіка прапануе ўвазе чытачоў.

Барыс Сачанка. — Спадарыня Юля, калі ласка, раскажыце пра сабе. Дзе вы нарадзіліся, як апынуліся на чужыне?

Ю. А. — Я нарадзілася ў Менску. У гады вайны выехала ў Нямеччыну, пазней — у Амерыку. Выйшла там замуж. Мой муж украінец, маю двух сыноў — Юрку і Данчыка. Цяпер вось, пасля столькіх год ростані, прыехала на Бацькаўшчыну.

Б. С. — Слоў колкі пра беларускі асяродак у Амерыцы. Ю. А. — У Нью-Йорку ёсць Беларуска-амерыканскае задзіночанне, якое аб'ядноўвае ўсіх сведамах беларусаў Амерыкі. Працуе Беларуска інстытут навукі і мастацтва, арганізацыя беларускай моладзі. Выдаецца газета «Беларусь». У Нью-Джэрсі і ў Саўт-Рыверы ёсць свае мясцовыя культурныя цэнтры. Ёсць яны і ў іншых гарадах Амерыкі. У Кліўлендзе, напрыклад, — Полацк, у Нью-Йорку — Менск...

Б. С. — А як амерыканскія ўлады ставяцца да беларускай эміграцыі?

Ю. А. — Вельмі добра. Падтрымліваюць нас, да нашых нацыянальных святаў прысылаюць тэлеграмы, вішнуюць, дазваляюць арганізоўваць фестывалі, выстаўкі...

Б. С. — Цяпер пытанне да Данчыка: як ты пазнаў і вывучыў беларускую мову, як пачаў спяваць, як працаваў над сваім голасам, дзе вучыўся, словам, як з Багдана Андрусішына стаў Данчыкам?

Данчык. — Не ведаю, з чаго пачаць... Па-беларуску мы гаварылі заўсёды, бо гэта наша родная мова. Тата — украінец, дык я з татам імкнуўся гаварыць па-украінску, а з мамай і бабай — па-беларуску. Для нас з братам гэта было натуральна, звычка. Так што не было ніякіх праблем. Мяне вельмі дзівіць, чаму тут, у Беларусі, пра гэта пытаюць. Гэта ніякі не талент, калі з малага кожны дзень гаворыш на гэтай мове, дык гэта не цяжка. Праўда, тата іншы раз казаў маме, што пара дзецям пераходзіць на англійскую мову, а то будучы з іх смяцца ў школе. Але мы навучыліся размаўляць па-англійску і не згубілі беларускай і украінскай моў. Я скончыў універсітэт у Нью-Йорку, факультэт журналістыкі. Але я ніколі не працаваў журналістам. Працую ў банку, набіраю новых супрацоўнікаў і звальняю тых, хто не справіўся з працай ці знайшоў лепшую. Данчык — гэта ласкавае ад Багданчыка... А спяваць я спяваў заўсёды. Дзесяць год вучыўся іграць на піяніна. Потым належаў да украінскіх скаўтаў. Вельмі прыгожыя там былі традыцыі — ля вогнішча спяваць пад гітару. Мне гэта падабалася. Я сам купіў сабе гітару і пачаў пад яе спяваць. Першыя песні былі амерыканскія, ну і беларускія, украінскія. Беларусам вельмі спадабалася першая кружэлка маіх песень. Я цяпер яе слухаю з жахам...

Б. С. — А якое уражанне Мінск зрабіў на Данчыка?

Д. — Ну, я ніколі не быў у Менску, дык не меў ніякага ўяўлення пра тое, які ён. Я бачыў яго толькі на паштоўках. Я проста ехаў у Беларусь. Кажуць, праўда, што гэтаго ўсё і пайшло. Калі мяне добра слухаюць і ўсім падабаецца, дык гэта мяне натхняе. Хацелася больш спяваць. У дзевятнаццаць год я наспяваў таго ўсё і пайшло. Калі мяне добра слухаюць і ўсім падабаецца, дык гэта мяне натхняе. Хацелася больш спяваць. У дзевятнаццаць год я наспяваў таго ўсё і пайшло.

таго ўсё і пайшло. Калі мяне добра слухаюць і ўсім падабаецца, дык гэта мяне натхняе. Хацелася больш спяваць. У дзевятнаццаць год я наспяваў таго ўсё і пайшло.

«АЛЕ ДУМКАЙ, СЭРЦАМ Я Ў СВАЁЙ АЙЧЫНЕ...»

тую кружэлку. Яна такая аматарская, голас у мяне там не развіты, і гітара зусім не настроена. У мяне і цяпер ёсць праблемы з голасам, бо працую я ў банку, і часу няма на тое, каб спяваць. Ды і вучыцца спяваць вельмі дорага каштуе. За кожны ўрок — сорак пяць мінут — трэба плаціць 50 долараў. А тут, у Беларусі, кожны дзень у мяне канцэрт, бывае, і па два. На гэта сілы трэба мець... Але я наогул люблю спяваць і хацеў бы, каб гэта стала маім жыццём, кар'ерай...

Б. С. — Нам вядома, што табе ў нечым дапамагалі нашы «Песняры». Як ты з імі пазнаёміўся, пасябраваў?

Д. — «Песняры» былі маім натхненнем. Мы ўсе, беларусы, захапляліся «Песнярамі», і асабліва — Лявоном Барткевічам. Калі «Песняры» прыехалі ў Нью-Йорк, то яны ў нашым знакамітым «Брадвілі» выступалі. Мы тады раскупілі ўсе білеты і гуртам пайшлі туды. Пасля канцэрта я зайшоў за сцэну і пазнаёміўся з Мулявіным, Барткевічам і ўсімі астатнімі. Вельмі прыемна было пачуць, што яны ўжо пра мяне таксама ведалі, з першай кружэлкай. З 1977 года я з імі ў добрым кантакце, асабліва з Барткевічам. Перапісваемся, звонім адзін аднаму. Лявон Барткевіч і запрасіў мяне ў Менск. Гэта было дванаццаць гадоў назад... Думаю, вы разумееце, як я рады, што, нарэшце, прыехаў на Беларусь...

Б. С. — Спадарыня Юля, вы прыехалі ў Мінск пасля доўгай ростані. Якім вы ўбачылі горад свайго маленства, што абудзілася ў вашай памяці, сэрцы?

Ю. А. — Я заўсёды марыла пабываць у Менску і пахадзіць па яго вуліцах, пабыць на тым месцы, дзе я нарадзілася. Я з цяжкасцю пазнаю горад, але старую частку пазнала, там яшчэ засталіся тэа будынкі, што бачыла ў маленстве. Хаты нашай няма — яна стаяла там, дзе цяпер купалаўскі парк. Але я знайшла дом, дзе жыла бабка па бацьку. Мы з Данчыкам каля яго сфатаграфаваліся. Мне вельмі прыемна, што гэтыя дамы маюцца рэстаўраваць. Сам Менск мне вельмі падабаецца.

Б. С. — А якое уражанне Мінск зрабіў на Данчыка?

Д. — Ну, я ніколі не быў у Менску, дык не меў ніякага ўяўлення пра тое, які ён. Я бачыў яго толькі на паштоўках. Я проста ехаў у Беларусь. Кажуць, праўда, што гэтаго ўсё і пайшло.

та не мая Бацькаўшчына... Ёсць слова «атавізм». Я думаю, у мяне вось такое падсвядомае пачуццё. Тут мае карані, таму ўсё вельмі блізкае. Увогуле, у нас у Амерыцы няма ніводнага сапраўднага амерыканца, усе паходзяць аднекуль. Але калі мы цягнуком прыехалі ў Менск, то здалося, што прыехалі дадому. Мяне спаткалі на вакзале, ды так, што я быў проста ў шоку. Цэлы натоўп, многія ў беларускіх строях, з песнямі, з нацыянальным сцягам. Я гэтага ніколі не забуду, бо я заўсё-

Знаёмыя мы з Міхасём Кавылём, Янкам Золакам...

Д. — Мая бабка з Арсенівай яшчэ з менскіх часоў сяброуец. Калі яна прыезджала на святкаванне свайго юбілею, то спынілася ў нас начаваць. Думаецца, калі жанчыне 85 гадоў дык яна старая і ўсё? А яны з маёй бабай (а ёй таксама 80 год будзе ў лістападзе), калі збіраліся на вечар, гаварылі, якія надзець панчохі, і Арсеніва сварылася на бабцю, што тая выбрала бэжавыя, бо цяпер толькі чорныя панчохі ўсе носяць, а бэжавыя не

у вельмі слаўтай зале на Махэтане — у «Лінкольн-цэнтры». Там выступалі ўсе славянскія народы — украінцы, рускія, палкі, македонцы... Беларусы былі не горшыя ад іншых, яны таксама захаплялі ўсіх. Танцавалі яны тады «Польку-Янку» і «Лявоніху»...

Ю. А. — Гэты калектыў танцаваў разам з іншымі і каля статуі Свабоды, калі адзначалася 200-годдзе Амерыкі... Вучыць танцаваць «Васілёк» Ала Орс-Рамана. Яна прафесар хіміі, выкладае ва ўніверсітэце...

Д. — З «Васілёком» хацеў паехаць на Беласточчыну і я, каб потым ужо адтуль прыехаць у Менск. Але ўсё ніяк не прыходзіла віза...

Б. С. — Ці ёсць сярод беларусаў у Амерыцы мільянеры і як яны ставяцца да беларускай справы?

Д. — Можна, іх нельга назваць яшчэ мільянерамі, але што некаторыя сямейкі жывуць добра, то гэта так. Некаторыя з іх вельмі дапамагаюць беларускай справе, ахвяруюць на гэта грошы. Напрыклад, апошняя кружэлка, якую наспявалі мы з Барткевічам, каштавала 20 тысяч долараў. Беларусы сабралі гэтыя грошы, і дзякуючы ім кружэлка выйшла...

Б. С. — Спадарыня Юля, што вы адчуваеце, калі чуеце, як спявае ваш сын?

Ю. А. — Мне гэта прыемна, але, здаецца, пасля гэтых канцэртаў я не змагу больш яго слухаць.

Б. С. — Ці чуў Данчык калі-небудзь беларускія песні ў выкананні Забэйды-Суміцкага?

Д. — Так, чуў. Яго голас мне вельмі падабаецца. Але ці спадабаўся б яму я? Бо я люблю закурываць, а то і выпіць. Калі ў такіх хвіліны мяне хто бачыць, то кажуць: «А вось Забэйда-Суміцкі ніколі не піў, не курыў, хадзіў заўсёды з завязаным горлам».

Б. С. — Ці думаў ты, што ў Беларусі цябе так шырока ведаюць, любяць, што маеш столькі прыхільнікаў твайго таленту, што на твае канцэрт будзе збірацца столькі людзей?

Д. — Гэта было для мяне нечаканым... Я тут шчаслівы,

ды думаў, што на Беларусі няма Беларусі, няма беларускай мовы. Тыя, хто ездзіў сюды з Амерыкі, расчароўваліся, казалі, што ўсе гавораць толькі па-руску. А тут... Праўда, я па вуліцах не хаджу, я ўвесь час разам са сведамамі беларусамі. Колькасць іх немалая, і будзе расці. Мы радыя, што калі вернемся, то можам паведаміць суродзічам пра ваша нацыянальнае абуджэнне. Людзі ж у Беларусі цудоўныя...

Б. С. — У Данчыка ёсць брат Юрка. Чым ён займаецца, ці спявае беларускія песні?

Ю. А. — Юрка мае добры голас, але не спявае. Працуе адвакатам...

Д. — Ён, відаць, баіцца канкурэнцыі са мною... Наогул, наша беларуская эміграцыя вельмі маленькая, і, як кажуць амерыканцы, вялікая галава не зробіцца з усяго гэтага. У адной газеце напісалі, што я «самы лепшы беларускі спявак». Мая дваюродная сястра жартавала: «І адзіны таксама». Так што я сваю вартасць выдатна усведамляю...

ў модзе. Арсеніва была на высокіх абцасах і з доўгімі завушнішамі. «Чым я не Клеантра?» — спытала яна. Наогул, яна вельмі адукаваны чалавек, з ёю можна гаварыць на ўсё тэмы, яна ведае літаратуру, музыку...

Б. С. — На эміграцыі жывуць вядомыя беларускія спявакі Пётр Конох і Мікола Стрэчань. Працуюць там і беларускія мастакі, вучоныя, кампазітары. Хацелася б пачуць што-кольвечы і пра іх.

Ю. А. — У нас кожны год адбываюцца выстаўкі ў штаце Нью-Джэрсі. Там выстаўляюць свае абразы Надзея Кутасва, Галіна Русак, Тамара Стагаловіч-Кольба, Людміла Каліноўская, Івонка Шыманец-Сурвіла... На тыдні Славянскіх культур яны таксама выстаўляюць свае абразы разам з мастакамі іншых славянскіх народаў...

Б. С. — З друку мы ведаем пра вашы танцавальныя і харавыя калектывы, некаторыя з іх мне ўдалося пабачыць у час майго прабывання ў Злучаных Штатах Амерыкі. Нядаўна адзін ваш ансамбль — «Васілёк» — наведваў Беласточчыну...

ДАНЧЫК, яго маці спадарыня ЮЛЯ, С. СОКАЛА-ВОЮШ, Б. САЧАНКА.

Б. С. — У Амерыцы жыве некалькі беларускіх пісьменнікаў. Што вы пра іх ведаеце?

Ю. А. — Мы часта сустракаемся з Наталіяй Арсенівай. Яна сяброўка маёй мамы, некалі нават мы ў адным доме жылі. Гадоў пятнаццаць таму яна пераехала ў іншы штат, і цяпер мы бачымся радзей. Летаць святкавалі ейнае 85-годдзе... Сустракаемся мы з Масеем Сяднёвым. Ён у апошні час выдаў некалькі сваіх кніг.

Д. — «Васілёк» — лепшы наш калектыў. У ім бяруць удзел людзі рознага ўзросту, ад 15 да 55 гадоў. Але нягледзячы на гэта, усе яны сяброуец. Гэта цэнтр маладзёжнага беларускага руху. Калектыў не прафесійны. У ім танцуюць лекар, адвакаты, словы, усе працуюць па іншых спецыяльнасцях. Але час ад часу збіраюцца разам. У мінулым годзе «Васілёк» выступаў

як ніколі ў жыцці...

Б. С. — Калі ты паедзеш з Беларусі, многім тут у нас цябе не будзе ставаць.

Д. — А мне не будзе ставаць усіх тых, хто мяне любіць і так гарача прымае.

Б. С. — Што ж, тады не парывайце з Бацькаўшчынай сувязі, часцей прыязджайце да нас, у Беларусь.

Запісала С. САЧАНКА, студэнтка філфака БДУ імя Леніна.

ПЕРАМАГАЕ ЗДАРОВЫ СЭНС

(Пачатак на стар. 2—3).
нымі ў сваіх правах парламентарыямі, што вырашаюць вузлавыя пытанні жыцця рэспублікі, ці «пасланцамі», якія ўспрымаюць гэты гонар як узаагледу за добрую працу, які вынік добрага стаўлення да сябе начальства, і таму асяярожнымі, пасіўнымі, абачлівымі?

За дзень да пачатку сесіі я

чыў па рэспубліканскім радыё рэпартаж з залы рэгістрацыі дэпутатаў. Журналісты (іх было двое — жанчына і мужчына) расказалі, сярэд іншага, і пра тое, як безвынікова закончылася іх спроба ўзяць інтэрв'ю ў некаторых дэпутатаў. У адказ чулася аднолькавае: «Ай, не ведаю, пра што гаварыць», «Ніякіх дакументаў я не чытаў, не ў курсе», «Спытайце ў іншых». На пытанне, за што яны будуць галасаваць, дэпутаты адказвалі: «За што іншыя, за тое і мы».

Я тады паспачуваў калегам, бо разумю, што значыць віртуальна ў рэдакцыю з нявыкананым заданнем. А праз дзень мне было ў пару спачуваць самому сабе. Я таксама вырашыў узяць некалькі інтэрв'ю ў дэпутатаў. Недазе каля шасці гадзін вечара з разгорнутым рэдакцыйным пасведчаннем у руках, шмат разоў спынены (ўся плошча імя Леніна была ачэпленая шычальным калцом міліцыі), прабіваўся да Дома ўрада, дзе праходзіць сесія. Неўзабаве з дзвярэй купілі і пасабонку пачынаюць выходзіць дэпутаты. Вось гэтых — мужчына без паліто і шапак, што спяшаюцца да «Волга», якія пад'яз-

джаюць да пад'езда адна за адной, — прапуская. Буду гутарыць з «радавымі». Падыходжу да трох жанчын у паліто і хустках. «Вы дэпутаты?» — «Так». «Я з рэдакцыі, можна з вамі пагутарыць?» Жанчыны замахалі рукамі: «Не можам, спяшаемся на канцэрт». Яшчэ адна спроба. Дэпутатка таксама адмахваецца: «Спытайце лепш у мужчынаў, яны больш дасведчаныя...» Наступная спроба. На гэты раз ужо мужчына ўздыхае: «Я мала што зразумеў». Яшчэ адзін: «Вы лепш за мяне ведаеце...» Плёнка ў маім дыктафоне засталася чыстай...
М. ЗАМСКІ, наш спецнар.

Р. С. Прачытаў у друку, што на сесіі было заслухана тлумачэнне дэпутата Вярхоўнага Савета БССР Г. Ерамеева, які прыняў удзел у несанцыянаваным мітынгу 26 настрычніка ў Мінску. Старшыня Мінскага гарвыканкома дэпутат У. Міхасёў, падлічыўшы ўрон ад мітынгу гаспадарцы горада ў суме 125 тысяч рублёў (цінава, як нарадзілася гэтая лічба?), патрабаваў сплагнаць з «вінаватых» дэпутатаў частку гэтай сумы. Вось якая вынайздана «парламенцкая» працедура пакарэння за непаслухмянасць. Каб, маўляў, гэта было надаль урокам для іншых «непаслухмяных»...
М. З.

СЯРГЕЙ Ракіта... Імя не сказаць каб вельмі гучнае ў беларускай паэзіі канца дваццятых - трыцятых гадоў. Былі і аўтары куды больш яркія, самабытныя, але яшчэ з часоў майго студэнцтва поруч з іншымі запамнілася і гэтае. На тое была прычына. Сапраўднае прозвішча Ракіты — Законнікаў, Сяргей Васільевіч, а на нашым курсе таксама вучыўся Сяргей Законнікаў. Праўда, Сяргей Іванавіч. Пляменнік Сяргея Ракіты па бацьку. Ён ужо на той час надрукаваў свае першыя вершы, карыстаўся вядомасцю сярод студэнтаў.

Расказваў Сяргей і пра дзядзьку. Гэтыя звесткі далаўняліся пачэрпнутым з даведніка «Пісьменнікі Савецкай Беларусі». Нарадзіўся Сяргей Ракіта 15 кастрычніка 1909 года ў вёсцы Літвінава цяперашняга Дубровенскага раёна ў сялянскай сям'і. Скончыў так званую «школу другой ступені». Яшчэ вучнем пісаў у аршанскую акруговую газету «Камуністычны шлях». У дваццацігадовым узросце атрымаў накіраванне ў рэдакцыю гомельскай абласной газеты «Палеская праўда». З 1930 года быў кіраўніком Гомельскай філіі Беларускай Асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў, служыў у арміі, пасля дэмабілізацыі жыў у Мінску. Вучыўся ў Камуністычным інстытуце журналістыкі імя С. М. Кірава і адначасова працаваў у рэдакцыях газет, на радыё, у Дзяржаўным выдавецтве БССР.

Як і многія іншыя пісьменнікі, С. Ракіта стаў ахвярай сталінізму. Рэабілітаваны, у літаратуру «вярнуўся». Яго адзіную кніжку «Я агітую за пяцігодку», выпушчаную ў 1934 годзе, можна было ўзяць у беларускім аддзеле Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна. Праўда, творы С. Ракіты друкаваліся і ў калектыўным зборніку «Разгон», які Гомельская філія БелАППА выдала ў 1930 годзе. У ім імя С. Ракіты стаяла поруч з імёнамі Вячаслава Палескага і Рыгора Казака. Прозвішча апошняга і стала прычынай таго, што кніжку адправілі ў так званы «спецхран».

Праходзіў час, а мне ўсё хацелася ўбачыць, патрымаць у руках яе, такую загадкавую, далёка «схваную». Аднак сус-

трэча адкладвалася, бо «спецхраны» маўчалі, неахвотна адкрываючы свае «тайны». Чарга да зборніка «Разгон» не падоходзіла.

І раптам — выстаўка ў Палацы культуры Белсавупрофа. Адна з першых экспазіцый, якія вярнулі з небывшай імёна ахвяр сталінізму і тым самым прыўзнялі заслону над замоўчваннем многіх баявых момантаў нашай гісторыі, у тым ліку гісторыі літаратуры. На выстаў-

не называўся ў каталозе, значыўся як адзін зборнік С. Ракіты «Я агітую за пяцігодку». Толькі праз якога паўгода, не без росшукаў работнікаў «Ленінкі», удалося нарэшце перачытаць гэтую кніжку паэта. Не агаварыўся, кніжку. Творы кожнага з трох аўтараў у «Разгоне» аб'яднаны самастойнай назвай. Так сказаць, зборнікі ў зборніку. У С. Ракіты — «Альбо — альбо», пазначаны, як «цыкл вершаў».

скай задзірыстасцю, упэўненасцю, што цяпер, ва ўмовах Савецкай улады, патрэбны змены ва ўсім, нават у інтымнай сферы, далі падставы паэту заявіць: «Нежань пачуццям — у дым!» І тут жа дадаць: «Ахвярамі ідэалагічных выгнанняў... сорамна быць маладым».

Верш «Рэканструкцыя пачуццяў» таксама сведчыць у карысць падобнай думкі. Эпіграфам да твора паэт узяў вядомыя ў той час радкі

леская праўда» (павучыцца б гэтаму нашым цяперашнім абласным газетам!). Яшчэ раз падкрэслім, што тады С. Ракіта з'яўляўся кіраўніком Гомельскай філіі БелАППА.

Якая атмасфера была ў краіне — зразумела. А цяпер уявім сябе на месцы С. Ракіты... Пра што павінен ён быў пісаць? Пра кветачкі, пацалункі пры месяцах, уздыхі на лавачцы ці пра «новы дзень электрыкі. Фабрыкі і заводаў, дзень калгасных спелых, ураджайных ніў?»

Пра што? Пазнаёмімся з артыкулам Л. Розэнблума, якім адкрываецца зборнік. Гэта публікацыя, сціпла названая «Замест прадамовы», ці не самы рэдкі выпадак у крытычнай практыцы. У самой кніжцы ўсяго 64 старонкі, уступны ж артыкул займае аж 12 старонак!

На пачатку Л. Розэнблум «у духу часу» нагадвае аб ролі слова ў час рэвалюцыйных зрухаў:

«Немалаважнае значэнне ў агульным арсенале класавай барацьбы мае мастацкае слова, якое сілай свайго агітацыйнага, мабілізуючага ўплыву здольна натхніць змагаючыся лагер энтузіязмам, парывам, самаадданасцю. Імяна таму няма і не можа быць нейтральнай літаратуры, няма і не можа быць літаратуры надкласавай, пазакласавай, як і не існуе і не можа існаваць гарматы, якія б стралялі ў паветра». Далей жа, канечне, пра абстрактнае класавыя барацьбы, яшчэ крыху далей: «Абвостраная класавая барацьба, адбываецца, як і заўсёды адбывалася, і на фронце нацыянальна-культурнага будаўніцтва». Крытык папярэджвае, што «поруч з вялікадзяржаўным шавінізмам, гэтай галоўнай небяспечкай на даным этапе, дапамагаючы і дапаўняючы яго, аджываючыя класы раней прызначаных нацыяў пускаяюць у ход зброю нацыянальнай абмежаванасці, зброю мясцовага шавінізму, які знайшоў у нас, у БССР, сваё найбольш яскравае адлюстраванне ў контррэвалюцыйным беларускім нацыяналі-дэмакратызме».

Назваюцца канкрэтныя прозвішчы беларускіх «нацыяналістаў»: «Беручы нацыянальную форму выкладання свайго ідэалогіі, плача контррэвалюцыйны беларускі паэт Дудар разам са сваім «старым лесуном» па апошніх карчах «старажытнай» Беларусі, Беларусі капіталістаў, абшарнікаў і кулацтва, па тых карчах, якія так рашуча і настойліва выкароўвае пралетарыят і, пад яго кіраўніцтвам, бядняцка-серадняцкае сялянства БССР, разам з дапамогай пралетарыяту іншых савецкіх рэспублік». Перапала ў гэтым артыкуле і Язэпу Пушчы, які «б'ецца... за аднаўленне буржуазнай Беларусі, за разруйнаванне, з дапамогай штыноў польскага фашызму, сацыяліс-

«...Устрывожаны подыхам заўтра»

цы сабралася шмат рэдкіх здымкаў, газетных публікацый, а таксама кнігі пісьменнікаў, якія ў свой час былі аб'яўлены ворагамі народа, трапілі ў турмы, пайшлі этапамі, а многія і загінулі, не змаглі вярнуцца на Беларусь.

Сярод гэтых унікальных экспанатаў быў і зборнік «Разгон». З хваляваннем узяў яго ў рукі. Прабег хуценька адзін верш, другі... Бунтарнасць, рашучасць, якія пераходзяць у ваяўнічасць, — усё ў духу С. Ракіты, так добра знаёмае па кніжцы «Я агітую за пяцігодку». Гэткі ж заклік да дзеяння, непрыманне думак, адрозных ад тваіх, гарачае, непрыхаванае жаданне змагацца з усім старым, аджыўшым.

Адразу запамнілася: «Я спускаю курок на пістон па камандзе вялікіх дзён: прыцэл — і агонь!» У другім вершы прачыталася падобнае па свайму максімалізму: «Ды трэба ўпартыя сілы і розум ў рубілёны будоўлі ўключыць».

Пасля гэтай выстаўкі і падумаць не мог, што больш дэталёвае знаёмства з кніжкай адцягнецца яшчэ на некаторы час. Але зноў праходзіў месяц, другі... «Разгон» па-ранейшаму

Назва, як бачна, катэгарычная. Хаця, чаму «катэгарычная»? Прыгадайма кніжкі іншых паэтаў, выданыя ў гэты час: «Устаноўка» А. Александровіча, «Камсамольская нота» А. Александровіча і А. Вольнага, «Прамова фактам» П. Броўкі, «Штурм» Ю. Лявонава, «Аднагалосна» М. Лужаніна. Можна прывесці і іншыя прыклады. Тагачасныя маладыя паэты не хавалі палітычнай скіраванасці сваіх твораў, агітавалі за новае, верылі ў сусветную рэвалюцыю.

Тым не менш С. Ракіта «апрэдзіў» іншых. «Альбо — альбо» — гэта ўжо не проста агітацыя фактамі, вершамі. У самім загаловку — арыенціроўка на пазіцыю, адметную ад іншых. Паэт не сумняваецца, што ён мае права гаварыць менавіта так, а не інакш.

Голас самога паэта і яго лірычнага героя гучыць ва ўнісон у «Нелірычным выступленні». Твор быў для С. Ракіты праграмным, прынамсі, для гэтага перыяду, калі ён, стаўшы супрацоўнікам «Палескай праўды», на ўсе грудзі ўдыкнуў паветра новага, абнаўляльнага жыцця. Юнацкі максімалізм, падмацаваны камсамоль-

А. Безыменскага: Чловек сам себе награда, Если только умеет жить. Я учусь, неустанно учусь Укреплять диктатуру победы — Большевистскую фракцию

Што ж значыць «умець жыць» па-ракітаўску? Проста неабходна адмовіцца ад асабістага дзеля грамадскага. Як закліканне гучыць: «К чорту слязліваю нежань...»

Як бачна са зместу верша, ён з'явіўся на дакументальнай аснове. С. Ракіта прыгадвае таварыша Якуба, з якім прыныцтва не пагаджаецца ў стаўленні да жыцця. Навокал жа столькі спраў: «Працаю зможам, і толькі, права здабыць на жыццё». Навокал «разбег наваліць, урываецца ў шчыліны, у кожныя дзверы зьявіне вялікіх зарніц».

Якуб жа ўсяго гэтага як бы не заўважае. Для С. Ракіты проста страшна, што яго таварыш, які таксама піша вершы, цалкам загібаўся ў інтымныя матывы. Прысуд строгі, адпаведна часу: «Цяпер я магу зразумець дасканалы тваіх светапоглядаў стан — мяшчанская багна цябе засмактала, і ты — ідэолаг мяшчан».

Заўважым, што зборнік «Я агітую за пяцігодку» быў выданы рэдакцыяй газеты «Па-

былося пасля таго, як рэдакцыя газеты на змешчанае ёю выступленне атрымала з інстытута АДКАЗ-АДПІСКУ і звярнулася да высокай акадэмічнай інстанцыі з просьбай разгледзець па сутнасці ўзнятыя ў артыкуле праблемы. Няўжо зноў патрабуецца зварот рэдакцыі газеты, каб аддзяленне грамадскіх навук зрабіла тое, што яму належыць рабіць без падобных зваротаў?..

А тым часам запушчаны канвеер набраў разгон і выдае прадукцыю. Вопыту, вядома ж, не было. Праўда, меўся вопыт навукоўцаў з Украіны, якія ў 1967—1974 гадах выпусцілі аналагічнае выданне «Гісторыя гарадоў і сёл Украінскай ССР». Грунтоўнае, удалае выданне, адзначанае Дзяржаўнай прэміяй ССР. Кіраўніцтва нашага інстытута не толькі не наладзіла паездкі ў суседнюю рэспубліку, каб разведаць, распытаць пра метады, навукова-творчы працэс, выпрацаваныя Украінскімі налегамі для стварэння свайго «Гісторыі...», а нават не абмеркавалі ў калектыве выдадзеных на Украіне тамоў. Нібыта нічога павучальнага ў іх няма. Ну, а практычна-арганізацыйная рэалізацыя вывучэння гісторыі населеных пунктаў Украіны, якія за сем гадоў выдалі дваццаць шэсць тамоў, — хіба і тут не было нічога павучальнага?

Ці не празмеру самаўпэўненым і саманадзейным было рашэнне вырашаць вельмі цяжкую задачу, цалкам пакладаючы на сябе, на свае надры, якія, да таго ж, упершыню сутыкаліся з працай такой складанасці? І ўвогуле — навошта церабіць дарогу, калі побач ужо ёсць у тым жа кірунку працэс рэалізацыі дарога? Самастойнасць — рэч, вядома, добрая і

пахвальная, а вось калі вынаходзіцца веласпед...

Тое, што ў 1988 г. не быў выданы абяцаны першы том «Гісторыі населеных пунктаў Беларусі», натуральна, вынічае пытанне, што ж здарылася: навукова-даследчы канвеер працуе, а дзе яго прадукцыя?

Прадукцыя, аказваецца, ёсць. Як расказалі мне намеснікі галоўнага рэдактара «БелСЭ» А. Петрашэвіч і І. Хаўратовіч, іх выдавецтва азнаёмілася з прадастаўленым інстытутам томам «Гісторыі...» па Магілёўскай вобласці. Рукпіс аказаўся на нізкім прафесійным узроўні. Беды на фактычны матэрыял, прымітыўна, шаблонна напісаны. Не гісторыі канкрэтных населеных пунктаў, а сямія-такія даведкі пра іх.

Том быў вярнуў у інстытут з заключэннем — выдаваць у такім выглядзе «БелСЭ» адмаўляецца, у планы выпуску «Гісторыі...» увогуле не ўключаюцца.

Пра гэта вельмі сур'ёзнае рашэнне кіраўніцтва «БелСЭ», які ні дзіўна, амаль не ведаюць у калектыве аддзела гісторыі культуры Беларусі ІМЭФ. Ніхто з тых, з кім я сустранаўся, пра яго не ўсчынаў гаворкі. Нібыта нічога не здарылася — працуюць, як і раней. Не чулі пра яго і ў Інстытуце гісторыі, па-ранейшаму сям'я гісторыяў выконваюць свае павяныя тэмы. Няма патрэбы казаць, што гэтай навіна не дайшла да іншых сааўтараў «Гісторыі...», якія жывуць і працуюць па-за Мінскам.

Не чуў пра адмову «БелСЭ» выдаваць «Гісторыю...» і акадэмік-санктар аддзялення грамадскіх навук М. Бірыла (прынамсі, да размовы са мной). Не чуў пра гэта і віцэ-прэзідэнт АН БССР І. Навуменка.

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

Яшчэ раз пра гісторыю з «Гісторыяй...»

Каля шасці гадоў назад Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР пачаў працу над шматтомным выданнем «Гісторыя населеных пунктаў Беларусі». Было задумана вывучыць гісторыі ўсіх гарадоў, сёл, мястэчак, вёсак, пасёлкаў, хутароў рэспублікі і выпусціць фундаментальныя кнігі па кожнай вобласці і Мінску. У інтэрв'ю, дадзеным дырэктарам інстытута С. Марцэлевым карэспандэнту газеты «Літаратура і мастацтва» 15 лістапада 1985 г., быў названы год выхаду ў свет першага тома, прысвечанага Магілёўскай вобласці, — 1988.

Я, тагачасны навуковы супрацоўнік ІМЭФ АН БССР, з недаверам успрыняў тое інтэрв'ю. Ведаючы сапраўдны стан спраў у інстытуце, я сумняваўся ў рэальнасці абвешчанага дырэктарам. Пра гэта, увогуле, пра важныя і балючыя праблемы, звязаныя з надзвычай адназначнай працай, мною быў надрукаваны ў «Советской Белоруссии» артыкул «История с историей» (28 верасня 1986 г.). Артыкул абмярноваўся ў калектыве супрацоўнікаў інстытута, у аддзяленні грамадскіх навук АН БССР. Было шмат гаворак, але... не было

дзелавых, кардынальных рашэнняў...

Прайшло амаль два гады. Колькі-небудзь істотных змен не адбылося: тыя ж нявырашаныя пытанні, тыя ж плькучыя праблемы. І я зноў узяўся за пера — у «Літаратуры і мастацтве» 17 чэрвеня 1988 г. з'яўляюцца мае нататкі «Балючы роздум». Была зроблена яшчэ адна спроба звярнуць увагу грамадскасці на катастрафічнае становішча, у якім апынулася надзвычай важная справа з выданнем «Гісторыі населеных пунктаў Беларусі». У падтрымку «Балючага роздуму» ў «ЛіМе» неўзабаве выступілі М. Спірыдонаў, навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі АН БССР, — «Яшчэ не пазна» (2 верасня) і А. Мальдзіс, загадчык аддзела Інстытута літаратуры імя Я. Купалы АН БССР, — «Патрабуецца іншы падыход» (30 верасня).

Як вядома, рэагаванне на крытычнае выступленне друку належыць рабіць праз месяц пасля публікацыі. Між тым, мінула амаль паўтара года, а — ніякага рэагавання адпаведных устаноў і інстанцый.

Маўчыць Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, адзін з аддзелаў якога цалкам заняты падрыхтоўкай шматтомніка і які каардынуе працу ўсіх саўдзельнікаў выдання. Абмеркавання публікацыі не было. Ды, шчыра кажучы, яго і не магло быць, бо, даючы веры, далёка не ўсе супрацоўнікі калектыву читалі тыя лімаўскія публікацыі. Не ведаю, ці чытаў іх і сам С. Марцэлеў — загадчык аддзела гісторыі культуры Беларусі і дырэктар інстытута. Паўна ж, не чытаў, таму і няма ніякага рэагавання на выступленні друку.

Не надта разумею я і пазіцыю кіраўніцтва аддзялення грамадскіх навук АН БССР. Калі друк піша пра пагрознае становішча з вельмі важным навуковым выданнем і больш за год інстытут ніяк не рэагуе на гэта, ці не варта было б таварышам з аддзялення занепакоіцца і высветліць, чаму ж так?

У сувязі з гэтым згадваецца таное. Пасля публікацыі ў «Советской Белоруссии» «История с историей» аддзяленне грамадскіх навук АН БССР абмярновавала выступленне газеты і справы з выданнем «Гісторыі населеных пунктаў Беларусі». Праўда, тое абмеркаванне ад-

Сяргей РАКІТА. Орша. 1927 год.

Праскоўя Ігнатаўна ЗАКОННІКАВА (ШЫТАВА) — злева — маці С. РАКІТЫ, Агаф'я Іванаўна ГЛЕБАВА — родная сястра бацькі паэта Васіля Іванавіча ЗАКОННІКАВА. Прыкладна 1903 год.

ведаў, што і лірыка асабістая, пачуццёвая можа несці ў сабе значны публіцыстычны зарад, калі пачуцці героя будучы не дэкларавацца, а вынікаць з самога ўнутранага стану яго, з яго перажыванняў.

З цягам часу, канечне, усё гэта было б пераадолена. Але дажыць да гэтага часу паэту не далі. У яго творчасці яшчэ толькі заняўся зорак, а ўжо чорны воран цікаваў за С. Ракітай, як за чарговай ахвярай. Праз колькі часу для яго пачаліся іншыя жыццёвыя вярсты. На станцыі Сухабазводнае, што ў Горкаўскай вобласці, ён валіў лес.

Пра гэтыя апошнія дні С. Ракіты расказаў у сваім трышціху «Лесапавал» («ЛіМ», № 12, 18 сакавіка 1988) яго пляменнік С. Законнікаў:

«Хочам на фронт», — вусны ў варах...
Пісьмы ляцелі... Дарма.
Весткі ад Сталіна, ад Варашылава
Сіл дачакацца няма.
Можа, і сталі б іх грудзі
Цвёрдым шчытом... сухотныя
Кінуў адчай, на пасты кулямётныя
Хлопцы пад чэргі пайшлі.

Есць і іншыя версіі трагічнай гібелі паэта. Пра апошнія дні яго мы можам толькі здагадвацца, хоць пасля яго рэабілітацыі родныя і атрымалі афіцыйную вестку аб смерці. Аднак сёння добра вядома, што падобныя паведамленні сярэдзіны п'ятдзясятых гадоў грунтаваліся на запісах, зробленых яшчэ пры Сталіне і Берыі. А яны — што таксама вядома — рабіліся адвольна. Часам называлася любая дата, якая толькі прыходзіла ў галаву ахоўнікам. Сама ж прычына смерці наогул ніколі не ўказвалася.

Як бы там ні было, а С. Ракіты, згодна з даведкай, не стала 23 сакавіка 1942 года. З небыцця чуваць сёння яго голас:

І я, устрыжаны
Подахам Заўтра,
Крычу, каб пачула аддала:
— Для працы
вялікай, напружанай,
ўпартай
Свой розум і сілы аддам!

Асноўнае, што мы сёння можам зрабіць перад памяццю С. Ракіты, — выдаць кніжачку яго выбраных твораў. Ён займаў права на тое, каб жыць у гісторыі роднай літаратуры, каб размаўляць з сучасным чытачом.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Пераклады

Напэўна, аматарам паэзіі ўжо вядома імя рускага паэта з Хар'нова Барыса Чычыбабіна. У апошні час нізкі яго вершаў часта друкуюцца ў часопісах «Новый мир», «Дружба народа», «Огонёк», «Сельская молодежь», у «Літэратурнай газетзе» і іншых выданнях. Барыс Чычыбабін нарадзіўся ў 1923 годзе. У час вайны закончыў школу малодшых авіяспецыялістаў і служыў у аэрафакультэце Харкаўскага фронту. У 1945 годзе паступіў на філалагічны факультэт Харкаўскага ўніверсітэта. На першым курсе беспладзе. Пяць гадоў адбыў у лагерах Вятлага (Кіраўскай вобласці). Першую кнігу «Молодость» выдаў у 1963 годзе ў Маскве ў выдавецтве «Советский писатель». У 1966 годзе прыняты ў Саюз пісьму супраць негатывных, «застойных» з'яў нашых аўтараў. У 1988 годзе Харкаўская пісьменніцкая арганізацыя адмянула сваё рашэнне аб яго выключэнні.

Мне пашчасціла чуць, як гэты высокі, худы, сутулаваты чалавек з добрай дзіцячай усмешкай, якую часам сцірае прылывы гнева, чытае свае вершы.

Прапаную чытачам «ЛіМа» тры вершы Барыса Чычыбабіна ў маім перакладзе.

Уладзімір СКАРЫНКІН.

Барыс Чычыбабін Клянуся на сцягу вясёлым

Напэўна, радавацца рана, — і хоць мы хорам паўтараем, што не балець за жыццём
што не вярнуцца злосным
што грозны труп не будзе
я рызыкую быць адсталым,
але сцвярджаю: зло з працягам — не мёртвы Сталін.

Як быццам справа ўся ў забітых
ці ў тых, што канулі на Поўнач, — дагэтуль шмат людзей
што не даклічуцца на помач.
Пакуль ёсць беднасць і багацце,
пакуль ілгач не перастанем
і не адвучымся баяцца, — не мёртвы Сталін.

Пакуль усюды шмат рудыны,
пакуль сядзяць, як тыя ханы,
ансысеміцкія крэціны
і ўладу маючыя хамы,
пакуль смяецца валакітчык,
а мы яму даём і ставім,
пакуль даносчыкі з дабычай, — не мёртвы Сталін.

Пакуль жывуць яшчэ прывычкі
заўсёды быць напалатовае
ўсялякія наведзіць лычкі
на свежае і маладое,
пакуль тупыя неданоскі
так азвярэла душаць талант
пастарнакоў або твардоўскіх, — не мёртвы Сталін.

Драпужны, прагны, баязлівы — і ў вас, сасланных на пакуты,
засеў дух сталінскі, калі вы змен баіцеся, як атруты.
Ізноў цяпло нясуць вятры нам,
усюды больш і больш праталін,
ды што рабіць, калі ўнутры нас не мёртвы Сталін?

Клянуся на сцягу вясёлым
за праўду праведна змагацца
і, хоць мяне крутым пасолам
жыццё засоліць, не баяцца.
Не збочу я і не заплачу,
як злыя сілы б ні хвалалі,
пакуль я не памёр і бачу:
не мёртвы Сталін.

Памяці Аляксандра Трыфанавіча Твардоўскага

Так павялося: на Русі няма жыцця жывым паэтам: пра што другое, ды пра гэта ты чорта нават не прасі.
Ледзь узлятаў на волю дух, бяссільна руці ападалі, — о, іх па-царску адпавалі, за выключэннем першых двух.

З акой і з черняў, з непагод, з мук немалых і рук нядобрых іх беражліва ў дзень жалобны над светам паднімаў народ.
Пакутнікам, што адбылі, знаходзіў ён такія словы,
і рай, і пекла ведаю даўно.

што кругам сто гадоў галовы ў дзяўчат і хлапчукоў ішлі.
Памёр бязбожнік Пастарнак, што знёс і глум, і катаванні, да вечнасці на пахаванні мы прычасціліся, аднак.

І гонар іншы, і вянец сабе, Твардоўскі, выбіраў ты, каб прачыталі слова праўды
па-руску і каваль, і жнец,
Сардэчны, горкія плады пажай, таму што не згінаўся, — і без часопіса застаўся, што не без галавы, лады.

Ты не баяўся небыцця, за ўсё адказны на планеце... Дзе-небудзь ёсць яшчэ на свеце
Расія, матухна мая?
Калі жывы яшчэ народ, чаму так навакол зацішна?
Чаму ён у хлусні аблыжнай маўчыць, вады набраўшы ў рот.

Бязмежна любячы яго, вышэй за ўсіх мер і правіл ты сэрца выняў і аправіў у рыфмы Цёркіна свайго.

У час марозаў і завеі ты збег ад зграі злой і бруднай,
ляжыш на трызне малалюднай ты — адзінокі, як раней.

Нахабства ўсцешана бядой. Зямля твой прах сыноўскі прыме.
А там Маршак цябе абдыме, «Галубчык, — скажа, — з калядой».

О, як цяпер шкада таго нам, хто быў эпохі эталонам, і вась — уніжаны, як бог, пры ўзнагародах, без трывог —

Ляжаў гаротнікам галодным на пахаванні тым халодным, куды праціснуцца з талонам не кожны злодзей нават мог.

Я небыцця цяжар пазнаў сваім гарбом: смяротны смак вады, смяротны прысмак хлеба.
Да спраў і да жыцця я вернуты дабром — і дрэвамі зямлі, і воблакам неба.

З губ анямелых сцёр я роспачы пячаць, пад шчодрой сінявой прайшоў я курс лянэння.
Калі слоў не чуваць, імкнецца ўсё гучаць, звязана ўсё з усім і шмат ва ўсім значэння.

Я маску прастаты з рэальнасці сарваў, расою зор цяжкіх умыў чало і рукі.
Нібыта ў кніг святых, у жаўтавокіх траў я сутнасць пазнаю бязграмаднай навукі.

З лагоднай дабрыві, з наўнасці святой каваў сваю браню, зваў працаю забавы.
Я ціха ўсім кажу: «Адчай пакіньце свой, Не трэба крывадаваць на свет наш неласкавы».

Паўсвету я на баль паклічу ўсё адно, насустрач шчасцю позірк праясніцца, — і мне нічога болей не прысніцца: і рай, і пекла ведаю даўно.

тычнай будоўлі БССР... Андрэй Александровіч, «першы пралетарскі паэт», у тыя гады яшчэ быў «на кані», таму Л. Розэнблум не пашкадаваў яму ўхвальных слоў: «Але ў нацыянальнай форме беларускай літаратуры выкрывае Андрэй Александровіч нацыянал-дэмакратычных прыхвасняў сусветнага фашызму, б'е па іх з усёй сілай пралетарскай класвай энергіі». І адразу ж, без пераходу: «Але ў нацыянальнай форме беларускай літаратуры зварочваецца Сяргей Ракіта са сваімі словамі класвага закліку да рабочага-ўдарніка, энтузіаста, будаўніка сацыялізму, самаадданнага барацьбіта з класавым ворагам, за класавы інтарэсы пралетарыяту...»

Паэт вымушаны быў часам «наступаш на горла ўласнай песні», каб апраўдаць авансы такой крытыкі. Паўсядзённае ж жыццё С. Ракіта ведаў добра, часта выяжджаў на вёску, на прамысловыя прадпрыемствы. Пад асобнымі яго творамі значацца канкрэтныя адрасы. Скажам, возмем верш «Заява». Ён быў зачытаны на Гомельскай канферэнцыі ўдарнікаў. Пад другім вершам «Чырвонаяштандарцам» прысвечана: «Рабочым Добрушскай фабрыкі «Герой працы» ў дзень уручэння ім ордэна Чырвонага Працоўнага Сцягу».

«Паэма аб першай баразне» напісалася ў 1930 годзе пасля наведвання Хойніцкага раёна. Гэта паэтычны рэпартаж, створаны па рэдакцыйным заданні той жа «Палескай праўды». Паэта разумеш, яго думкі падзяляеш, пераконваешся, што інакш ён пісаць не мог, бо душой перажыў, сэрцам адчуў усё, пра што расказаў, адмаў-

Дарэчы, абодва гэтыя акадэмікі не ведалі пра яшчэ адну важную справу ва ўзаемаадносінах Энцыклапедыі і Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору.

Як паведамлі ў «БелСЭ», Энцыклапедыя, выдаючы ў свой час «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі», на кожным томе мела страты ў сярэднім каля 80 тысяч рублёў. Выданне «Гісторыя населеных пунктаў Беларусі» — аналагічнае «Збору...» Цяпер, калі выдавецтва «БелСЭ» перайшло на гаспадарчы разлік, такія страты яму проста не пад сілу. Кіраўніцтва Энцыклапедыі вырашыла прасіць кіраўніцтва Інстытута, каб яно звярнулася да Прэзідыума Акадэміі навук з хаданіцтвам — пакрываць адпаведную частку страт пры выданні «Гісторыі...» Як сказаў мне ў той размове М. Бірыла, аддзяленне грамадскіх навук падтрымала б такое хаданіцтва. Віцэ-прэзідэнт АН БССР І. Навуменка заявіў, што і ён за станоўчае вырашэнне гэтай праблемы. Толькі васьм пакуль што атрымліваецца нлывацца; Энцыклапедыя не можа дамагчыся сустрэчы з дырэктарам Інстытута С. Марцэлевым. Як казалі мне А. Петрашкевіч і І. Хаўратовіч, спрабавалі звязацца з ім па пошце — аднаму не атрымалі (праўда, адлегласць паміж дзюма ўстановамі не такая ўжо і малая — метраў трыста, а мо і ўсе чатырыста), званілі па тэлефоне — Станіслаў Віктаравіч адназваў, што заняты, зайсці не можа... Так працягаецца ўжо шмат месяцаў, ад самой мінулай зімы.

За гэты час наспела і яшчэ адна вельмі вострая праблема. Калі набліжалася да заканчэння выданне «Збору помнікаў гісторыі і культуры Беларусі», было прынята рашэнне выдаць

яго і на рускай мове. Рашэнне, безумоўна, важнае і патрэбнае. Упершыню ў краіне ажыццэўленае (і да гэтага часу ні ў адной рэспубліцы аналагічнае выданне не здзейснена!), выпушчанае значным тыражом, яно магло быць распаўсюджана па Саюзе і рабіла б вельмі карысную справу. Падрыхтаваны ўжо том па Брэсцкай вобласці ў гэтым годзе выйдзе. А васьм наступных...

Слаба, мякка кажучы, арганізаваная рэклама новага выдання дала і адпаведны вынікі — далёкую ад жаданай колькасці падпісчыкаў. Адпаведным, значыць, будзе і тыраж, адсюль — суадносны прыбытак і страт. Зноў даведзецца «БелСЭ» за кожны том выкладаць многія дзясяткі тысяч рублёў.

Можна асуджаць кіраўніцтва «БелСЭ», але ж трэба паспрабаваць і зразумець яго, калі прымала ім суровае рашэнне — спыніць выданне на рускай мове астатніх тамоў «Збору помнікаў гісторыі і культуры Беларусі»...

Ведаючы пра такое рашэнне, С. Марцэлеў чамусьці і яго засакрэціў. Чамусьці і гэта не прымусіла яго, пераадолеўшы тыя трыста-чатырыста метраў, наведваць і «БелСЭ», і — яшчэ праз некалькі соцень метраў — аддзяленне грамадскіх навук і Прэзідыум акадэміі. Наведаць і павесці сур'ёзную размову аб трывожным лёсе тых спраў, якія яму даручаны і даведзены да мяжы развалу.

«Яшчэ не позна» наладзіць справы з выданнем «Гісторыі населеных пунктаў Беларусі», — сцвярджае назвай свайго выступлення М. Спірыдонаў. Толькі трэба неадкладна і рашуча ўзяцца за вырашэнне набалелых праблем.

Пачаць, думаецца, неабходна з грунтоўнага абмеркавання публікацый у друку, прысвечаных становішчу з працай над шматтомнікам. У іх выказаны канкрэтныя думкі, заўвагі, меркаванні пра характар і спецыфіку будучага выдання, змешчаны развагі аб магчымых шляхах найбольш эфектыўнага і дасаналага збору, вывучэння і напісання гісторыі населеных пунктаў.

У тых публікацыях — і вельмі прыныпова прапанова, без выдання якой няма падстаў спадзявацца, што надзвычай адназначна задача па стварэнні старонак з гісторыі Беларусі будзе здзейснена паспяхова. Гаворна ідзе пра перадачу на ленту вавуноўцаў, якія працуюць над «Гісторыяй...», з Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору ў Інстытут гісторыі. Зліўшыся з супрацоўнікамі, што з'яўляюцца саудзельнікамі гэтага выдання, і ўзначаленыя гісторыкам-прафесіяналам, наваствораны на ленту будзе мець больш шанцаў падрыхтаваць шматтомнік на значна вышэйшым навуковым узроўні.

Даўдзецца, зразумела, вярнуцца да Магілёўскага тома, які ў Інстытуце палічылі завершаным, а ў Энцыклапедыі вярнулі як пакуль што непрыгодны да публікацыі, — яго неабходна будзе грунтоўна дапрацаваць.

Абмеркаваўшы і ўладзіўшы фінансавыя справы, трэба ўрэшце развязаць вузел балючых праблем і разгарнуць дзейную працу над стварэннем вельмі неабходнай нам «Гісторыі населеных пунктаў Беларусі».

Іван КУДРАЦАУ.

Унікальны Нясвіжскі парк... Сёння яго пазначыць. Па старым парку снуюцца самазвалы, бульдозеры і іншая магутная тэхніка. Зямля перакапана глыбокімі каляінамі. У гах зеўраюць шырокія прагалы. У парку гуляюць скразнякі. Зніклі ціхіх цяністыя таемныя куточки. Не

падрэсліць яго рамантычнасць і інтымнасць. Прыслухацца да яго цішыні, якая выклікае спакой і сузіральнасць. Бо прырода ўжо ўвайшла з чалавекам у новыя адносіны. І гэты ўзаемны давер разбураць бездухоўна. Асабліва ў такім унікальным месцы, як Стары парк у Нясвіжы.

раслін, гэта знішчае цэльнасць травянога масіву. Амаль усе палыны страцілі сваю былую прыгажосць. Сетка дарог перакроіла з'яўленую прастору палля на шматкі. Асабліва не пашанцавала самай вялікай, самай урачыстай Выставачнай палыне са старой таполяй. Уся прастора гэтай цудоўнай сонечнай палыны ўздоўж і ўпоперак зрэзана дарожкамі. Тут было так многа па-

часную скульптуру, створаную па матывах існуючых раней — «Студно Ундзіны», «Георгія Пабеданосца з драконам», «Гімн каханню» і інш. Ці атрымаецца і тут захаваць пачуццё меры? Ці не з'явіцца дысанансам тут сучасная скульптура? Тым больш, што ў нас няма вопыту работы над паркавай скульптурай. Стылізацыя ж напэўна акажацца фальшывай. Так, праблем шмат. Будзем спадзявацца, што гадоў праз дзесяць-пятнаццаць, як абяцае аўтар праекта, усё будзе цудоўна. Падраснуць маладыя дрэвы, кусты, кветкі. Але куды схаваешся ад бетонных збудаванняў, дарог? Добра, калі яны зарастуць травой, але як? Яны ж каменныя. І галоўнае — будзьце асцярожныя з унікальным паркам! Не трэба яго ўпрыгожваць. Ён і цяпер вельмі прыгожы. Ён толькі хворы.

36 ПА 12 ЛІСТАПАДА
6 лістапада, 15.45

РАДЗІМІЧЫ
Літаратурна-мастацкі часопіс. Журналіст А. Бароўскі прадстаўляе новую кнігу вершаў і ле аўтара — выкладчыцу роднай мовы і літаратуры ў школе Т. Мельчанку.
Светлагорск адзначае сваё 350-годдзе. Першая яго назва, якая ўпамінаецца ў вопісу Бабруйскага староства, — Шацілавічы. Адноўлена павязь стагоддзяў, эстафету пакалення прымуюць светлагорцы.
Ветнаўскі музей народнай творчасці пазнаёміць са сваёй новай экспазіцыяй.

6 лістапада, 19.35

«ЛЮДЗЬМІ ЗВАЦЦА»
Праграма (II частка) прысвечана 70-годдзю БССР і Кампартыі Беларусі. Удзельнічаюць пісьменнікі Э. Ялугін, С. Грахоўскі, С. Шушкевіч, скульптар З. Азгур, гісторыкі А. Кароль, В. Скалабан, артысты Ю. Авяр'янаў, Л. Улашчанка.

6 лістапада, 20.20

«ВУЗЕЛ СУВЯЗІ»
Прэм'ера дакументальнага фільма БТ. Стужка знаёміць з праблемамі і турботамі буйнейшага ў рэспубліцы вузла сувязі — Мінскага галоўпаштамта.
Аўтар сцэнарыя — І. Заяц, рэжысёр — В. Жыгалка, аператар — Ю. Санжарэўскі.

7 лістапада, 15.45

І. ПРУТ. А. ЧАРНЯК. «НЕЗАБЫУНАЯ НОЧ»
Спектакль БТ. Рэжысёр-пастапоўшчык — заслужаны дзеяч мастацтваў БССР В. Карпілаў, мастак — А. Шкалева, вядучы аператар — В. Булдак. У ролі У. І. Леніна — заслужаны артыст БССР І. Шалестаў.

7 лістапада, 19.25

«ПЕСНЮ БЯРЫЦЕ З САБОЮ»
Тэлевізійны фестываль беларускай песні.

7 лістапада, 23.25

РАДАВОД
Фальклорны відэаканал. Тэма выпуску — нацыянальная культура і яе існаванне ва ўмовах міжнароднага зносінаў дзяржаў на сучасным этапе.
Пра малавядомыя восенскія абрады «Масля» расказвае фальклорны ансамбль з Мядзельшчыны. Па шматлікіх просьбах тэлегледачоў пачынае сваё жыццё новай рубрыка — развучванне народных песень «Спеўкі».

11 лістапада, 11.50

«НАРАДЖАЕЦЦА КРЫНІЧКА»
Новы падручнік беларускай мовы для 1-га класа.

12 лістапада, 16.50

ВЫХАВАННЕ ДЭМАКРАТЫЯЯ
На пытанні тэлегледачоў адказвае народны дэпутат СССР А. Жураўлёў. Прамая лінія.

12 лістапада, 20.05

ПАЭЗІЯ РАДОК ЧАРОУНЫ.
Вершы А. Грачанікава чытае артыст А. Вінярскі.

Міністэрства культуры БССР смутнае з нагоды заўчаснай смерці дырэктара Міжсаюзнага Палаца культуры прафсаюзаў Валянціны Уладзіміраўны ШЧЫТЦОВАЯ і выказвае глыбокае спачуванне яе родным і блізкім.

Калектыў Белдзяржмузея народнай архітэктуры і побыту выказвае глыбокае спачуванне галоўнаму бухгалтару Цэнтралізаванай бухгалтэрыі пры Міністэрстве культуры БССР Мядзюн Хрысціне Уладзіміраўне з прычыны напатакушага яе гора — смерці МАЦІ.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Яўгену Каршунку з прычыны напатакушага яго гора — смерці МАЦІ.

Помніць, ведаць, зберагаць

Не нашкодзь!

чутно спеву птушак. Пахне саляркай і застоенай балотнай вадой. Ідзе рэстаўрацыя старадаўняга парку... Канечне, парк меў патрэбу ў дапамозе, але ў якой? Цяперашнія аднаўленчыя работы, як бачна, прынеслі прыродзе больш шкоды, чым карысці (галоўны архітэктар праекта рэстаўрацыі — М. Жлоба, «Мінскпраект»).

Хоць праект атрымаў першую прэмію і дыплом, я лічу канцэпцыю рэстаўрацыі няправільнай. Разбураны рамантычны вобраз парку. Знікла яго пазычнасць, інтымнасць. Стары парк, што ўзнік як пейзажны, з плаўным пераходам у натуральную прыроду, змяніў сваё першаходнае аблічча. Але ці быў гэты з'яўляецца яго такім, якім ён быў пры Радзівілах?

За доўгія гады існавання парку прырода яго настолькі змянілася, што вярнуць яму першапачатковы стан немагчыма, ды і не патрэбна. Па сутнасці, змяніўся ўвесь ландшафт, складалася новая эстэтычная сітуацыя, парк набыў новую якасць, і ўрывацца ў гэтую кволую тканіну небяспечна. Мне здаецца, што, працуючы над праектам, у першую чаргу трэба было ўлічыць менавіта гэтую сітуацыю. Не разбураць ужо складзены ў часе новы вобраз, а толькі ўпарадкаваць яго, выявіць,

аднаўленчыя работы не вылучаюцца далікатнасцю. Ці варта было высякаць так многа дзікарастулых дрэў і кустарнікаў (так званы «самасей») Яны ж у нечым нават узбагацілі культурныя пасадкі, надалі дынамізм і складанасць пейзажнай кампазіцыі. У рэшце рэшт, гэта ж не батанічны сад і не парк культуры і адпачынку.

Высечка кустарнікаў, старых дрэў, разбуранне травянога покрыву парушылі біялагічнае асяроддзе, якое дынамічна за доўгія гады. Парушаны фітацэноз — згуртаванне старых кустарнікаў і травяных раслін. Парушана жыццёвая ўзаемасувязь. Бо спілаваныя старыя дуплістыя дрэвы служылі жылём для птушак. У кустах гнездаваліся насякомыя. Высыкалі хворыя, а сікачылі грубай тэхнічай маладыя, здаровыя. Значыць, і яны таксама асуджаны на хваробу.

Бязлітасная высечка апраўдвалася тым, што дзікія дрэвы пераацэньваюцца пародзістым, якія, нібыта, растуць непрыгожымі, аднабокімі. А дрэвы ж падтрымліваюць адно аднаго, памагаюць выстаяць у буру, навальніцу. Прырода сама адрэгулявала іх суіснаванне. Сумна стала ў парку. А раней жа тут спявалі салаўі!

Ці быў гэты аднаўляецца усю старую планіровачную структуру Старога і Марысінага парку? Ну, можа, дзве-тры асноўныя алей, арыентаваныя на перспектыву замка. У праекце паркушны пейзажны тып планіроўкі. Цяпер уся тэрыторыя парку зрэзана густой, зусім нефункцыянальнай сеткай дарожак з цвёрдым пакрыццём. Мала таго, што дарогі вельмі шкодныя для

ветра, святла, прасторы! Цяпер знікла адчуванне кампазіцыйнай цэльнасці, урачыстасці. Каму патрэбны гэты лабірынт дарожак? Раней у парку былі непрыкметныя сцяжынікі. Яны то з'яўляліся, то знікалі. Захавалася натуральнасць, адчуванне зямлі пад нагамі, мяккага дывана з апалага лісця. А цяпер толькі шоргат пяску...

І наогул, ці не занадта шмат з'яўляецца ў парку ўсялякіх масткоў, каскадаў, гратаў, фантанаў і іншай так званай малой архітэктуры? Адбываецца гэтакае «акulturаванне» парку з элементамі забаўляльнасці. Міжволі ўзнікае такое ўражанне, што ўсе гэтыя збудаванні праектаваліся толькі дзеля таго, каб выкачаць пабольш грошай. А сродкі выдаткаваны вялікія. Ці апраўдаюцца яны?

Вялікія змены з'явіліся і ў прыбярэжных зонах сажалак Дзікай і Замкавай. Непазнавальныя сталі іх берагі! Асабліва левабярэжны бок, дзе былі высечаны прыбярэжныя кусты і разгалістыя вербы, якія актыўна афармлялі берагі. Праекціроўшчыкі адвольна змянілі берагавую лінію. З'явіліся новыя залівы, бухты, мысы. Змянілася нават форма астравоў. Цяпер берагі абкладзены недарэчнай мураванай кладкай. А ўсе гэтыя зарочыста пакладзеныя валуны, чыгунныя колцы на набярэжнай ствараюць уражанне фальшывай бутафорнасці. У парку плануецца паставіць су-

што ж зрабіць цяпер, як выправіць тое, што яшчэ можна выправіць? Ну, канечне ж, зноў ачысціць Дзікую сажалку, якая пачала зарастаць пасля няўдалай ачысткі. Скараціць колькасць архітэктурных аб'ектаў. Прыбраць хоць бы частку паркавых дарожак. І, нарэшце, паназіраць за якасцю работ. Яна не вытрымлівае ніякай крытыкі. Аўтар праекта наракае на тое, што пасадка новых насаджэнняў вядзецца не зусім прафесійна, што няма спецыяліста, які б назіраў за работамі ў парку. Але ж у Нясвіжы ёсць актыўныя людзі. Яны маглі б стварыць камісію грамадскага садзеяння аднаўленню парку, куды маглі б увайсці настаўнікі школ, галоўны архітэктар горада і, канечне ж, Г. Лістапад — біёлаг, які шмат гадоў аддаў рабоце ў Нясвіжскім парку. Улюбены ў сваю справу спецыяліст, ён дасканалы ведае ўвесь арганізм парку і яго гісторыю і мог бы стаць кваліфікаваным кансультантам у перыяд рэстаўрацыйных работ.

У нашым жорсткім тэхнакрычным свеце, у век індустрыйнай экспансіі прырода адухоўлівае нас, выхоўвае ў нас дабро, дорыць нам радасць. Будзем жа мудрымі і беражлівымі з ёй. Успомнім вядомую запаведзь — «Не нашкодзь!».

Арлен КАШКУРЭВІЧ,
заслужаны дзеяч мастацтваў БССР.

РАКАЎСКІ ЛЕТАПІСЕЦ

Есць на Валожыншчыне старажытная вёска Ракаў, якая мае багатую гісторыю і існуе больш за пяцьсот гадоў. У ёй жыве вядомы ва ўсёй акрузе мясцовы летапісец, таленавіты краязнаўца Васіль Пятровіч Налецкі, якому нядоўна споўнілася 70 гадоў.

Калі 40 гадоў Васіль Пятровіч займаецца краязнаўчай работай. Гэтаму спрыяла тое, што па прафесіі ён — настаўнік гісторыі, самаахварна ўлюбены ў родны край. Нялёгка было спалучаць асноўны заняткі з работай следзпытца. Захапленне краязнаўствам прынесла Налецкаму радасць. Калі

20 гадоў назад стварыў Васіль Пятровіч у школе краязнаўчы музей, у якім былі сабраны пры актыўным удзеле вучняў багатыя матэрыялы па гісторыі краю. Цяпер музей месціцца на другім паверсе школы.

Піша пісьмы краязнавец у архівы Беларусі і Літвы, адтуль прыходзяць цікавыя каштоўныя звесткі, падтрымлівае цесныя сувязі з краязнаўцамі раёна, арганізоўвае з вучнямі цікавую пошукавую работу. Шкада толькі, што пад музей не выдзелена асобнае памяшканне. Ды і большай дапамогі залучае самаахварна краязнаўчая дзейнасць На-

лецкага і з боку кіраўніцтва школы, і з боку выканкома Ракаўскага сельсавета.

Я ўдзячны Васілю Пятровічу, што прыцягнуў і мяне да краязнаўчай работы, з прыемнасцю ўспамінаю, як чатыры гады назад мы абследвалі і апісалі флору і фаўну, помнікі гісторыі і культуры басейна ракі Іслач, як рыхтавалі і праводзілі свята ў гонар памяці пісьменніка-дэкабрыста А. А. Бястужкава-Марлінскага паблізу Ракава ў Выганічах.

Некалькі гадоў Васіль Пятровіч збіраў матэрыялы аб роднай вёсцы, напісаў у 1976 годзе яе гісторыю. Шмат сіл і настойлівасці прыклаў летапісец Налецкі, каб апісаць і надрукаваць у 1983 годзе гісторыю Ракаўскай сярэдняй школы, а праз два гады — гісторыю мясцовага саўгаса.

Збірае Налецкі матэрыялы пра героя грамадзянскай вайны, уладжэнца вёскі Ясьманаўцы, што недалёка ад Ракава, Біча Івана Андрэевіча, пра ўрадженцаў былога фальварка Адашарына, удзельнікаў паўстання 1863 года, вучоных з сусветна вядомымі іменамі братоў Бенядзікта Іванавіча і Уладзіслава Іванавіча Дыбоўскіх. Шукае звесткі пра вядомага кампазітара, паўстанца 1863 года, што жыў у Ракаве, Міхаіла Рудольфавіча Грушвіцкага.

Можна было б яшчэ доўга расказваць пра пошукі і знаходкі Налецкага. Але, думаю, хопіць і сказанага, каб зразумець, які гэта чалавек і якую неабходную справу робіць, як глыбока павяжаюць ракаўцы свайго летапісца.

Г. РАВІНСКІ,
дырэктар Шыкуцэўскай васьмігадовай школы.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 00449 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніку галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела вылучэнчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталіюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, нарэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба пасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.